T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÖZDİZİM VE BİÇİMBİLİM AÇISINDAN URARTU DİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ertan KUŞÇU

VAN-2005

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FRANSIZ DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÖZDİZİM VE BİÇİMBİLİM AÇISINDAN URARTU DİLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ertan KUŞÇU

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA

VAN-2005

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından, ……..

……ANABİLİM DALI, ……

……BİLİM DALI' nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : ……

Üye (Danışman) : …….

Üye : …….

Üye : …….

Üye : …….

ONAY : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…../…./2005 …….……..

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ……IV
KISALTMALAR……V
GİRİŞ……VI

1. BÖLÜM: URARTULAR
1.1. URARTU TARİHİ……..1
1.2. URARTULARIN YERLEŞİM YERLERİ...…….....5
1.2.1. URARTULARIN VAN BÖLGESİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİ……..5
1.2.2. URARTULARIN VAN DIŞINDAKİ BAZI YERLEŞİM YERLERİ……..……6

2. BÖLÜM: MEZOPOTAMYADA DİN
2.1 MEZOPOTAMYADA VE URARTULARDA İNANÇ DÜZENİ……...7
2.2. URARTU TANRILARI…….....8
2.3. TANRI İSİMLERİNİN DİLBİLİMSEL YÖNDEN İNCELENMESİ…….. 11

3. BÖLÜM: YAZI VE DİL
3.1 YERYÜZÜNDEKİ DİLLER……..…….....13
3.1.1. BİÇİM AÇISINDAN DİLLER…….. ….13
3.1.2. KAYNAK AÇISINDAN DİLLER ……..……13
3.2. URARTU ÇİVİ YAZISI……..15
3.3. URARTU RESİM YAZISI……..…19

4. BÖLÜM: URARTU YAZITLARININ SÖZDİZİM VE BİÇİMBİLİM AÇISINDAN İNCELENMESİ
4.1. YAZITLARIN ÇÖZÜMLENMESİ…….22
4.2. OKUNAN YAZITLARDA KULLANILAN TANIMLAYICILAR VE SÖZCÜKLERİN LİSTESİ……..….43
4.3. URARTU YAZITLARININ DİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİ…..…….....44
4.4. HURRİ(CE)-URARTU(CA) İLİŞKİSİ……...51

5. BÖLÜM: URARTULARIN DİĞER BELGELERİ
5.1. URARTULARIN KULLANDIĞI ÖLÇÜLER……....53
5.2. URARTU MÜHÜRLERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ……..…….....57
5.3. URARTULARIN KULLANDIĞI SAYILAR……..…58

6. BÖLÜM: EKLER
6.1. URARTU TANRILARININ RESİMLERİ....…… 60
6.2. URARTU YAZISI…..…… 63
6.3. URARTULARIN KULLANDIĞI BAZI TANIMLAYICILAR.…..... 65
6.4. ASUR YAZISI……..……..... 66
6.5. TANIMLAYICILARIN KULLANIMLARINA AİT BAZI ÖRNEKLER…… ……....72
6.6. URARTUCA VE TÜRKÇE BENZER SÖZCÜKLER..……..…75
6.7. URARTUCA-TÜRKÇE SÖZLÜK…. .…….....80

7. SONUÇ…..……..……..…….....84
8. KAYNAKÇA.. ……..87
9. ÖZET…..…….89
10. SUMMARY……..90

ÖNSÖZ

Asurluların Uruatri dediği Bianili ülkesi bugün yaygın adıyla Urartu olarak anılmaktadır. Kökeni ve kimliği üzerinde tartışmaların sürdüğü bu uygarlık ülkemiz topraklarında, onlara ait yazıtlar kendi müzelerimizde olmasına karşın bu alanın uzmanları hep sınırlarımız dışından çıkmaktadır. Bu durum geçmişin yorum ve değerlendirilme hakkını başkalarına vermekte, yansız olduğu kuşkulu yorum ve yargılar çevrilerek ders kitabına kadar girmektedir.

Gelişen dilbilim akımlarının ışığında, çok yeni biçimbilim ve sözdizim yöntemleriyle, kökenleri tartışmalı kültürlerin kimlik sorunlarına dilbilimsel bir açıklık kazandırmaya yönelik bu inceleme Urartular'ın dili üzerindeki yüzyılların tozunu bir ölçüde gidermeyi amaçlamıştır.

Her geçen gün Urartu uygarlığı üzerinde yeni yeni bulgular gün ışığına çıkarılmaktadır. Bu bulguların incelenip değerlendirilmesiyle söz konusu uygarlığın daha iyi tanınması mümkün olmaktadır. Biz, bu çalışmada elde edilen bulgulardan yola çıkarak Urartu dil özelliklerini yazıtlara bakarak incelemeye çalışacağız.

Çalışmamı hazırlarken her türlü konuda bana yardımcı olan hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARICA'ya da ayrıca teşekkür ederim.

KISALTMALAR

Ö……Özne
N……Nesne
E...……Eylem
EK..……Eylem Kökü
GE.……..……...Geçmiş Zaman Eki
YE.…….……Yapım Eki
ÇE.……Çekim Eki
A…….Ad
ADE..……...Ad Durum Eki
S……...Sıfat
Erg……...Ergatif(Ek İşlevsel Yapı)
T…….. Tanımlayıcı
KE..……..Kişi eki
TE.…….……...Tamlayan Eki
İE..……..... İyelik Eki
Ol.Eki.…….……...Olumsuzluk Eki
KA..…….……Kişi Adılı
BDE.……...Belirtme Durum Eki
ÇDE..…….……..Çıkma Durumu Eki
EE.…..…… Ek Eylem
GZE.…...…… Geniş Zaman Eki
SA…..……Soru Adılı
KK..……..…..……Koşul Kipi
YDE.……..……...……...Yönelme Durum Eki
GS….…….Gösterme Sıfatı

GİRİŞ

Urartu diline ilişkin belgelerin yetersiz ya da var olan belgelerin içeriğinin aynı olması bu dilin özelliklerinin anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bugüne kadar, Urartu dili üzerine çalışmaların ülkemiz dışındaki dilbilimcilerle yapılmasından dolayı dilin tam olarak incelenemediğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, eldeki yazılı belgelerin çoğunluğu da yabancı dillerde yayımlanmıştır.

Ülkemiz toprakları dışında, Urartu yazıtlarıyla ilgili en önemli çalışmalar, 1928'de Lehman'ın CICH[1] adlı yapıtıyla başlamıştır. Alman dilbilimci F.W.König'de HCHL[2] adlı eseriyle Urartu yazıtları konusunda çalışması bulunmaktadır. Daha sonraları, Gürcü asıllı G.A. Melikişvili UKN[3] adlı çalışmasıyla Urartu dilini yorumlamaya çalışmıştır. Günümüzde, Urartu diliyle ilgili çalışmalar Piotrovskii, Salvini, Diakonoff ve Arutyunyan gibi yabancı araştırmacı tarafından sürdürülmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, Urartu devletinin kısa bir geçmişini, krallarını, kurulduğu bölgeyi, çevresindeki yerleşim yerleri ve yayıldığı alan konusunda bilgileri vermeye çalıştık.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Mezopotamya ve Urartu inanç düzeneklerine değinmeye çalıştık. Urartuların çok tanrılı bir dine bağlı olduklarını, bu tanrı sisteminin Mezopotamya'ya kadar dayandığını söyledik. Yazıtlarda geçen tanrılar ve onlara adanan kurban tür ve sayılarını çizelge olarak çalışmanın bu bölümüne ekledik. Adanan kurbanların geçtiği tümceleri, dilbilimsel yönden inceleyip bazı sonuçlara varmaya çalıştık.

Yazı ve dilin ele alındığı bu bölümde, günümüzde kabul edilen dillerin sınıflandırılmasına yer verdik. Urartu uygarlığının yazıyı nereden aldığını ve yazının geçirdiği değişimleri verdim. Resim ve çivi yazısının nerelerde birbirinden ayrıldığına ilişkin bilgileri de sundum.

Çalışmanın temel konusu olan sözdizim ve biçimbilim alanındaki incelemelerini dördüncü bölümde yer verdim. Burada, yaşadığım en önemli sorun, bu alanda yazılmış yapıtların az olması ve olanlarında değişik dillerde yazılmasıdır. Bu bölümde, Van Bölge Müzesinde bulunan bazı yazıtları bilgisayar ortamında aktarıp üzerinde düzeltmeleri yapıp dilin kurallarını göz önünde bulundurarak seslendirilmesini verdim. Bunu yaparken, Urartuların yazıyı Asurlardan aldığını düşünerek internetten Asur yazısını buldum. Asur yazısını ve Van Bölge Müzesinin yazıtlarını yan yana koyarak okumaya çalıştım. Mezopotamya uygarlıklarının dilleriyle ilgili eserleri inceledim. Daha sonra, okumasını yaptığım bölümleri görevlerine göre ayırdım. Çalışmalardan çıkardığım dilin kurallarını örnekler vererek açıkladım. Arkasından Türkçe anlamlarını verdim. Yazıtlarda ilgimi çeken ve dilin özelliği olabilecek bölümleri başlık altında

[1] Corpus İnscriptionum Chaldicorum
[2] Handbuch der Chaldischen İnschriften, 1955-1957
[3] Urartskii Klioobrazniye Napsidi, Moskova, 1960

inceledim. Okuduğum yazıtlarda, bir dilin temel özelliklerine değinmeye çalıştım. Fakat Urartu yazıtlarının içindeki birçok tümce birbirinin tekrarı olduğu için yeteri kadar bilgi üretemedim.

Beşinci bölümde de, Urartu devletinin diğer yazılı belgeleri olan sayılar, mühürler, ölçüler hakkında bilgiler verilmeye çalıştım. Bu alanda okuduğum yapıtlar ve ulaştığım bilgiler ışığında bilgileri sundum.

Altıncı bölümde de, Urartu tanrılarının resimlerini, Urartu yazısını ve tanımlayıcılarını, Asurlardan aldıkları yazıyı ekleyip her iki yazı arasında değişen imgelere örnekler verdim. Yazının okunmasın kolaylaştıran tanımlayıcıların da nasıl kullanıldığını açıkladım. Ek olarak, internetten İngilizcesine ulaştığım Urartuca-Türkçe sözlüğü ve Gürcü asıllı dilbilimci Melikişvili'nin Urartu dilinin Türkçe'ye benzeyen bazı sözcükler listesi adlı çalışmasını Türkçe'ye çevirdim.

10. SUMMARY

The writing was born and developped in the Middle East. The pictogram beginning with Sumerian at Mesopotamia, had developped in two forms. The cuneiform and the hieroglyphic. Sumerian cuneiform was carried to Anotolia thanks to some civilisations (Like Hitite). It was shown the writing example at Anatolia in the 20st century B.C. Firstly, the hieroglyphic, then, the cuneiform (like the acrophonie)

In the 9th century B.C., Urartians that had founded very stronger in the East Anatolian Region, had token their writing system from Assyrians. Urartians were thinking that they were considering the continuation of Hurrians themself. They had helped the progress of Anatolian about many fields.

Until now, thanks to some productions and works that we had reached. we have some new information about them. The most important and nettest sign in them are the inscriptions that illuminate us about their language.

Nowadays, a lot of researchers have accepted that Urartian language is a member of the Ural Altaic group. We try to explain this wiev with the sentence analysis. We see the suffix after the end of the word.

Ere- li	Euri- e	Hal-di- ni-ni
Noun Suffix	*Noun Suffix*	*Noun Suffix*
Lordship	**To lordship**	**… of Haldi**

About the Urartians, the researches will continue. Because, everyday their traces come out below the earth.

1. URARTULAR

1.1. URARTU TARİHİ

M.Ö 1260 'lı yıllarda, ilk defa Anadolu'nun doğusunda dağlık bölgelerde Asur yıllıklarının Nairi diye adlandırdığı, küçük beyliklerden oluşan topluluklar vardı. Kendilerine Biainili diyen bu toplulukların başkenti Van Gölü kıyısında bir kayalığın üzerine kurulmuş bulunan Tuşpa (Van) şehriydi. M.Ö 12. ve 11. yüzyılarda bu küçük topluluklar Asur egemenliği altında yaşamaktaydılar.

Daha sonraları, bu beylikler Kral I. Sardur önderliğinde toplanıp bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Kral I. Sardur başkenti Tuşpa olarak tayin etmiştir. Gittikçe güçlenen Urartu devleti M.Ö. 8 yy.'da en parlak dönemimi yaşamıştır. Anadolu'nun doğusunda biçimlenen bu güçlü uygarlık birçok alanda kendini geliştirmiş ve diğer toplumlara örnek olmuştur.

Ülkenin sınırları kuzeydoğuda Ermenistan'a, güneydoğuda Urmiye Gölüne, kuzeybatıda Erzincan'a, güneybatıda ise Malatya yöresi ve Toros dağlarına değin uzanıyordu. Buralarda askeri ve ekonomik amaçlı pek çok kent kurulmuştu. Yıllarca Asur, İskit, Kimmer saldırılarına karşı koyan devlet zamanla zayıf düşmüştür. M.Ö. 585 yılında Medlerin saldırıları karşısında Anadolu tarihine iz bırakan Urartu uygarlığı yok olmuştur.

Urartular yerleştikleri her yerde gerek yazıtları, gerek kentleriyle kendi izlerini bırakmışlardır. Bunların birçoğu günümüze kadar ulaşmış olup Urartu devleti hakkında yeni yeni bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Kalıntıların yayılım alanları Tuşpa (Van) şehri çevresindedir. Nairi adıyla bilinen beylikler devlet haline geldikten sonra aşağıdaki krallar tarafından yönetilmiştir. Bu kralların tamamına yakının adına anıtsal amaçlı yazıtlar dikilmiştir. Urartu devletinin bilinen kralları ve yaşadıkları yüzyıllar aşağıdaki gibidir.[1]

Aramu	M.Ö. 860-840
I. Sardur	M.Ö. 840-830
İspuini	M.Ö. 830-810
Menua	M.Ö. 810-780
I. Argisti	M.Ö. 780-760
II. Sardur	M.Ö. 760-730
I. Rusa	M.Ö. 730-713
II. Argisti	M.Ö. 713-685
II. Rusa	M.Ö. 685-645
III. Sardur	M.Ö. 645-625
Erimena	M.Ö. 625-605
III. Rusa	M.Ö. 605-590
IV. Sardur	M.Ö. 590-580

[1] Erişim: [http://www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/caglar/urartu.htm], Erişim Tarihi: 10 Nisan 2004.

Urartu uygarlığının Van gölü çevresindeki yerleşim alanları

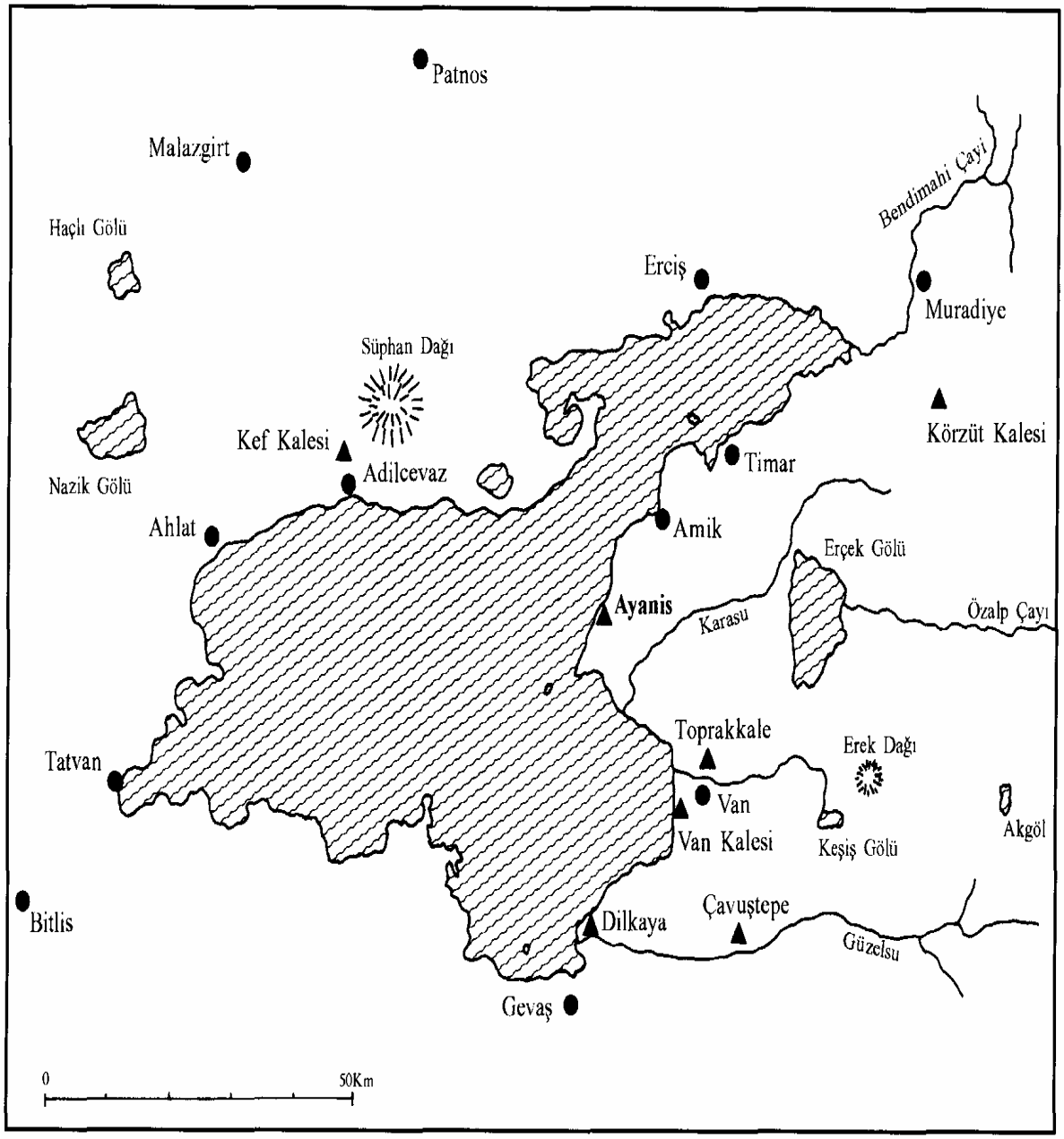

Resim 1[2]

[2] ÇİLİNGİROĞLU A.-SALVİNİ M., *Documenta Asiana I, Ayanis I, İnsriptions on clay ,* CNR, İstituto Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici , Roma , 2001, s.10

Asur yazıtlarında, Urartular hakkında birçok bilgiye rastlanılmaktadır. Asur kralı I. Salmanasar döneminde yazdırılan bir tapınak yazıtında Urartulardan şöyle söz edilmektedir:

"*Tahta çıktığımda Uruatri ülkesi benden yabancılaştı ve düşmanlık yarattı ve efendilerim, Assur'a büyük tanrılara dua için ellerimi kaldırdım. Ordularımı seferber ettim, onların güçlü dağ kalelerine karşı yürüdüm. Himme, Uadkum, Bargun, Şalua, Halila, Luha, Nilipahri, ve Zingun ülkelerini, sekiz ülkeyi, güçlü ordularımla hükmettim. Onlara ait 51 şehri fethettim, yaktım, yıktım, onların mallarını ganimet olarak aldım. Bütün Uruatri ülkesini 3 günde efendim Assur'un ayağına getirdim. Onların oğullarını hizmet etmeleri için aldım, beni onurlandırmaya yönelttim…"*[3]

Bu tapınak yazıtında olduğu gibi Urartu isminin "*KUR u-ru-at-ri", " dağlık bölge"* yaşadıkları coğrafi bölge göz önünde bulundurularak Asurlular tarafından verildiği bir gerçektir. Sümer dilinde olduğu gibi, Asur dilinde de *"Uru"* sözcüğü şehir ya da ülke anlamına gelmektedir. " *Atri"* sözcüğü de dağlık bölge anlamına gelir. I. Salmanasar'dan sonra tahta çıkan I. Tikulti-Ninurta Urartulara sefer düzenlemiş ve onları haraca bağlamıştır. Asurlular, Anadolu'daki yönetim boşluğundan faydalanarak Urartular üzerine sürekli seferler düzenlemişlerdir.

Başka bir Asur yazıtında da Urartular hakkında *" Vaktiyle bu bölgede Lu-Hurdu adlı bir Türk hükümeti bulunduğunu ve Asurluları sıkıştıracak kadar kuvvetli olduğunu kaydetmektedir. Lu-hurdu kelimesiyle Urartu kelimesi arasındaki benzerlik açıktır. (Lu-hurdu kelimesinin başındaki "Lu-", Asur çivi yazısında bir kararlılıktır; daha ziyade halk ve savaşçı anlamı verir*."[4]

Asur Kralı III. Salmanasar'ın tahta geçmesi ve Urartu üzerine sefer düzenlemesi sonucunda yazılan yazıtlarda, Urartuların bir güç olarak ortaya çıkmaya başladıkları anlaşılmaktadır.

" …Hubuşkia'dan hareket ettim. Sugunia'ya, Urartulu kral Arame'nin şehrine yaklaştım…"[5]

Daha sonraları, III. Salmanasar'ın Urartu üzerine yaptığı diğer seferler sonucunda diktirdiği yazıtlarda beyliğin Kral Lutipri'nin oğlu Kral Sardur'a geçtiği bilnmektedir. Bu ana kadar kendilerine ait yazılı kaynakları olmadığından Urartular hakkında bilgilerimizi Asur kaynaklarından öğrenmekteyiz.

Urartular, Sardur'un krallığında Asurlulardan yazı geleneğini benimseyerek ilk kez kendilerine ait Urartuca-Asurca yazılı Madırburç (Sardurburç) yazıtını dikmişlerdir:

"Kral Sardur'un yazıtıdır. Kral Lutipri oğlu, Yüce kral, güçlü kral, dünyanın kralı, Nairi Ülkesinin kralı, hiçbir yerde eşi benzeri olmayan, muhteşem çoban,

[3] GRAYSON A.K, *Assyrian Royal İnscriptions I*, Weisbaden,1972, s.527
[4] PAŞA Sabri Süleyman, *Van Tarihi ve Türk Kürtleri hakkında İncelemeler,* Yay. Haz. Gamze Gayeoğlu, 3. Baskı,Türk Kültürü ve Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, A.Ş., Tandoğan, İstanbul, 1982, s.9
[5] LUCKENBİLL D.D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia I and II*, Chicago, 1926, s.614

kendine boyun eğmeyenlerle savaşmaktan korkmayan kral. Kral Lutipri oğlu Kral Sardur'um, kralların kralı, her kraldan haraç alan kral. Kral Lutipri oğlu Kral Sarduri der ki: Bu taşları Alniunu şehrinden getirttim ve bu duvarı inşa ettim."[6]

Madırburcu yazıtından da anlaşılacağı gibi küçük beylikler bir araya getirilmiş, merkezi otorite sağlanmış, ilk yazıtın Tuşpa(Van) şehrine dikilmesiyle Urartuların kuruluşu gerçekleşmiştir.

M.Ö. 830-810 yılları arasında tahta geçen Kral Sardur oğlu Kral İşpuini'nin yazıtlarında, kurulan birliğin baş tanrısı olan ***Haldi***'den sıkça söz edilmektedir. Okunmuş yazıtlarda, başarılmış olan her işin Urartuların baş tanrısı Haldi'nin gücü sayesinde olduğu açıkça belirtilmektedir. Sonuç olarak, Urartuların yazıtlarının anıtsal bir yönü vardır. Kral İşpuini'yle birlikte, küçük beyliklerin birlikteliğinin yazı geleneğine de yansıdığını söyleyebiliriz. Yönetim, önceleri kendilerini için Asurluların söylediği Nairi ve Uruatri terimlerini kullanmaktan vazgeçip, bundan sonraki yazıtlarda kendileri için "***Biainili"*** sözcüğünü kullandıklarını görüyoruz.

*" **Tanrı Haldi'nin** ardından ..., kral İşpuini, Kral Sardur oğlu, yüce kral, büyük kral, dünyanın kralı, **Biaini ülkesinin kralı**,..."*[7]

M.Ö. 8. yüzyılın ortalarında Urartu devleti etki alanını Suriye'ye doğru genişletmeye başlamıştı. Kral II. Sardur bazı Geç Hitit beylikleriyle bir araya gelip Asurlulara karşı harekete geçti. Ancak Asurlular M.Ö. 743 tarihinde Adıyaman-Gölbaşı yöresinde Urartu-Geç Hitit birliğini yenerek Tuşpa'yı kuşatınca Urartu egemenliğine büyük bir darbe vuruldu. Aynı dönemde de kuzeyden göçebe Kimmerler'in saldırılarının başlamasıyla Urartular M.Ö. 8. yüzyıl sonlarında Van gölü yöresine çekilmek zorunda kaldılar. Daha sonra II. Argişti ve II. Rusa dönemlerinde yeniden bazı yerleşimler kuruldu (Toprakkale, Adilcevaz, İran'da Bastam, Aras ırmağının kuzeyinde Karmir Blur gibi). Buna karşın, Urartu devletinin gerilemesi durdurulamadı ve M.Ö. 612 yılında Asur İmparatorluğunun yıkılışını izleyen on yıl içinde Urartu devletine Medler ve İskitler tarafından son verildi.[8]

---

[6] MELİKİŞVİLİ G.A., *Urarstkie Klinoobraznye Napsidi*, Moskova , 1960, s.117

[7] MELİKİŞVİLİ G.A., a.,g.,e., Moskova , 1960, s.126 (Koyu yazılan kısımlar yazıtta geçen Tanrı Haldi ve Biaini ülkesini götremek içindir.)

[8] Erişim: [http://www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/caglar/urartu.htm], Erişim Tarihi: 10 Nisan 2004.

1.2. URARTULARIN YERLEŞİM YERLERİ

1.2.1. URARTULARIN VAN BÖLGESİNDEKİ YERLEŞİM YERLERİ

Van (Tuşpa): Van Kalesi Urartu devletinin başkentiydi. Kale ve etrafında oluşan şehirden oluşmaktadır. Kalede yöneticilerin oturduğu saray, tapınak, anıtsal kaya mezarları gibi yapılar var. Şehir de halkın oturduğu yerleşim yeriydi. Ayrıca, Sardurinhili olarakda bilinir.

Çavuştepe: Kral Sardur tarafından yaptırıldığı için Sardurihinili diye adlandırılmaktaydı. Tepede bir saray, içinde hamamlar, adak taşları, mahzenler, üretim yerleri, buğday ambarları bulunur. Sarayın sol tarafında daha yüksek bir yerde Tanrı Haldi ve Irmuşini tapınakları bulunur.

Toprakkale: Kral Rusa tarafından yaptırıldığı için Erek dağı önündeki (Kılbani) Rusahinili diye adlandırılıyordu. Tanrı Haldi tapınağı mevcuttur.

Aşağı ve Yukarı Anzaf Kalesi: Yukarı Anzaf kalesinde Tanrı Haldi tapınağıyla birlikte büyük depolar, ambarlar mevcuttur.

Ayanıs: (Eiduru önündeki Rusahinili): Van'a 35 km. uzaklıktaki, Ayanıs köyündedir. Argişti'nin oğlu Rusa tarafından M.Ö. 645-643 tarihleri arasında yaptırılmıştır. Urartu tarihinin son aşamalarının aydınlatılması açısından çok önemlidir. Van Gölü kıyısına yakın bir alanda kuruludur.[9] Tanrı Haldi'nin tapınağı Ayanis dağına bakar, ayrıca kale içinde depolar, anıtsal amaçlı birçok yazıt vardır. Kalenin altında da şehir yer almıştır.

Karagündüz: Höyükte sivil yerleşme, mezarlıkta içinde 80'i bulan sayıda gömü olan 9 oda mezar bulunmaktadır.

Altıntepe: Başkent Tuşpa'nın mezarlığı kuruludur.

Dilkaya: Höyükte sivil yerleşme, mezarlıkta 3 sandık-oda mezar, küp ve kum mezarlar bulunmaktadır.

Yukarı Anzaf ve Aşağı Anzaf kaleleri: Özalp yolu üzerinde sağda ve solda yer almaktadır.

Körzüt Tapınağı: Muradiye yakınındaki Körzüt kalesindedir.

Ağartı Kalesi: Van Gölü' nün doğu kıyısında kurulan kale iyi korunarak günümüze kadar gelen sur duvarları andezit taş bloklarla örülmüştür.

Şamran kanalı: Van'da ilk sulama kanalları ve barajlar M.Ö. 9. ve 6. yüzyıllar arasında Urartular zamanında yapılmıştır. Bunların en önemlisi Menua (Semiramis /

9 Erişim: [http://www.van.gov.tr/Kultur/Kaleler.htm] Erişim Tarihi: 23 Mart 2004

Şamran) sulama kanalıdır. Urartu Kralı Menua tarafından yaptırılmıştır. Menua / Şamran kanalı dünya mühendisliğinin bir harikası olarak geçtiği yerlere hayat vermiştir. İşlevini günümüzde de sürdürmektedir[10]

1.2.2. URARTULARIN VAN DIŞINDAKİ BAZI YERLEŞİM YERLERİ

Altıntepe/Erzincan: Tapınak, yöneticilere ait çeşitli yapılar, mezarlar.

Habibuşağı (Tumeişki)/Elazığ: Kale, mezarlar, en batıdaki Urartu yazıtı.

Giyimli: Mezarlık.

Aludri (Patnos): Pirabat'ta bulunan taşlar.

Kefkalesi: Saray, tapınak., Urartu'ların önemli merkezlerinden biridir. Kalede çok odalı bir saray, hayvan ve bitki kabartmaları vardır.

Kayalıdere: Kale, tapınak, kaya mezarları

Iğdır: Mezarlık.

Arin-Berd (Erebuni): Erivan'ın eteklerinde

Armavir-Blur : Kral Argişti'nin şehri.

Karmir Blur (Teişeba): Ermenistandaki Kızıltepe.

Şebeteria: Elazığ'ın Palu ilçesi

Menuahinili: Karakoyunlu (Iğdır Ovasında).

Arzaşkun: Erzurum.

Diauehi(Diaohi): Doğu Anadolu bölgesini Karadeniz bölgesine bağlayan bölge.

Pirabat(Ağrı-Eleşkirt): Ağrı'nın Eleşkirt İlçesindeki Pirabat köyündeki kale.

[10] Erişim: [http://www.ayakizi.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=190] Erişim tarihi: 23 Mart 2004

2. MEZOPOTAMYADA DİN

2.1. MEZOPOTAMYA VE URARTULAR'DA İNANÇ DÜZENİ

Uratuların dinleri hakkında fazla bir bilgiye sahip olmasak da König, Piotrovsky, Van Loom, Salvini gibi bazı araştırmacıların bu konuda katkılarının olduğunu söyleyebiliriz. Urartular'ın dini hakkındaki bilgilerimiz Kral Sardur oğlu Kral İşpuini döneminde başlar. Meher kapısı yazıtında ise Urartu tanrılarının isimlerini ve onlara adanan adakların sayısını bulabiliriz. (Çizelge 1, Sayfa 8,9,10,11)

M.Ö. 3000 'li yılların en önemli uygarlık Sümerlerdir. Urartular'ın tanrı düzeni Sümerlerin değişmiş bir devamıdır. Sümerlerde tanrı kavramı, Nuh tufanından sonra çok önemli değişikliğe uğramıştır. Tufandan önce her Sümer kenti bir doğa gücünü simgeleyen bir tanrının koruyuculuğuna verilmiştir. Tufandan sonra tanrılar insanlaşırlar veya yarı insan şeklinde ortaya çıkarlar. [11]

Sümer yazı geleneğine göre tanrı adını yazmadan önce mutlaka bir yıldız ( ) konulmuştur.[12] Çivi yazısını kullanan bütün uygarlıklar () bu imgeyi *"gök"* sözcüğünün yerine kullanmışlardır. Bir Sümer bunu "*an"*, Akadlı *" Şamu",* Hititli *" Nepiş"* olarak okumuşlardır.[13] Bu yazı geleneği aynı zamanda bu uygarlıkların gökle ilgili algılayışlarını gösterir.

Bunun yanı sıra bu simge bir tanrı, resim yazısı birimi olarak Sümerlilerde *"dingir*" Akadlılarda *"ilu",* Hititlerde *"şiuni",* Hurilerde *"eni-",* Urartularda *" dingir"* olarak yazıda kullanımıştır.

Bu benzerlikler yanında, Sümerlilerin önemli üç tanrısı vardır (Enlil, *Işık ve toprak tanrısı*, Anu, *Gök tanrısı*, Ea, *Yeraltı Suları tanrısı*). Bu üçlü durum Urartularda da aynıdır (Haldi, *Baş tanrı*, Teişeba, *Fırtına tanrısı*, Şiuini, *Işık tanrısı*)[14]. Urartu tanrısı olan Teişeba ve Şiuini diğer uygarlıklarda (Asur, Hitit) neredeyse aynı isimleri taşıyan tanrılardır. Akadlarda ise Sin, *Ay tanrısı*, Şamaş, *Güneş tanrısı*, Adad, *Rüzgar ve Fırtına tanrısıdır.*

Urartu Baş tanrısı Haldi, merkezi otoritenin sağlanıp, krallığın kurulmasıyla önceleri Mussasir (Ardini) şehrinde ortaya çıkan taşra tanrılığından, krallığın tüm şehirlerindeki otoriteyi gösteren özgün bir tanrı olarak ortaya çıkmıştır. Bu özelliği dışında Haldi'ye yeni nitelikler eklenerek ulusal bir kimlik büründürülmüştür.[15] Yazıtlarda karşımıza Urartuların baş tanrısı olarak ve *aynı zamanda bakışıyla düşmanı korkutan bir kahraman, Urartu ordularının başta gelen komutanı olarak benimsenmiştir.*[16](Resim 22, s. 59)

---

[11] Tübitak Yayınları, Bilim Ve Teknik Sayı: 403 Haziran 2001
[12] SCHİMMEl Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, Eylül 1999, s. 46
[13] FRİEDRİCH Johannes, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev: Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları , Kanaat Basımevi, İstanbul, 2000, s. 54
[14] Tanrı Teişeba yazıtlarda ^{D} İM, Tanrı Şiuini'de ^{D} UTU olarak karşımıza çıkar.
[15] TAFFET, Avia, *Urartuların Festival takvimine ilişkin deneme niteliğinde bir araştırma*, Tel Aviv Üni., Arkeoloji Enst. S.2
[16] TAFFET, Avia, a.,g.,m., s. 3

Yazıtlarda Tanrı Haldi adına yaptırılmış kaleler, tapınaklar, bağ ve bahçeler, su yolları,…vb yapılar karşımıza çıkar. Hemen hemen her yazıtta bir tanrının (genelde Tanrı Haldi) olması Urartular'ın inanç konumlarının bir göstergesidir.

Krallar, savaşı kazanmak için Tanrı Haldi'ye yakarırlar, kazanırlarsa da diktikleri yazıtlarda önce Tanrı Haldi'nin adını anarlardı. Urartu tanrı düzeneğinde Tanrı Haldi'nin karısı Tanrıça Arubani idi. Ancak, Tanrıça Arubani bir ana tanrıça kadar önemli değildi. Panteon'da Tanrı Haldi'den sonra gelen tanrı fırtına tanrısı olan Teişeba idi.(Resim 23, s. 59) Bunun Hurri-Hitit tanrısı Teşup(gökyüzü, fırtına tanrısı) ile bir olduğu sanılmaktadır. Karısı Huba ise Hepat'ın karşılığı olarak düşünülmektedir. Üçüncü sırada ise Güneş Tanrısı Şiuini'dir. (Resim 24, s. 60) Bu tanrı da Asur Güneş tanrısı Şamaş ve Hurri tanrısı Şimigi ile aynı tanrı olarak kabul edilir.[17]

Diğer Urartu tanrılarından olan ^{D} *Hutuini* (Resim 25, s.60), ^{D} *Turani* (Resim 26, s.61), ^{D} *Ua* (Resim 27, s.61), ^{D} *Nalaini'*nin (Resim 28, s.62 *)* resimleri ekler bölümünde gösterilmektedir. Ayrıca, Anzaf Kalkanı üzerinde tanrıların birçoğu sıralanmış durumda bulunmaktadırlar.(Resim 29, s. 62)

Urartu tanrılarına ilişkin en ayrıntılı bilgi 4 metre yüksekliğinde, 2,70metre genişliğindeki Meherkapı yazıtıdır. Bu yazıtta, 79 tanrı ve tanrıçanın isimleri ayrıca onlara adanan kurban türü ve sayısı olarak verilmektedir.[18] (Çizelge 1)

3.2. URARTU TANRILARI

		Kurban tür ve sayısı	**Kurban tür ve sayısı**
SIRA	**TANRILAR**	**BOĞA**	**KOYUN**
1	^{D} Haldi	17 Boğa	34 Koyun
2	^{D} Teişeba	6 Boğa	12 Koyun
3	^{D} Şiuini	4 Boğa	8 Koyun
4	^{D} Hutuini	2 Boğa	4 Koyun
5	^{D} Turani	1 Boğa	2 Koyun
6	^{D} Ua	2 Boğa	4 Koyun
7	^{D} Nalaini	2 Boğa	4 Koyun
8	^{D} Şebuti	2 Boğa	4 Koyun
9	^{D} Arsimela	2 Boğa	4 Koyun

[17] Erişim: [http://www.hermetics.org/Urartu.html] Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2004
[18] ÇİLİNGİROĞLU Altan, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı,* Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1998, s.153

10	^{D} Anapşa	1 Boğa	2 Koyun
11	^{D} Diduaini	1 Boğa	2 Koyun
12	^{D} Şelardi	1 Boğa	2 Koyun
13	^{D} Haldi'nin Silahları'na	1 Boğa	2 Koyun
14	^{D} Atbini	1 Boğa	2 Koyun
15	^{D} Kuera	1 Boğa	2 Koyun
16	^{D} Elipri	1 Boğa	2 Koyun
17	^{D} Taraini	1 Boğa	2 Koyun
18	^{D} Adaruta	1 Boğa	2 Koyun
19	^{D} İrmuşini	1 Boğa	2 Koyun
20	^{D} İLU aluse urululiiue siuali	1 Boğa	2 Koyun
21	^{D} Alaptuşini	1 Boğa	2 Koyun
22	^{D} Erina	1 Boğa	2 Koyun
23	^{D} Şiniri	1 Boğa	2 Koyun
24	^{D} Unina	1 Boğa	2 Koyun
25	^{D} Aiaini(Mağaralar Tanrısı)	1 Boğa	2 Koyun
26	^{D} Zuzumaru	1 Boğa	2 Koyun
27	^{D} Hara (Yollar Tanrısı)	1 Boğa	2 Koyun
28	^{D} Araza	1 Boğa	2 Koyun
29	^{D} Ziukuni	1 Boğa	2 Koyun
30	^{D} Ura	1 Boğa	2 Koyun
31	^{D} Artsibedini	1 Boğa	2 Koyun
32	^{D} Arni (Tepeler ve Dağlar Tanrısı)	1 Boğa	2 Koyun
33	^{D} Haldi'nin Gençliğine	1 Boğa	2 Koyun
34	^{D} Haldi'nin Erişkinliğine	1 Boğa	2 Koyun
35	^{D} Haldinin Yaşlılığına	1 Boğa	2 Koyun
36	^{D} Haldi'nin Savaşçılığına	2 Boğa	4 Koyun
37	^{D} Teişeba'nın Savaşçılığına	2 Boğa	4 Koyun
38	^{D} Artuaraş	2 Boğa	4 Koyun
39	^{D} Ardini(Musaşir) Kenti Tanrısına	1 Boğa	2 Koyun
40	^{D} Kumenu Kenti Tanrısına	1 Boğa	2 Koyun
41	^{D} Tuşpa Kent Tanrısına	1 Boğa	2 Koyun
42	^{D} Haldi'nin Kentinin Tanrılarına	1 Boğa	2 Koyun

43	^{D} Artsuniuinu Kenti Tanrılarına	1 Boğa	2 Koyun
44	^{D} Haldinin *deise*'sine	1 Boğa	2 Koyun
45	^{D} Şuba	1 Boğa	2 Koyun
46	^{D} Haldi'nin Kapılarına	1 Boğa	2 Koyun
47	Erida Kentinde Teişeba Kapılarına	1 Boğa	2 Koyun
48	Uişini Kenti, ^{D} Şiuini Kapılarına	1 Boğa	2 Koyun
49	^{D} Elia	1 Boğa	2 Koyun
50	^{D} Haldi'nin Arnie'sine	1 Boğa	2 Koyun
51	^{D} Haldi'nin Gücüne	1 Boğa	2 Koyun
52	^{D} Haldi'nin Susi'lerine[19]	1 Boğa	2 Koyun
53	^{D} Talapura	1 Boğa	2 Koyun
54	^{D} Kilibani	1 Boğa	2 Koyun
55	^{D} Ebani(Ülkeler Tanrısı)	1 Boğa	2 Koyun
56	^{D} Dağlar(Sınırlar) Tanrısına	1 Boğa	2 Koyun
57	^{D} Suinina (Göller-Denizler Tanrısına)	1 Boğa	2 Koyun
58	^{D} Atananu(Kurbanlar Tanrısına)	2 Boğa	14 Koyun
59	^{D} …Tanrısına	2 Boğa	14 Koyun
60	^{D} İLANİ Gamruti(Tüm Tanrılara)	4 Boğa	18 Koyun
61	^{D} Haldi'nin Nirible'sine		4 Koyun
62	^{D} Nişi Kentindeki ^{D} Ua Kapısına		2 Koyun
63	^{D} Babinia(Dağlar-Yüksek Ülkeler Tanrısı)		10 Koyun
SIRA	**TANRIÇALAR**	**İNEK**	**KOYUN**
64	^{D} Arubani	1 İnek	1 Koyun
65	^{D} Huba	1 İnek	1 Koyun
66	^{D} Tuşpea	1 İnek	
67	^{D} Aui	1 İnek	
68	^{D} Aia	1 İnek	
69	^{D} Sardi	1 İnek	
70	^{D} Şinuiardi		2 Koyun
71	^{D} İphari		2 Koyun
72	^{D} Bartşia		2 Koyun
73	^{D} Silia		2 Koyun

[19] Susi, Salviniye göre tapınak olarak değerlendirilmiştir.

74	^{D} Ara		2 Koyun
75	^{D} Adia		2 Koyun
76	^{D} Uia		2 Koyun
77	^{D} Ainau		4 Koyun
78	^{D} Ardi		2 Koyun
79	^{D} İnuanau		17 Koyun

Çizelge 1. Urartu Tanrılarının ve onlara adanan kurbanların listesi[20]

Meherkapı yazıtındaki tanrılar'a adanan kurbanlar ile Ayanis kalesindeki yazıtlarda[21] geçen tanrılara adanan kurbanlar arasında farklılıklar vardır. Meherkapı yazıtında, Tanrı Haldi'ye 17 boğa ve 34 koyun adanırken Ayanis'taki yazıtta, 1 boğa ve 2 koyun adanmıştır. Bu, yapılan yapıların önem derecesine göre değişiklikler tür ve sayılarda kurbanlar olduğunu açıkça ortaya koyar.

2.3. TANRI İSİMLERİNİN DİLBİLİMSEL YÖNDEN İNCELENMESİ

Ayanis kalesindeki tapınağın giriş duvarındaki yazıtta, tanrılara adanan hayvanların tür ve sayılarının incelenmesi:[22]

GU	*2*	UDU	D	Hal-di-	e
Tanımlayıcı	*Sayı Sıfatı*	*Tanımlayıcı*	*Tanımlayıcı*	*İsim*	*Y D E*
Boğa	**iki**	**Koyun**	**Tanrı**	**Haldi**	**ye**

UDU	D	Hu-tu-ni-	e
Tanımlayıcı	*Tanımlayıcı*	*İsim*	*Y D E*
Koyun	**Tanrı**	**Hutuni**	**ye**

GU.AB	D	A -ru-ü-ba-i-ni-	e
Tanımlayıcı	*Tanımlayıcı*	*İsim*	*Y D E*
İnek	**Tanrı**	**Arubani**	**ye**

UDU	D	E-i-du-ru	UDU	D	Ba-ba-	a
Tanımlayıcı	*Tanımlayıcı*	*İsim*	*T*	*T*	*İsim*	*Y D E*
Boğa	**Tanrı**	**Eiduru**	**Boğa**	**Tanrı**	**Baba**	**'ya**

UDU	D	Sar-di-	e	UDU	D	İ-nu-a-ni-i-	e
Tanımlayıcı	*Tanımlayıcı*	*İsim*	*Y D E*	*T*	*T*	*İsim*	*Y D E*
Boğa	**Tanrı**	**Sardi**	**ye**	**Boğa**	**Tanrı**	**İnuani**	**ye**

Türkçe'de olduğu gibi, Urartu dilinde de miktar bildiren sözcük öbeklerinde çoğul anlam miktarı bildiren sözcükle yapılır.

[20] BAŞTÜRK Mahmut Bilge, *Urartu'nun Etnik Kökeninin dil ve din açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ege Üni., İzmir 2003, S. 56,57,58,
[21] ÇİLİNGİROĞLU A. – SALVİNİ M., a.,g.,e., s. 263
[22] ÇİLİNGİROĞLU A. – SALVİNİ M., a.,g.,e., s. 263

GU	*2*	UDU	D	Hal-di- e
Boğa	**iki**	**koyun**	**Tanrı**	**Haldi' ye**
Bir boğa	**iki**	**koyun**	**Tanrı**	**Haldi' ye**

Hint-Avrupa dillerinde yapılan tamlamalarda her iki isimde miktar yönden uyum yapması gerekir. Fakat bu durum, Urartu dilinde aynı degildir. "UDU" burada tek bir anlamı ifade etse bile, " 2 UDU" öbeğininde mutlaka çoğul olması gerekir. Yani, Urartu dilindeki biçimiyle "2 UDU MEŞ" biçiminde karşımıza çıkması gerekmekteydi. Sıfat tamlamalarının Türkçe'deki gibi oluşturulduğu dikkatimizi çeker.

Urartu dilindeki yönelme durum ekide Türkçe'de olduğu gibi adın sonuna ekli biçimde karşımıza çıkar. Aynı durum, Hint-Avrupa dillerinden Fransızca'da "*a*", İngilizce'de "*to*" ilgeçleriyle yapılır ve adın önünde ayrık biçimdedir.

Urartular'da tarım ve hayvancılık faaliyetleri çok önemli bir yer tutuyordu. Yazıtlardan da anlaşılacağı gibi, Tanrılara adanan kurbanlar kendi yetiştirdikleri hayvanlardır.

Kral İşpuini döneminde, Tanrı Haldi'nin ortaya çıkmasıyla Musasir (Ardini) kentine(Resim 30) onun adına bir tapınak yapıldığını Keleşin yazıtından öğrenmekteyiz. Urartuların baş tanrısı olan Haldi'nin diğer uygarlıklarda asla rastlanmayan bir tanrı olması da ilginçtir. Ayrıca, bütün yazıtlarda "*D Hal-di*" biçiminde okunur. Bu, merkezi yönetimi sağlamak için devletin kendi oluşturduğu bir tanrı da olabilir. Fakat fırtına, gök tanrısı diye tanıdığımız aynı zamanda diğer uygarlıklarda da var olan Tanrı Teişeba'yı temsil eden işaret (logogram)[23] " *DİM* ", Güneş ve Işık Tanrısı olarak bildiğimiz "*D Şiuini*" ise "D *UTU" l*ogogramıyla karşımıza çıkmaktadır.

Urartular Tanrılar adına da kentler kurmaktaydılar. Bunların başında Urartu Kralı I. Rusa, Tanrı Teişeba adına bir kent kurduğunu ve II. Rusa'nın da günümüzde Karmir-Blur *[D Teişebai URU (DİM-ni URU*)] adıyla bilinen kenti Teişeba'ya kurduğunu biliyoruz. [24]

Urartular tapınaklarını kaleler ve yerleşim yerleri çevresinde yapmışlardır. II. Sardur tarafından Gürpınar ilçesi yakınındaki Çavuştepe Kalesine çıkarken sol tarafta kalan tepenin üzerine yapılan Çavuştepe Tapınağı Tanrı Haldi'ye adanmıştır. Yine yazıtlardan anlaşıldığı gibi, II. Rusa döneminde, Van gölü kıyısında Molla Kasım köyünün arka tarafındaki tepe üzerine kurulmuş Ayanis Kalesinde de Tanrı Haldi'ye adanan tapınak vardır. Bunlarla birlikte, Urartuların Yukarı Anzaf, Toprakkale Altıntepe,…vb gibi tapınakları okunan yazıtlardan ve bulunan bulgulardan yola çıkarak ortaya çıkarılmıştır.

[23] Logogram: Soyut ya da somut anlamı belirten imgelere denir.

[24] SALVİNİ Mirgo, *Gesschichte und Kultur der Urartaer*", Darmstadt: Wiss. Buchges, 1995, s. 185,186

Bazı uygarlıklarda da olduğu gibi, Urartular da tanrının gökte olduğu ve ona yakın olma inancını yaygın olsa gerek ki, tapınaklarını kalalerin en yüksek yerlerine yapıyorlardı.

3. YAZI VE DİL

3.1 YERYÜZÜNDEKİ DİLLER

Günümüzde dillerin sayılarının kesin olmamakla birlikte 3000-3500[25] kadar olduğu söylenmektedir. Bu dilleri, genellikle biçim ve kaynak bakımından iki bölümde inceleyebiliriz.

3.1.1.BİÇİM AÇISINDAN DİLLER:

A) **Tek heceli diller**: Sözcük kökü ek almayan bu dilerde biçim değişikliğine uğramadan, yalın bir durumda belli bir sıraya göre yan yana dizilerek cümle oluşturur. (Çince, Tibetçe, Siyamca, Vietnamca ve Cava dili bu bölüme girer.) Bu dillerde sözcükler tonlanmalarına göre farklı anlamlar kazanırlar.

B) **Bükümlü diller**: Bu dillerde sözcük kökleri değişikliğe uğrar, bükülerek yeni sözcükler oluştururlar.

- Kök bükümlü diller: Arapça
- Gövde bükümlü diller: Hint-Avrupa dilleri

C) **Bitişken (sondan eklemeli) diller**: Değişmeyen sözcük köküne getirilen türlü eklerle yeni sözcükler oluşturulur. Eklerin zenginliği sayesinde bir sözcükten başka sözcükler elde edilebilir.(Türkçe, Japonca, Fince….)Diğer dillerde bir tümceyle yapılan anlatımı bu dil grubunda ise tek bir sözcükle yapmak mümkündür.

Örnek: Yap / tır / ıl / (a) / bil-me

Eylem Kökü / Ettirgenlik / Edilgenlik / Yeterlilik ekleri gelmiştir.

3.1.2. KAYNAK AÇISINDAN DİLLER:

A) URAL-ALTAY DİLLERİ: Türkçenin de içinde bulunduğu dillerdir. Kendi içinde Ural ve Altay olmak üzere iki bölümde incelenir.

[25] KOÇ Nurettin, *Yeni Dilbilgisi,* İnkîlap Yayınevi, 2.Baskı, s.33

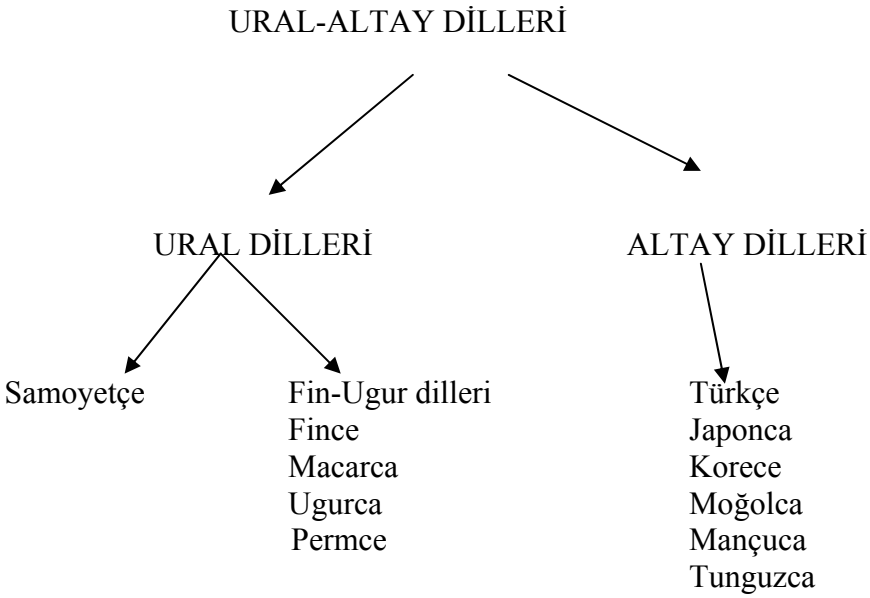

B) HİNT-AVRUPA DİLLERİ: Hindistan'dan İspanya'ya kadar Asya ve Avrupa'da konuşulan pek çok dili içine alır. Bu dil ailesi kendi içinde de ikiye ayrılır.

1. HİNT DİLERİ**:** Hintçe (Sanskritçe), Farsça (Avestçe),
2. AVRUPA DİLLERİ:

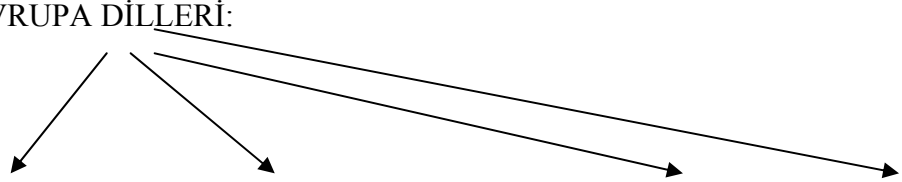

Germen dilleri	Roman dilleri	Slav dilleri	Diğerleri
Almanca	Latince	Sırpça	Yunanca
Felemenkçe	Fransızca	Bulgarca	Arnavutça
İngilizce	İtalyanca	Lehçe	Litvanca
İskandinav dileri	İspanyolca	Rusça	Keltçe
	Romence		
	Portekizce		

C) HÂMİ-SÂMİ DİLLERİ: Eski Mısır dili, Akadca, Arapça, Habeşçe, İbranice, Aramca
D) ÇİN-TİBET DİLLERİ: Çince, Tibetçe, Siyamca, Vietnamca, Endonezya-daki Cava dili.
E) BANTU DİLLERİ : Orta ve Güney Afrika da konuşulan Bantu dileri.

3.2. URARTU ÇİVİ YAZISI

Yazı günümüze gelinceye kadar birçok aşamadan geçmiştir. Anlatım öncelikle, Mezopotamya ve Mısır'da kullanılan *resim yazısı*yla yapılmıştır. Sonraları, *düşünce yazısı* diye adlandırılan ve resim yazısının daha da gelişmesiyle düşüncelerin belli simgelerle anlatılmasına başlanmıştır. Bu tür yazılara Sümer çivi ve Mısır resim yazılarını örnek verebiliriz. Gereksinmelerin artmasıyla kullanılan yazı düzenleri daha da gelişerek biçimlerden çok, seslerin yazıya aktarılma süreci başlamıştır. Bu evrede dil sözcüklerin bellekte beliren biçimlerine birer sessel değer vermiştir.

Önceleri sadece rahip-krallarca kullanılan bu bilim, alım satım yapanlar arasında da kısa sürede yayılır ve kullanılmaya başlanır.

Mezopotamya'da Sümerlerle başlayan resim yazısı(piktografi) çivi ve kutsal yazı(hiyeroglif) denilen iki biçimde gelişmiştir. Sümer çivi yazısını Akad ve Elam devletleri de kullanmışlardır. Daha sonra yazı Anadolu`ya ulaşmıştır. Resim yazısı ile başlayan örnekler M.Ö. 2000 başlarında Hititlerle ortaya çıkmaktadır. Zamanla bu yazının yerini bazı sessel değerler almaya başlamıştır. Daha sonraları Anadolu'nun doğusunda kurulan Urartu medeniyeti bu yazıyı geliştirerek kullanmıştır. Urartu yazı (çivi ve resim) örnekleri günümüze kadar ulaşmıştır.

Resim yazısı önceleri, verilmek istenen sözcüğü veya anlatımı, onunla ilgili resimlerle açıklarken sonraları bunun anlatılmak istenenin o nesne mi veya onun bir özelliğimi olduğunun anlaşılamamasından dolayı ve ortaya çıkan karmaşıklıkların giderilmesi için yazının ileriki aşamalarına geçilmiş olduğu muhakkatır. Fakat Mısır uygarlığı resim yazısını daha da geliştirerek kullanmıştır. Bu süreçte Mısırlılar, her nesneye sessel bir değer yükleyerek yazının anlaşılması ve kullanılmasını kolaylaştırmışlardır.

Örnek:	Önce	Sonra
	El	tutmak, atmak, yakalamak…
	Ayak	yürümek, gitmek,…
	Gün	ufuk, güneş,….

"*DU"* sözcüğünün *"gitmek, yapmak, tepe, oluşturmak, dikmek, kurmak,...vb"* anlamları olurken okuyucu, doğru anlamı metnin tamamını okuduktan sonra ayırt etmekteydi.

Resim yazıları değişim geçirerek farklı biçimlerde ortaya çıkmışlardır "*Tanrı"* ve *"Kral"* tanımlayıcılarının resim yazısı olarak kullanılmasından çivi yazısı çizimleriyle yazılmasına kadar geçirdiği değişimler aşağıda gösterilmiştir.

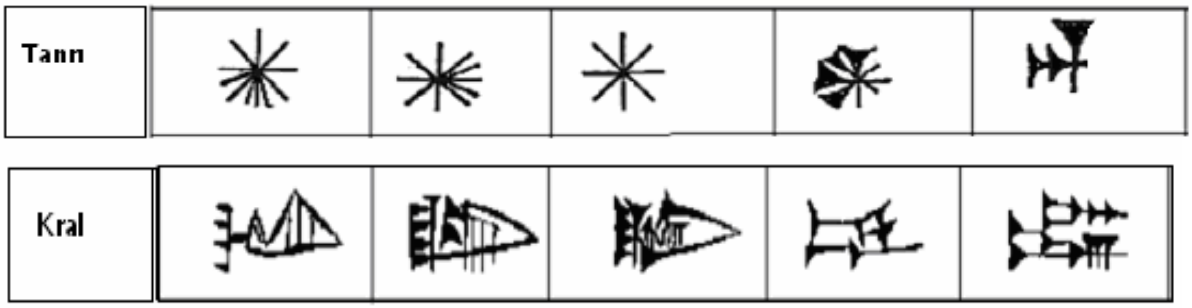

Çizelge 2. Tanrı ve Kral tanımlayıcılarının değişimleri[26]

Mezopotamya dilleri köken olarak değişik yapılarda olsa da kullanılan kimi simgelerin anlamı aynıdır.

Örnek:

Düşünce Yazısı (ideogram)	**Sümerce**	**Akadca**	**Hititçe**	**Urartuca**	**Hurca**
	Dingir An	İlu Şamu	Şiuni Nepiş	Dingir	Eni

Çizelge 3. Aynı simgenin değişik dillerdeki karşılıkları[27]

Urartu yazısında Mezopotamya yazılarında olduğu gibi "*Tanrı*" tanımlayıcı aynı olmasına karşın "*Kral"* tanımlayıcısı için çeşitli simgelerbelirlenmiştir.

Urartular'da yazı, temel seslerden yola çıkarak diğer seslerle birleşmiş yeni yeni sesler hatta bu seslerden yeni sözcükler meydana gelmiştir. Yazının oluşumda izlenen yol aşağıdaki gibidir.

1. Sesli **(Tek sesten oluşan sesler) = a, e, i,….**
2. Sesli +Sessiz veya Sessiz+Sesli **(İki sesten oluşan sesler) = al, uş, la, ni,…**
3. Sessiz+Sesli+Sessiz ve Sesli+Sessiz+Sesli **(Üç sesten oluşan sesler) = Hal, Şar, Udu,….**

Bu tür sesler oluşumda ikinci seçenekte incelediğimiz seslerin yan yana gelmesiyle ve ikinci hecedeki sesin düşmesiyle oluşan yeni seslerdir.

Örnek: (**Şa+ar = Şar, Ba+ar = Bar**,… gibi)

[26] Kral tanımlayıcısı**:** Erişim:[http://pedroiy.free.fr/alphabets/] Erişim tarihi: 10 Mayıs 2004, Tanrı tanımlayıcısı için, Erişim:[http://www.proel.org/mundo/sumerio.htm] Erişim tarihi: 10 Nisan 2004

[27] FRİEDRİCH J., Kayıp Yazılar ve Diller, Çeviren: Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Basımevi, 2000, İstanbul, s.54

Çivi yazısını kullanan uygarlıkların tümünde olduğu gibi Urartular da aynı temel biçimleri kullanmıştır. Bunlar çeşitli biçimlerde dizilerek gerek duyulan anlamların anlatımında kullanılmıştır.

Urartular yazıyı komşuları ve düşmanları olan Asurlulardan almışlardır. (Çizelge 4) Urartu uygarlığı yukarıdaki biçimlerin farklı dizilimleriyle 200 kadar değişik ve yeni simge oluşturmuşlardır.

Bilinen ilk Urartu belgesinin Asur çivi yazısıyla yazıldığını, Van kalesindeki I. Sardur tarafından yaptırılan *"Sardur Burcu"* veya *"Madır Burcu"* yazıtından anlıyoruz. Bu yazıt, Van kalesinin batı tarafında yer alır. Yazıt, Kral I. Sardur'un adına dikilmiştir.

Resim 2. Sardur Burcu Yazıtı

Yazıtta, *"Kral Sardur, Kral İşpuininin oğlu, ulu kral, güçlü kral, benzeri olmayan kral, şaşılacak çoban, dik başlı uyruklarla savaşmaktan korkmayan kralın yazıtı(dır). Kral Sardur, Kral Lutiprinin oğlu, krallar kralı, her kraldan haraç almış olan (benim). Kral Sardur Kral Lutiprinin oğlu şöyle der: Bu taşları Alniunu şehrinden getirttim ve duvarı yaptırttım."*[28] açıklaması vardır.

I. Sardur'un oğlu İşpuini ilk defa Urartu yazısıyla yazıtlar bırakmıştır. Urartular, yazıtlarını genellikle kayalar ve mezar taşları üzerine yazmışlardır. Bununla birlikte, bazen madeni düzlemler, çanak çömlek ve kil yazıtlar üzerlerine de yazmışlardır. Yazılar genellikle savaşa gitmeden önce Tanrı'ya yalvarma yakarma ya da savaş dönüşü kazanılan zaferden sonra yine Tanrı'ya övgüler niteliğindedir.

[28] PAYNE, R. Payne , *Urartu Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul, 1993, S.4

Urartu yazısı çoğunlukla anıtsal amaçlıdır.[29] Bununla birlikte ele geçen bulgulardan hareketle çeşitli amaçlarla yazılmış belgelere rastlanılmıştır(*Saray depolarına ait tutanaklar gibi*). Bütün bölgede bulunmuş olan pek çok kaya yazıtından gelen veriler bu bölgedeki Urartu varlığını ve yayılım alanını açıkça ortaya koymaktadır.

Urartu kralları kazandıkları savaşlar sonrası, zaferi nasıl kazandıklarını anlatan yazıtlar bırakmışlardır. Zafer anıtları diktirenler krallar, devletin en parlak dönemini yaşadığı *İşpuini, Menua, Argişti, II. Sardur* dönemine aittir.[30]

Daha sonraki bölümde yapılacak incelemelerde de anlatılacağı gibi krallardan yazıtlarda, baba ve oğul isimleri verilerek yazıtların dönemi hakkında bize bilgiler verir. Ağrı'nın Eleşkirt ilçesine bağlı Pirabat köyünde bulunan bir yazıtta Kral Menua'nın oğlunun Kral Argişti olduğunu öğrenmekteyiz. (Resim 6)

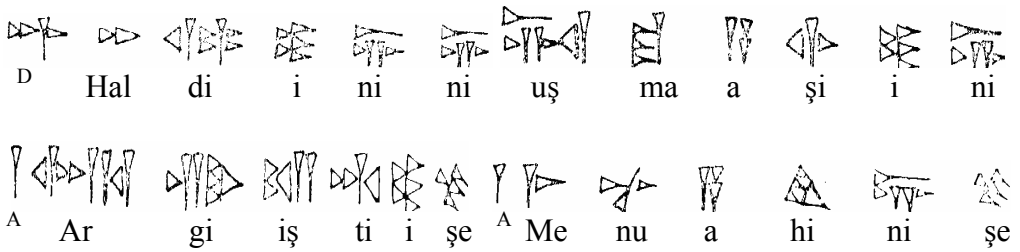

1. Tanrı Haldi'nin gücünden
2. Kral Argişti, Kral Menua oğlu

Urartu beyleri, Asur çivi yazısını egemenlik sahalarının belirlenmesinde ve ayrıca ülke gücünün yayılmasında araç olarak kullanmıştır. Mitanni'nin yıkılmasından sonra (M.Ö. 13. yüzyıldan M.Ö. 9. yüzyıla kadar) başka hiçbir halk, başka hiçbir devlet ne Toros Dağlarının kuzeyinde ne de Zağrosların güneyinde bu yazıyı kullanmamıştı. Bu yazı Urartu kültürünün tanınması, kronolojisin ve coğrafyasının bilinmesi için en emin kaynaktır[31].

Urartu ülkesi, komşu topluluklar üzerine sürekli seferler düzenlemiş ve otoritesini oralarda da sağlamaya çalışmıştır. Ele geçirdiği yerlerde mutlaka yazıtlar bırakmıştır. Urartu yazıtları neredeyse Doğu Anadolu bölgesinin tamamına yayılmıştır. Yazılı belgelerin bulunduğu en önemli alanlardan biri de (Van kalesi) *Tuşpa*'dır. *Rusahinili* diye adlandırılan Ayanis ve Toprakkale'de de çeşitli yazıtlar bulunmuştur. Bölgenin diğer illerinde de yazıtlara rastlamak mümkündür. Urartuların en güçlü dönemlerini yaşadıkları çağda batıya doğru yönelen Kral II. Sardurun Elazığ çevresinde(İzoli ve Palu) diktiği yazıtlar bunlara en önemli örneklerdir.

[29] SALVİNİ Mirgo, a.,g.,e., s. 193
[30] PAYNE, R. Payne, a.,g.,e., s. 3
31 SALVİNİ Mirgo, a.,g.,e., s. 193

Urartuların bilinen en uzun yazıtı, Van kalesinde Kral Argişti adına dikilmiş olan Horhor yazıtlarıdır.

3. 3. URARTU RESİM YAZISI

Urartular, Asurlular'dan aldığı çivi yazısını daha da geliştirerek kullanmışlardır. Bununla birlikte, Hitit kutsal yazısına (hiyeroglif) benzeyen ama onlardan farklı olan resim yazısını da kullanmışlardır.[32]

Urartular, "*kendilerine özgü bir hiyeroglif yazı sistemini de kullanmışlardır."*[33] Kutsal yazı, hece yerine sözcük belirteçleriyle oluşmuş ve resimlerin yan yana gelmesiyle yazılan bir yazı türüdür.

Urartu kutsal yazıları, o dönemde yaşayan insanların inançları, yaşam tarzları, giyimleri,…vb hakkındaki bilgileri öğrenmemize kolaylıklar sağlar. "*Budin levhası üzerinde üç kişinin bir taht üzerinde oturan sakallı bir tanrıya takdimi…"*[34] , *"…yiyecek küpleri üzerine çizilen kap, bir keçi postu, "tulum" ve çuval gibi resimler, bu küplerin dolma kapasiteleriyle ilgili ölçüleri belirtmektedir."*[35]

Adak levhası *" üst kenarı testere dişi şeklinde yapılmış, kutsal aslanın üzerinde duran Haldi betimlenmiştir. Karşısında uzun elbise giymiş, elleri Haldi'ye uzanmış bir kadın yer alır."*[36]

Budin levhası *"üzerinde oturan bir tanrı figürü vardır. Dikdörtgen kenarlıklı taht, tanrının kutsal hayvanı olan, oturur durumda betimlenmiş boğa üzerindedir. Tanrı sakallıdır ve başında çift boynuzlu bir başlık vardır. Tanrı üzeri plakalarla süslü bir elbise giymektedir. Sol elinde üç adet buğday ya da yulaf başağı tutmaktadır."*[37]

Bu figürlerden yola çıkarak çeşitli anlamlandırmalar yapılabilir. Ayrıca bu yazının okunup anlaşılması çivi yazısına göre daha kolaydır. Van müzesinde kutsal yazının kullanıldığı düzlemlere rastlamak mümkündür. Budin düzlemi, Adak düzlemi ve Toprakkale, Karmir-Blur, Altıntepe, Çavuştepe, Batsam, Kayalıdere kazılarında bulunan küpler, testiler, kaplar bunlara birer örnektir.

---

[32] BARNETT D. R., The Hieroglyphic of Urartu, Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of His 65th Birthday, İstanbul Nederlands Historisch-Archaeologisch instituut in Het Nabije Oosten, 1974 s.43

33 HIRÇIN Selen , *Çivi Yazısı* , Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yayınları, İstanbul, s.20

34 ÇILINGIROĞLU Altan, *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, İzmir, 1984, s. 81

35 BELLI Oktay, *Anadolu Uygarlıkları*, Urartular, İstanbul ,1982, s. 196

[36] ÇILINGIROGLU Altan, a.,g.,e., s. 82

[37] ÇILINGIROGLU Altan, a.,g.,e., s. 81

Kutsal yazı, *ağaç, dal, yaprak gibi bitki tasvirleri; güneş, ay, yıldız gibi gök cisimlerini; insan vücudunun bazı uzuvlarını betimleyen işaretler; çeşitli hayvanlar ve onların uzuvları; çanak, masa, kap, yaba*[38] gibi işaretlerden oluşmuştur.

Örnek:

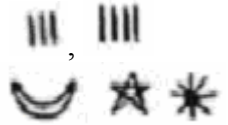

Resim yazılarının rakamlar olma ihtimali yüksektir.

Resim yazıları gökyüzü ile ilgili anlatımlarda kullanılmıştır.

Budin düzlemi üzerinde olan göz eğer bir tanrıçaya aitse, Savaş tanrıçası olması muhtemeldir. Belki de Tanrıça Sardi'dir. Fakat bu kesin değildir.[39]

Urartuların geçim kaynaklarından biri olan hayvancılık, onların resim yazısına da yansımıştır. Resim yazısının anlaşılması daha kolay olmasına rağmen çivi yazısına göre bazı ayrıntıları anlatma da yetersiz kalmıştır. Bu görüşü Budin düzlemi üzerindeki göz açıklar. Burada tanımlayıcıların da kullanılmaması Urartu tanrı düzeneğindeki hangi tanrıdan bahsettiğini anlamak güçtür. Bu belki de çivi yazısına duyulan gereksinimi ortaya çıkarmıştır.

Ermeni kaynaklarına göre Urartuların kullandığı resim yazısını oluşturan bazı simgeler aşağıda verilmiştir. Fakat burada kullanılan bazı simgeler Avrupalı bilim adamları tarafından daha farklıyorumlanmıştır.

Örnek: Budin levhası üzerinde göz Barnett'e göre biçiminde karşımıza çıkarken Ermeni kaynaklarına göre ters dönmüş olarak karşımıza çıkar.

[38] ÇILINGIROĞLU Atlan, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir, 1997, s. 151
[39] BARNETT D. R., a.,g.,m., s. 45

Çizelge 4[40]

[40]Erişim:[http://www.chgs.umn.edu/Visual___Artistic_Resources/Armenia/Petroglyphs_From_Armenia__9000/petroglyphs_from_armenia__9000.html] Erişim Tarihi: 21 Mart 2004

4. SÖZDİZİM VE BİÇİMBİLİM AÇISINDAN YAZITLARIN İNCELENMESİ

4.1. YAZITLARIN ÇÖZÜMLENMESİ

Resim 3[41]

1. [^{D} Hal-di-ni-(ni) uş]-ma-a-şi-i-ni ^{A} Me-i-nu-[a]…(şe)
   T İsim TE *İsim ÇDE* *T İsim (Ergatif)*
   Tanrı Hal-di-nin **gücünden** **Kral Meinua**

2. [^{D} Hal-di-ni-(ni) uş]-ma-a-şi-i-ni ^{A} Me-i-nu-[a]…(şe)
   T İsim TE *İsim ÇDE* *T İsim (Ergatif)*
   Tanrı Hal-di-nin **gücünden** **Kral Meinua**

3. [^{D} Hal-di-ni-(ni) uş]-ma-a-şi-i-ni ^{A} Me-i-nu-[a]…(şe)
   T İsim TE *İsim ÇDE* *T İsim (Ergatif)*
   Tanrı Hal-di-nin **gücünden** **Kral Meinua**

^{D} Haldi- nini uşmaaşi- ni
Tamlayan TE Tamlanan ÇDE
Tanrı Haldi'nin gücünden

Urartu dilinin bu sözcük öbeği, Türkçe'de olduğu gibi bir isim tamlamasıdır. Ayrıca *"usmaaşini"* sözcüğündeki aynı sesin iki defa yazılması belki de orada bir vurguyu ya da özellikle okunması gereken bir sesin varlığı biçiminde yorumlanabilir.

41 Van bölge müzesinde bulunan yüksekliği:32,5cm., çapı: 71 cm., olan arka kısmı kırık olan yuvarlak Urartu adak taşı.

[ ] yazının olup fakat, resimlerde gözükmeyen kısmını göstermek için kullanılmıştır.

( ) yazının çeşitli sebeplerden dolayı okunmamasından dolayı çalışmayı yapan tarafından eklenmeyi ifade eder.

Yapılan incelemede, dik ve ince yazım ayarında yazılı bölümler yazıtın okunuşunu, eğik yazılan kısımlar sözcük ve eklerin görevlerini, kalın yazılan kısımlarda Türkçe karşılığını gösterir.

Resim 4[42]

1. ^{D} Hal-di-ni[ni]…
   T *İsim* *TE*
   Tanrı **Haldi' (nin)…**

2. ^{A} Me-i-[nu-a-şe]…
   T *İsim* *Erg.*
   Kral **Meinua**

3. ^{D} Hal-di- i…
   T *İsim* *Belirtme Eki*
   Tanrı **Haldi'yi**

4. Şi-i-di- [iş-tü-bi]
   Eylem *Geçmiş Zaman Eki*
   Dik **tim.**

Yazıtta, *"Şiidiiştü-bi "* sözcüğü eylem görevindedir. Sonuna eklendiği *"-bi"* eki de ona geçmiş zaman 1. tekil kişi anlamı kattığı söylenebilir. Çünkü bu işin Kral Meinua tarafından yapıldığı yazıtın ikinci satırda açıktır.

[42] Yükseklik: 20 cm., Eni: 48 cm., Kısa kenar kalınlığı: 29 cm., Uzun kenar kalınlığı: 50 cm. olan "L" biçiminde Van Bölge Müzesinin bahçesinde bulunan yazıt.

.

Resim 5[43]

1. a-lu-şe tü-ü-li- e
   Soru Adılı *Eylem* *Koşul kipi*
   Kim **silerse**

2. a-lu-şe lu-ru-ku-du-ki- [e][44]
   Soru Adılı *Eylem* *Koşul kipi*
   Kim **zarar verirse**

3. a-lu-şe e-si-i-ni- e
   Soru Adılı *Eylem* *Koşul kipi*
   Kim

4. su-ü- lu-li-i- e
   Eylem *Koşul kipi*

5. a-lu-şe şe-ri-lu-li- e
   Soru Adılı *Eylem Koşul kipi*
   Kim

6. tü-ri- ni-ni ^{D} Hal-di- şe
   Eylem *İstek K.* *T* *İsim* *Ergatif yapı*
   Yok etsin **Tanrı Haldi**

7. ma-a-ni ^{D} Utu-e-i- ni
   Adıl *T* *İsim* *Bulunma durum eki*
   Onu **Tanrı Utu** **da**

1. Kim silerse,
2. Kim zarar verirse,

3-4-5…

6-7. Tanrı Haldi ve Tanrı Utu(Güneş Tanrısı) onu yok etsinler.

[43] Van Bölge Müzesinin bahçesinde lanetleme sözcüklerinden ibaret olan yazıt.

[44] Bu sözcüğün sonunda "-e" ekinin olmaması yazıtın bir parçasının kopması ya da yeteri kadar boşluk kalmadığı için yazılmamış olması muhtemeldir.

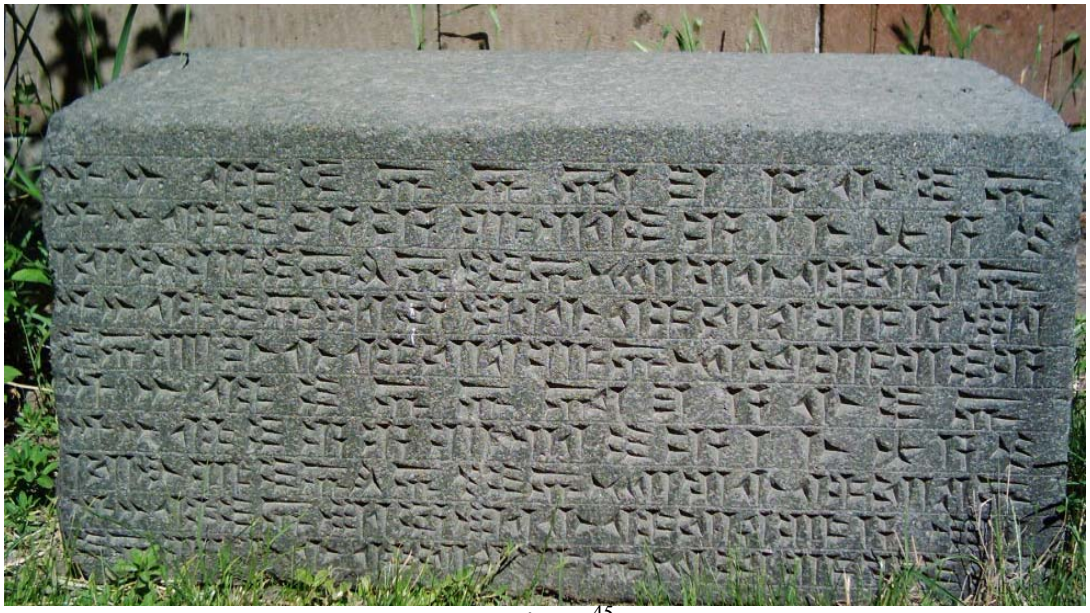

Resim 6[45]

1. ^{D} Hal-di-i- ni-ni uş-ma-a-şi-i- ni
T İsim TE İsim ÇDE
Tanrı Haldi' nin gücün den

2. ^{D} Hal-di-i- e e-ü-ri-i- e ^{A} Me-nu-a- şe
T İsim YDE İsim YDE T İsim Ergatif yapı
Tanrı Haldi' ye efendi ye Kral Menua

3. ^{A} İş-pu-ü-i-ni- hi-ni- şe i-ni su-si[46] şi-di-iş-tü- ni
T İsim İsim Ergatif GS İsim Eylem GE
Kral İşpuini oğlu bu susi (yi) dik ti.

4. ^{D} Hal-di-i- ni-li- e-li şi-di-iş-tü-ü - a-li
T İsim TE İsim Eylem Edilgen yapı?
Tanrı Haldi' nin ili (ne) dik ildi.

5. İ-ni $^{E.GAL}$ şi-di-iş-tü-ü- ni ba-du-ü-si-i-e
GS T Eylem GE Belirteç
Bu kale(yi) dik ti görkemlice

6. ^{D} Hal-di-i- ni-ni uş-ma-a-şi-i- ni
T İsim TE İsim ÇDE
Tanrı Haldi' nin gücün den

7. ^{D} Hal-di-i- e e-ü-ri-i- e ^{A} Me-nu-a- şe
T İsim YDE İsim YDE T İsim Ergatif yapı
Tanrı Haldi' ye efendi ye Kral Menua

[45] Van Bölge Müzesine Van'a 19 km. doğuda Varak dağının eteğindeki Sarmaç'tan gelen, 35.1.2 envanter numaralı yazıttır. Yüksekliği:43 cm., Eni: 101 cm., Kalınlığı: 49 cm. 'dir.
[46] Susi: Mirgo Salvini'ye göre tapınak,

8. A İş-pu-ü-i-ni- hi-ni- şe i-ni su-si şi-di-iş-tü- ni
T İsim İsim Ergatif GS İsim Eylem GE
Kral İşpuini oğlu bu susi (yi) dik ti.

9. D Hal-di-i- ni-li- e-li şi-di-iş-tü-ü - a-li
T İsim TE İsim Eylem Edilgen yapı?
Tanrı Haldi' nin ili (ne) dik ildi.

10. İ-ni E.GAL şi-di-iş-tü-ü- ni ba-du-ü-si-i-e
GS T Eylem GE Belirteç
Bu kale(yi) dik ti görkemlice

Urartu yazıtlarının anıtsal amaçlı oluğunu önceki bölümde açıklamıştık. Bu durumu Resim 6 'yla en güzel biçimde örnekledirebiliriz.

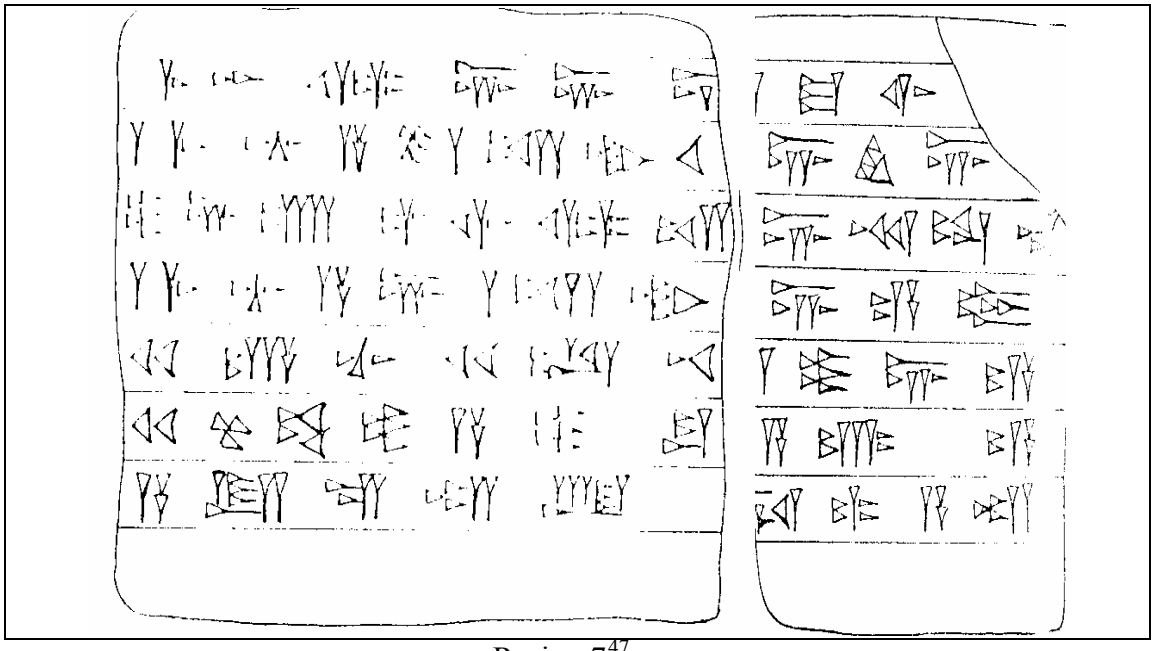

Resim 7[47]

1. D Hal-di-i- ni-ni uş-ma-a-şi- [ni
T İsim TE İsim ÇDE
Tanrı Haldi' nin yüceliğin den

2. A Me-nu-ü-a- şe A İş-pu-ü-[i]-ni- hi-ni [şe]
T İsim Erg T İsim İsim Erg
Kral Menua Kral İşpuini oğlu

3. İ-ni E.GAL şi-di-iş-[tü]- ni ba-du-si-
GS Tanım. Eylem GE Belirteç

[47] PAYNE, M., *Urartian İscriptions in Erzurum Museum*, Anadolu Araştırmaları ,s. 418

	Bu		**kale(yi)**		**dik**	**ti**		**görkemlice**
4.	A	Me-i-nu-a-ni				A	İş-pu-ü-[i]-ni-e-	he
	T	*İsim*	*Ek Eylem 1. Kişi eki*			*T*	*İsim*	*İsim*
	Kral	**Menua'yım**				**Kral**	**İşpuini**	**oğlu**
5.	LUGAL	DAN.NU	LUGAL	al-be	i-ni-	e		
	T	*T*	*T*	*İsim*		*YDE*		
	Kral	**Güçlü**	**Kral**					
6.	LUGAL	KUR	bi-i-a-i-na-a-ü-	e				
	T	*T*	*İsim*	*YDE*				
	Kral(ı)	**Ülke(si)**	**Biaina'**	**ye**				
7.	a-lu-si		URU	tu-uş-pa-	a-		URU	
	İsim		*Tanım*	*İsim*	*YDE*		*Tanım*	
	Yönetici		**şehir**	**Tuşpa**	**ya**		**Şehir**	

1. Tanrı Haldi'nin yüceliğinde
2. Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
3. Bu kaleyi görkemlice dikti.
4. Ben Kral İşpuini oğlu Kral Menua'yım.
5. Güçlü kral….
6. Biana'ya ülkesi kralı
7. Tuşpa(Van) şehri yönetisi.

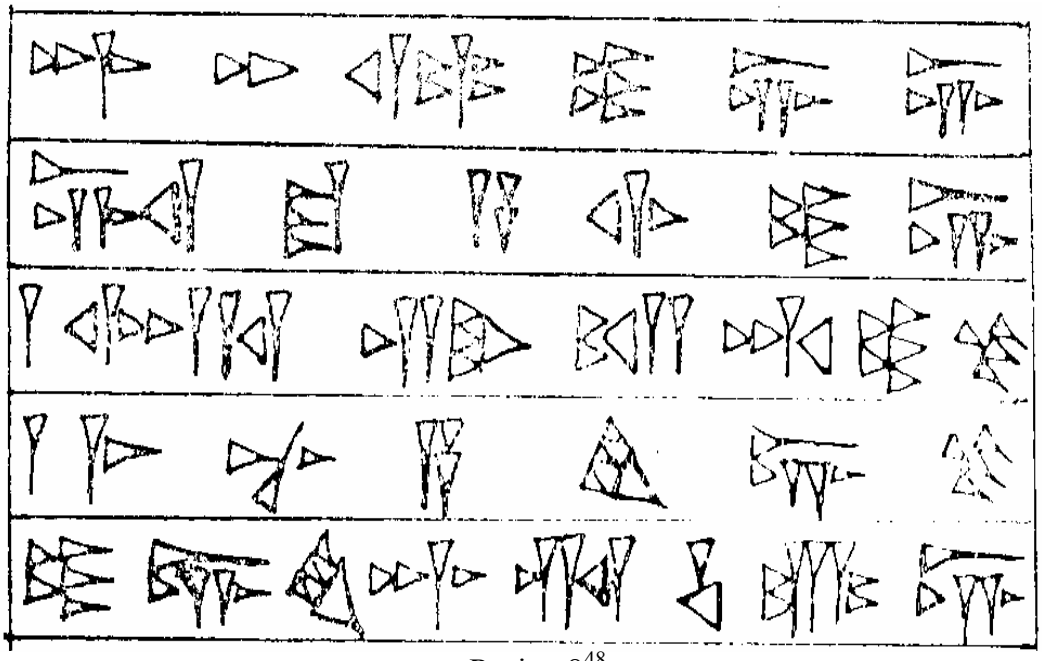

Resim 8[48]

1. ^{D} Hal-di-i- ni-ni
   T *İsim* *TE*
   Tanrı **Haldi'** **nin**

2. uş-ma-a-şi-i- ni
   İsim *ÇDE*
   Gücünden

3. ^{A} Ar-gi-iş-ti-i- şe
   T *İsim* *Ergatif*
   Kral **Argişti**

4. ^{A} Me-nu-a- hi-ni- şe
   T *İsim* *İsim* *Ergatif*
   Kral **Menua** **oğlu**

5. i-ni 'a[49]-ri şu-ü- ni
   GS *İsim* *Eylem* *GZE*
   Bu **tahıl ambarı** **kur** **du.**

1-2. Tanrı Haldi'nin gücünden
3-4. Kral Argişti, Kral Menua oğlu
5. Bu tahıl ambarını kurdu.

[48] PAYNE, M., *Urartian İscriptions in Erzurum Museum*, Anadolu Araştırmaları ,s. 416
[49] PAYNE, M., a.,g.,m., s.416

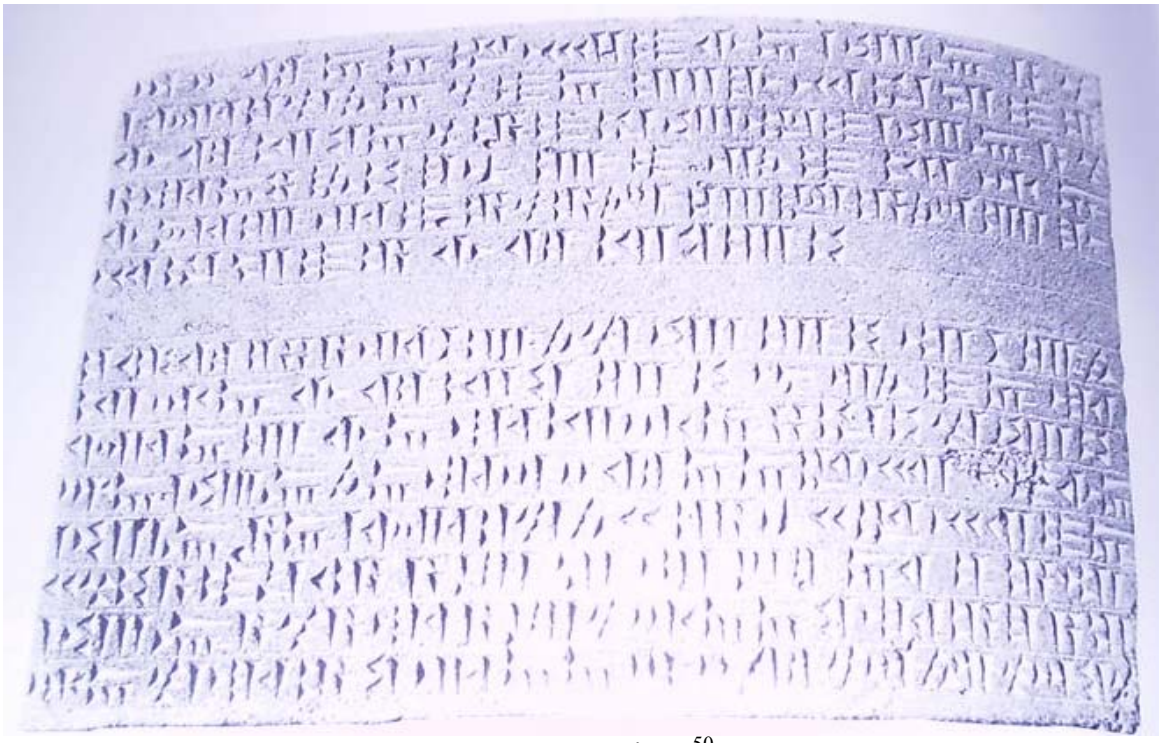

Resim 9[50]

1.	[D] Hal-di -	ni-ni		al-su-i-şi-	ni		[A] Ru-sa-a-şe				
	T İsim	*TE*		*İsim*	*ÇDE*		*T İsim*	*Ergatif*			
	Tanrı Haldi'nin			**yüceliğin**	**den**		**Kral**	**Rusa**			
2.	[A] Ar-giş-te	hi-ni-	şe	i-ni		[E.GAL]	ba-du-si-i-e				
	T İsim	*İsim*	*Ergatif*	*GS*		*T*	*Belirteç*				
	Kral Argişti	**oğlu**		**bu**		**kale(yi)**	**görkemlice**				
3.	şi-di-iş-tü-	ni	[KUR]	e-i-du-ru-	ka-i	[A]	Ru-sa- a-	şe			
	Eylem	*GE*	*T*	*İsim*	*İsim*	*T*	*İsim*	*Erg*			
	Dikti		**Dağ**	**Eiduru**	**önüne**	**Kral**	**Rusa**				
4.	a-	li	[NA]	kar-bi	sal-zi	ma-nu-	ü-i	gi-i	iş-ti-ni		
	Eylem	*GZE*	*T*	*İsim*	*S*	*Eylem*	*Ol.Eki*	*Belirteç*	*İlgeç*		
	Der :	**taş kaya(dokunulmamış)**				**var ol ma (dı)önceden?**			**burada**		
5.	şi-da-	ü-ri	i-e-şe	e-'a	[E.BARA]	e-'a	[E.GAL]				
	Eylem	*Ol.Eki*	*KA*	*Bağlaç*	*T*	*Bağlaç*	*Tanım.*				
	Yapıl	**ma(mış)**	**ben**	**hem**	**taht**	**hem(de)**	**kale(yi)**				
6.	ba-du-si-i-e			şi-di-iş-tü-ü-	bi						
	Belirteç			*Eylem*	*GE*						
	Görkemlice			**dik**	**tim.**						

[50] ÇİLİNGİROĞLU A.- SALVİNİ M., *Documenta Asiana I, Ayanis I, İnsriptions on clay* , CNR, İstituto Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici , Roma , 2001

7. GIŞ ul-di GIŞ za-a-ri şü-ü-hi te-r-ü- bi URU şü-ü-hi
T İsim T İsim Sıfat E GE T Sıfat
Asma, meyve bahçe yeni kurdum yerleşim yeni

8. İş-ti- ni şi-di-iş-tü-ü- bi tar-gi-i-n i-li
İlgeç BDE Eylem GE Sıfat İsim
Buraya(da) kur dum güçlü iller

9. Ar-nu-ü-şi-ni-l(i) iş-ti-ni za-du- bi te-ru- bi
sıfat isim Belirteç Eylem GZE Eylem GZE
buraya yap tım koy dum

10. ti- ni A Ru-sa- ni-n i-li D Hal-di- ni-ni al-su-i-şi- ni
İsim BE T İsim TE İsim T İsim TE İsim ÇDE
Adını Kral Rusa'nın ili Tanrı Haldi'nin gücün den

11. A Ru-sa-a-ni A Ar-giş-te- hi LUGAL DAN.NU LUGAL al-su-i-ni
T İsim T İsim İsim T T T Sıfat
Kral Rusa Kral Argişti oğlu kral güçlü kral büyük

12. LUGAL KUR bi-a-i-na-ü- e a-lu-si ti- ni-ni URU tu-uş-pa- e URU
T T İsim YE İsim İsim TE T İsim YE T
Kral Ülke Biani' ye yönetici adı nın kent Tuşpa' ya kent

13 A Ru-sa-a- şe al- i a-lu-şe ti-ni- ni tü-li- e ma-a-si
T İsim Erg. E GZE SA İsim BE E KP Adıl
Kral Rusa der: Kim adı(m)ı? silerse kendi

14. Ti- ni te-li- e tü-ri- ni-ni D Hal-di-şe D IM- şe
İsim BE E KP Eylem . T İsim Erg. T İsim Erg.
adını yazar sa yok et sin Tanrı Haldi Fırtına Tanrısı

D UTU -şe
T İsim Erg.
Güneş Tanrısı

1. Tanrı Haldi'nin gücünden Kral Rusa
2-3. Kral Argişti oğlu bu kaleyi Eiduru dağının önüne görkemlice dikti. Kral Rusa der:
4-5-6. Daha önceden buralarda kaya yoktu.(Hiçbir şey yoktu.) Bem hem taht hem kaleyi görkemlice diktim.
7-8-9. Yeni asma ağaçları, meyve bahçeleri kurdum. Buraya yeni yerleşimler kurdum. Buraya güçlü iller yaptım.
10-11. Koydum adını Tanrı Haldi'nin gücünden Kral Rusa'nın ili, Kral Rusa Kral Argişti oğlu, güçlü kral, büyük kral,
12-13. Biaina ülkesi hükümdarı, adını Tuşpa şehri, Kral Rusa der ki: Kim adımı? silerse,
14. Kendi adını yazarsa Tanrı Haldi, fırtına tanrısı ve güneş tanrısı onu yok

etsinler.

Resim 10[51]

1. ^{D} Hal-di- ni-ni al-su-i-si- ni
   T *İsim* *TE* *İsim* *ÇDE*
   Tanrı Haldi' nin gücün den

2. ^{EN} si-ni-ni is-te-di ^{A} Ru-sa-ni
   T *T* *İsim*
   Efendi Kral Rusa

3. ^{A} E-ri-me-na -hi ^{D} Hal-di- e- i ^{İR}
   T *İsim* *İsim* *T* *İsim* *YDE* *T*
   Kral Erimena oğlu Tanrı Haldi'ye hizmetçi

4. ^{D} Hal-di- ni-ni uş-ma-si- ni ^{EN} si-ni-ni
   T *İsim* *TE* *İsim* *ÇDE* *T*
   Tanrı Haldi' nin gücün den efendi

5. a-lu-uş-me şu-i-ni e-si-ni-ni mu-şi
   Adıl *Sıfat* *İsim*
   Bana(Beni) bütün bağlı

6. ü-e-şe-la-a-şe ü-e-si-i-gi

[51] Van Bölge Müzesinde bulunan Y:133cm., E:75 cm., k:35 cm., olan yazıt

7. a-lu-uş-me tu-bar-du- ni u-bar-du-gi
Zamir *Eylem* *GE.* *İsim*
Bana(Beni) **geç** **ti** **emir**

8. a-lu-uş-me LUGAL tu-hi DAN.NU a-ru- ni
Adıl *T* *T* *Eylem* *GZE*
Bana (Beni) **Kral** **güçlülük** **ver** **di.**

9. na-ha-di LUGAL tu-hi-ni-na GU.ZA te-ru- me
Eylem *T* *Eylem* *T* *Eylem* *GE*
Tırman- **Kral** **Taht** **yerleştir** **di.**

10. GIŞ LUGAL tu-hi-ni-i şu-gu-ki uş-ha-nu- me
T *T* *Eylem* *GE*
Kral **mükafatlandır** **dı.**

11. ü-e-şe-la-şe mu-si a-lu-ka-a
İsim
bağlı

12. ü-e-şi-ia-u-li KUR KUR KUR
T *T* *T*
Düşmanlar

13. uş-ha-nu- me D Hal-di-i- şe EN- şe
Eylem *GE* *T* *İsim* *Erg.* *T* *Erg.*
Mükafatlandır **dı.** **Tanrı Haldi** **Efendi**

14. hu-tu-tü-hi gu-nu-şe e-a pi-şu-şe
İsim *İsim* *Bağlaç* *İsim*
Şiddet **kavga** **hem de (ve)** **sevinç**

15. su-i-ni-i u-ri-ni-i D Hal-di- ni-ni
Adıl *T* *İsim* *TE*
Her şey **Tanrı Haldi'nin**

16. ba-u-si-i- ni KUR ü-ri- e
İsim *ÇDE* *T* *İsim* *YDE*
Emrin **den** **düşman toprak(lara)**

17. a-u-e-i-te-ni şi-ü- bi
İsim *Eylem* *GE*
Yerlere **taşı** **dım**

18. A Ru-sa- şe A E-ri-me-na- hi-ni- şe
T İsim *Erg.* *T* *İsim* *İsim* *Erg.*
Kral Rusa **Erimena** **oğlu**

19. a- li ki-il-ba-ni- ka-i Kİ
Eylem GZE *İsim* *İlgeç* *T*
Der (ki) **Kilbanı** **önündeki topraklar**

20. ku-ul-di- ni ma-nu - ü-i gi-e-i
Eylem GE *Eylem Ol E* *İsim*
Yok tu (Yetişmedi) **olmadı** **bağ**

1-2. Tanrı Haldi'nin gücünden, Efendi ……. , Kral Rusa
2-3. Kral Erimena'nın oğlu, Tanrı Haldi'ye hizmetçi
4. Tanrı Haldi'nin gücünden , Efendi…...
5-10. Bana krallık ve güçlülük verdi. Beni tahtla ödüllendirdi.
11-13. Düşman ülkeler (korktu), Tanrı Haldi efendilikle görevlendirdi.
14-17. Tanrı Haldi'nin emirlerile düşman topraklarına şiddet, kavga ve sevinç götürdüm.
18-20. Kral Erimena oğlu, Kral Rusa der ki: Kilbani önündeki topraklar bağ bahçe yoktu, olmadı (Hiçbir şey yoktu.)

Resim 11[52]

1.	D	Hal-di-	ni-ni		uş-ma-a-şi-	ni		
	T	*İsim*	*TE*		*İsim*	*ÇDE*		
	Tanrı	**Haldi'**	**nin**		**gücün**	**den**		
2. .	A	Me-nu-a-	şe		A İş-pu-u-i-ni-	hi-ni		-şe
	T	*İsim*	*Erg.*		*T* *İsim*	*İsim*		*Erg.*
	Kral	**Menua**			**Kral** **İşpuini**	**oğlu**		
3.	D	Hal-di-i-	e		e-ü-ri-i-	e		
	T	*İsim*	*YDE*		*İsim*	*YDE*		
	Tanrı	**Haldi' ye**			**efendi**	**ye**		
4.	i-ni	su-si-e			şi-di-iş-tü-	ni		
	GS	*İsim*			*Eylem*	*GE*		
	bu	**susi**			**kur**	**du.**		
5.	E.GAL				şi-i-di-iş-tü-	ni		
	T				*Eylem*	*GE*		
	kale				**kur**	**du.**		
6.	ba-a-du-ü-si-i-e							
	Belirteç							
	görkemlice							
7.	D	Hal-di-	ni-ni		uş-ma-a-şi-	ni		
	T	*İsim*	*TE*		*İsim*	*ÇDE*		
	Tanrı	**Haldi'**	**nin**		**gücün**	**den**		

[52] Van Bölge Müzesinde bulunan Y: 50 cm., E: 87 cm., K: 51 cm., olan yazıt.

8.	A	Me-nu-a-	şe	A	İş-pu-u-i-ni-	hi-ni	-şe
	T	*İsim*	*Erg.*	*T*	*İsim*	*İsim*	*Erg.*
	Kral	**Menua**		**Kral**	**İşpuini**	**oğlu**	
9.	D	Hal-di-i-	e		e-ü-ri-i-	e	
	T	*İsim*	*YDE*		*İsim*	*YDE*	
	Tanrı	**Haldi'**	**ye**		**efendi**	**ye**	
10.		i-ni	su-si		şi-di-iş-tü-	ni	
		GS	*İsim*		*Eylem*	*GE*	
		bu	**susi**		**kur**	**du.**	
11.	E.GAL				şi-i-di-iş-tü-	ni	
	T				*Eylem*	*GE*	
	kale				**kur**	**du.**	
12.	ba-du-ü-si-i-e						
	Belirteç						
	görkemlice						

1. Tanrı Haldi'nin gücünden
2. Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
3. Tanrı Haldi'ye, efendiye
4-5-6. bu tapınağı(Susi) ve kaleyi görkemlice kurdu.
7. Tanrı Haldi'nin gücünden
8. Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
9. Tanrı Haldi'ye, efendiye
10-12. bu tapınağı(Susi) ve kaleyi görkemlice kurdu.

Resim 12[53]

1. ^{D} Hal-di- ni-ni uş-ma-şi- ni
   T *İsim* *TE* *İsim* *ÇDE*
   Tanrı Haldi' nin gücün den

2. . ^{A} Me-i-nu-ü-a- şe
   T *İsim* *Erg.*
   Kral Menua

3. ^{A} İş-pu-u-i-ni- hi-ni -şe
   T *İsim* *İsim* *Erg.*
   Kral İşpuini oğlu

4. ^{D} Hal-di-i- e e-ü-ri-i- e
   T *İsim* *YDE* *İsim* *YDE*
   Tanrı Haldi' ye efendi ye

5. i-ni su-si şi-di-iş-tü- ni
   GS *İsim* *Eylem* *GE*
   bu susi kur du.

6. $^{E.GAL}$ şi-i-di-iş-tü- ni
   T *Eylem* *GZE*
   kale kur du.

7. ba-du-ü-si-i-e
   Belirteç
   görkemlice

1. Tanrı Haldi'nin gücünden
2. Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
3. Tanrı Haldi'ye, efendiye

[53] Van Bölge Müzesinde bulunan Levha 36'daki yazıtın yan tarafı Y: 50 cm., E: 87 cm., K: 51 cm.,

4. bu tapınağı(Susi) ve kaleyi görkemlice kurdu.

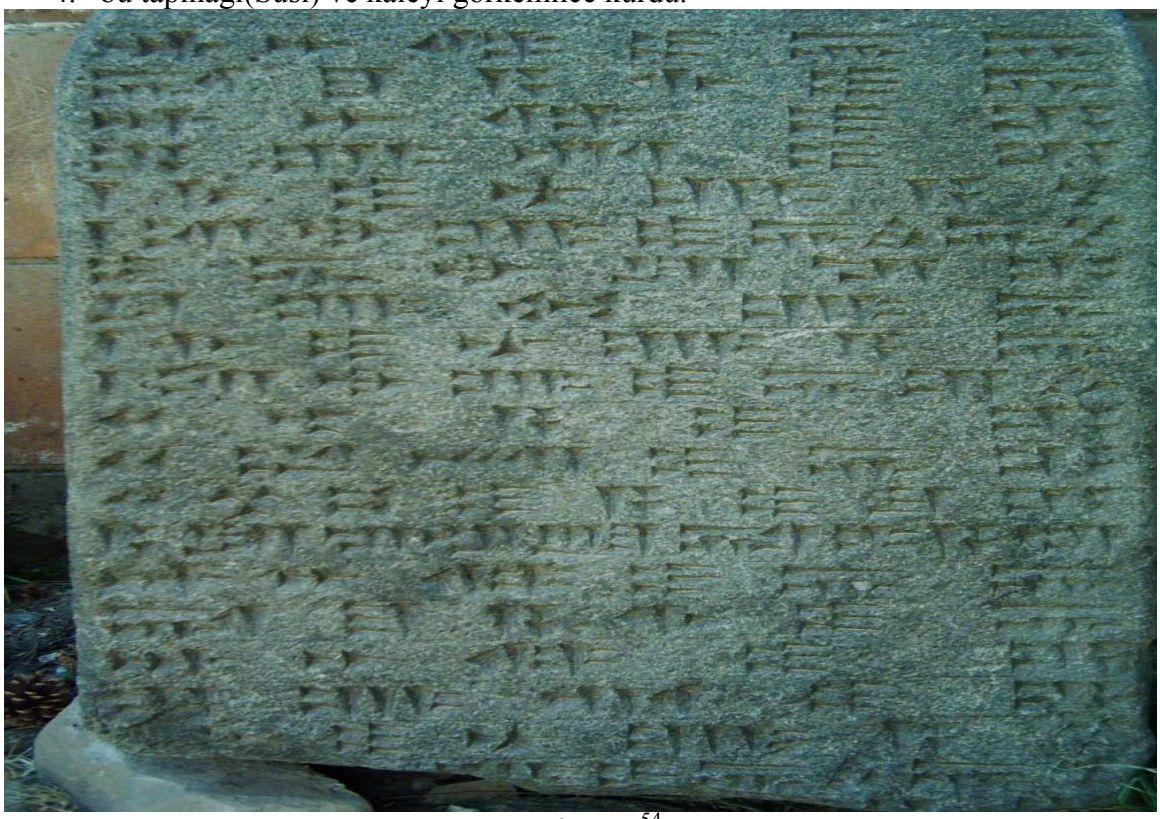

Resim 13[54]

1-2.	D	Hal-di-i-	ni-ni		uş-ma-a-şi-i-	ni		
	T	*İsim*	*TE*		*İsim*	*ÇDE*		
	Tanrı	**Haldi'**	**nin**		**gücün**	**den**		
3-4.	D	Hal-di-i-	e		e-u-ri-i-	e		
	T	*İsim*	*YDE*		*İsim*	*YDE*		
	Tanrı	**Haldi'**	**ye**		**efendi**	**ye**		
5-6.	A	Me-e-nu-ü-a-	şe		A İş-pu-ü-i-ni-	hi-ni-	şe	
	T	*İsim*	*Ergatif*		*T İsim*	*İsim*	*Erg.*	
	Kral	**Menua**			**Kral**	**İşpuini**	**oğlu**	
7-8.	i-ni	pu-lu-si-e			lu-ü-gu-ü-	ni		
	GS	*İsim*			*Eylem*	*GE*		
	Bu	**yazıt**			**dik**	**ti.**		
9-10.	A	Me-i-nu-ü-a-	şe		A	İş-pu-ü-i-ni-e-(şe)		
	T	*İsim*	*Ergatif*		*T*	*İsim*	*Erg.*	
	Kral	**Menua**			**Kral**	**İşpuini**		
11.-12.	A	Tar-a-i-ni			A KUR	bi-i-a-i-na-	e	

[54] Van Bölge Müzesine Muradiye ilçesinin Karahan köyünden gelen, 60.1.76 envanter numaralı, ebatları Y: 103 cm., E: 59 cm., K:25 cm., olan yazıt.

	T	*İsim*				*T*	*T*	*İsim*	*YDE*
	Kral	**Güçlü**				**Bey**	**Ülke**	**Biani'**	**ye**

13-14.	a-lu-si		URU	tu-uş-pa-a-		URU	D	Hal-di-i-		ni-ni
	İsim		*T*	*İsim*	*YDE*	*T*	*T*	*İsim*		*TE*
	yönetici		**kent**	**Tuşpa'ya**		**kent**	**Tanrı**	**Haldi'**		**nin**

15-16.	uş-ma-a-şi-i-	ni	D	Hal-di-i-	e	
	İsim	*ÇDE*	*T*	*İsim*	*YDE*	
	gücün	**den**	**Tanrı**	**Haldi'**	**ye**	

17-18	e-u-ri-i-	e	(^{A}Me)-i-nu-ü-a-	şe	
	İsim	*YDE*	*T* *İsim*	*Erg.*	
	Efendi	**ye**	**Kral Meinua**		

19.	[…i-ni-…]	
	GS	
	bu	

1-2. Tanrı Haldi'nin gücünden
3-4. Tanrı Haldi'ye, efendiye
5-6. Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
7-8. bu yazıtı dikti.
9-10. Kral Menua, Kral İşpuini[55]
11-12. Güçlü kral, Biiaina'ya ülkesi kralı
13-14. Tuşpa kenti yöneticisi, Tanrı Haldi'nin
15-16. gücünden, Tanrı Haldi'ye
17-18. Efendi'ye, Kral Menua,
19. bu……

[55] Yazıtın bu satırında "*Kral Menua, Kral İşpuini oğlu"* biçiminde olması gerekirken yazman burada *" Kral Menua, Kral İşpuini"* demiştir.

Resim 14[56]

1. [D] Hal-di-i- ni-ni uş-ma-si- ni [A] Me-nu-a- şe
   T İsim TE İsim ÇDE Kral İsim Erg.
   Tanrı Haldi' nin gücün den Kral Menua

2. [A] İş-pu-ü-i-ni-e- hi-ni-e -şe i-ni
   T İsim İsim Erg. GS
   Kral İşpuini oğlu bu

3. [E] bar-zu-di-bi-du-ni za-du- ni [A] Me-nu-a- şe
   T İsim Eylem GE T İsim Erg.
   tapınak yaptı Kral Menua

4. [E] bar-zu-di-i-bi-i-du-ü-ni ti-ni-ni
   T İsim İsim
   Tapınak adını(adına)

5. [D] Hal-di-i-lu XXXXXXXXXX bar-^{MEŞ}-na
   T İsim
   Tanrı Haldi

6. Ma-ni-ni is-ti- (ni) XXXXXXXXX ar-di-şe
   Adıl İlgeç BDE İsim
   Onun üstün de güç

[56] Van Bölge Müzesinde bulunan ortasında delik bulunan, 35.1.1 envanter numaralı, ebatları Y: 138 cm., K: 46 cm., E: 60 cm., olan yazıt. Yazıtın solu ve sağındaki kısımlarla birlikte okunmuştur. Aynı yazıtın üst bölümü Resim 15'te okunmuştur.

7. a-li ^{D} Hal-di XXXXXXXX ra-di e- TAK -e
Eylem *T* *İsim* *T*
Der **Tanrı Haldi** **Kötülük**

8. a-li pu(bu)-ru-li XXXXXXXXXX pa-ü-e şu-i-ni-ni
Eylem
Der

9. bar-za-ni zi-el-nu-a ^{D} Hal-di- şe
T *İsim* *Erg.*
Tanrı Haldi

10. ü-şu-ni ^{D} ^{MEŞ}- şe zi-el-di iş-ti- ni
T *T* *Erg.* *Eylem* *İlgeç* *BDE*
Tanrı lar **bağımlı kılmak** **üstün** **de(orada)**

11. ^{LUGAL} ^{MEŞ} -ü si-di-la ti-ni-i-si-i bi-ra-ni
T *T*
Kral lar

12. ^{A} Me-nu-a i-ni bar-zu-di-bi-du aş-hu-li- ni
T *İsim* *GS* *İsim* *Eylem* *GE*
Kral Menua **bu** **tapınak** **bağışlan dı.**

1. Tanrı Haldi'nin gücünden Kral Menua
2. Kral İşpuini oğlu bu
3. tapınağı(yapı) yaptı.
4-5. Adına Kral Menua tapınağı (verdi.)
6-7. Tanrı Haldi üzerinde başka güç (yoktur.)
7-10. Orada Tanrı Haldi tanrıları kendine bağımlı kıldı.
11-12. Krallara (bağışladığını) Kral Menua'ya bağışladı.

Resim 15[57]

1. a-lu-şe tü-ü-li-i- e
   SA *Eylem* *Koşul Kipi*
   Kim **siler** **se**

2. a-lu-şe lu-ru-ku-du-li-[e]
   SA *Eylem* *Koşul Kipi*
   Kim **zarar verir** **se**

3. a-lu-şe e-si-i-ni- e
   SA *Eylem* *Koşul Kipi*
   Kim

4. su-ü-i-di-li-i- e
   Eylem *KP*

5. a-lu-şe ri-du-li- e
   SA *Eylem* *KP*
   Kim

6. tü-ri- ni-ni ^{D} Hal-di- şe
   Eylem *Emir Kipi* *T* *İsim* *Erg.*
   Yok et **sin** **Tanrı** **Haldi**

7. (ma)-a-ni ^{D} Utu-e-i- ni
   Adıl *T* *İsim* *BDE*
   onu **Tanrı** **Utu** **da**

1-2. Kim silerse, kim zarar verirse
3-5. Kim (yerinden sökerse)[58], (saklarsa)
6-7. Tanrı Haldi onu yok etsin, Tanrı Utu'da

[57] Resim14 'teki yazıtın üstten görünüşü ve okunuşu
[58] Parantez içindeki açıklamalar olası anlamı vermek içindir.

Resim 16[59]

1. ^{D} ^{İM}-a ^{A}Me-nu-ü-a- şe
T T YDE T İsim Ergatif
Tanrı Teişeba'ya Kral Menua

2. ^{A}İş-pu-ü-i-ni- hi-ni- şe
T İsim İsim Ergatif
Kral İşpuini oğlu

3. İ-ni-ni za-bu-lu-ü-si ku-gu- ni
GS Eylem GZ

4. ^{A}Me-nu-a- ni ^{A}İş-pu-ü-i-ni- e- i
T İsim ÇDE T İsim YDE
Kral Menua'dan Kral İşpuni' ye

5. ^{LUGAL} $^{DAN.NU}$ ^{LUGAL} ^{KUR}Bi-i-a-i-na-i- e
T T T T İsim YDE
Kral Güçlü Kral Ülke Biani' ye

6. a-lu-si ^{URU}Tu-uş-pa- a- e- ^{URU}
İsim T İsim YDE Tanım
Yönetici kent Tuşpa'ya kent

1-2. Tanrı Teişeba'ya, Kral Menua, Kral İşpuini oğlu
3-4. bu……kurdu. Kral Menua'dan Kral İşpuini'ye
5-6. Biani'ye ülkesi kralı, güçlü kral, Tuşpa'ya(kentine) yönetici

[59] Van Bölge Müzesine Van'ın doğusundaki Varak dağlarında Bakraçlı'dan getirilmiş 39.7.1. envanter numaralı yazıttır. Ebatları, Y: 110 cm., K: 30 cm., E: 63 cm.'dir.

4.2. OKUNAN YAZITLARDA KULLANILAN TANIMLAYICILAR VE SÖZCÜKLE DİZİSİ

TANIMLAYICILAR	SÖZCÜKLER
^{D} = "Dingir" tanımlayıcısı	Şidiiştüni = Kurdu, yaptı, dikti….
^{A} = "Kral, İnsan" tanımlayıcısı	Alusi = yönetici
$^{E.GAL}$ =Kale	Badusi(e) = görkemlice, kusursuzca
^{URU} = Şehir	Biani = Ülke ismi
^{LUGAL} = (Ulu)Kral	Tuuşpa = Van şehri
$^{DAN.NU\ LUGAL}$ = Güçlü Kral	Uşmaaşini =gücüyle, büyüklüğüyle
$^{NA=}$ Taş	Alsuişini = Yüceliğiyle, yüceliğinden
$^{E.BARA=}$ Tapınak	İni = Bu
$^{GIŞ=}$ Ağaç	Aluşe =Kim, Hangi
^{D}UTU = Güneş Tanrısı	Alusi = Yönetici
$^{IR\ =}$ Hizmetçi	Badusi/e = Görkemli(ce)
	Salzi = El değmemiş, dokunulmamış
	Karbi =Kaya
	Uldi =Üzüm, Bağ
	Zaari =Yemiş
	Teru- =Yerleştirmek, kurmak
	Ti = adı
	Üi/e = Olumsuzluk eki
	Te = Demek
	Tü(lie) = Silmek (silerse)
	Turinini= Kökünü kazısın
	Al(ie)= Söylemek, konuşmak, demek(der)
	Maasi= Onu(n), Kendi
	Tuuşpae= Tuşpa'ya
	Biainüe = Biana'ya
	İştini = Oraya, buraya, orada, burada
	Zadu = yapmak
	Eurie = Efendiye

Çizelge 5

4.3. URARTU YAZITLARININ DİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİ

Diller arasındaki bazı özelliklerin benzerlik göstermesi bu diller arasındaki akrabalık ilişkisini ortaya koyar. Dillerin akraba sayılabilmeleri için aşağıdaki benzerliklerin olması gerekir:[60]

1. *Bütün dilerde akrabalık sayı adları ile kesinlik kazanır. Özellikle 2-5 arası sayı adları akraba dillerde aynıdır.*
2. *"Ben, sen, o " gibi kişi adılları benzer olmalıdır.*
3. *"Kardeş, amca, dayı, yeğen" gibi akrabalık adlarının benzer olması gerekir.*
4. *"Baş, ayak, yürek" gibi vücut bölümlerinin adları benzer olmalıdır.*

Altay dilleri olan Türkçe, Japonca, Korece, Moğolca ve Mançu-Tunguzca arasında ortak özellikleri şöylece sıralayabiliriz.

- Bu dillerde ünlü uyumu vardır.
- Bu dillerde eril-dişil ayrımı yoktur.
- Sözcükleri türetme işi sonekler sayesinde sağlanır.
- Bu diller, ünlüler yönünden olduğu kadar ünsüzler yönünden daha zengin yapıya sahiptirler.
- İki veya daha fazla ünsüzle başlayan sözcük bulunmaz.
- Biçimbirim açısından tümce özne, nesne, yüklem olarak dizilir.
- Tamlayan ve tamlanan sırası.

Yukarıda açıkladığımız özelliklere göre Urartu dilinin Ural-Altay dil grubundaki dillerle yakınlıkilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Örnek:

- Urartu dilindeki tümcenin dizimi bu gruptaki gibidir. (Ö/N/Y)

Türkçe	Urartuca
Ali / okula / gitti.	Menuahinişe / ini Egal / şidiiştuuni
Ö / N / Y	Ö / N / Y

İni / E.GAL / şidiiş[tü]ni / badusi
Bu / kale(yi) / yaptı /eksiksiz biçimde

- Sondan eklemeli bir dildir.

Türkçe	Urartuca
Kur / du	şidiişitu / ni
Eylem GE	Eylem GE
Türkçe	Urartuca
5800 ölçek	5-di-8-me ka-pi

[60] BOZKURT Fuat, *Türk dili* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, M.E.B. Mesleki ve Teknik A.Ö.O. Matbaası Teknikokullar Ankara, 1999, s.61.

- Urartular yazıyı Asurlulardan almalarına ve hece alfabesi(akrofoni) olarak kullanmalarına rağmen 5-6 civarında sesli 120 kadar da iki yada daha fazla sesin yan yana gelerek oluşturduğu ve sessizlerin temel sesler olduğu karakterleri kullanmışlardır. Türkçe de ise 8 sesli ve 21 sessiz sesten oluşan bir yazıyı kullanmaktayız.
- Türkçe'de olduğu gibi, Urartu dilindeki sözcüklerde birden fazla sessizin yanyana geldiği görülmemiştir.
- Hem Türkçe'de hem Urartuca'da eril-dişil sözcük ayrımı bulunmamaktadır.

Urartu yazıtları, anıtsal amaçlı olduğu için genellikle Baş Tanrı Haldi'ye övgüler yağdırarak başlar. Savaşlardan önce, zaferlerden sonra, kale ve kanal yapımı, gibi işlerde, önce Tanrı Haldi'ye övgülerde bulunulur, her işin, onun sayesinde yapıldığı açıkça belirtilir. Önceki bölümde incelenen her yazıtın başlangıç bölümleri Tanrı Haldi'ye yapılan övgülere örnektir. (Resim 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)

Urartu yazıtlarında, karşılaştığımız sorunlardan biri de kral isimlerinin yazımında ortaya çıkar. Bu durum, Urartu uygarlığında yazı işleriyle uğraşan kesimin yanlışları olabileceği gibi, değişik kişilerin, bu yazıyı kullanmaları sonucu ortaya çıkmış bazı değişik yazılımlar vardır. Aşağıdaki verilen kral isimleri bunlara birer örnektir. Yazıtlarda vardığımız bir sonuç da metinlerde geçen baba-oğul sözcüklerinin çok sık kullanılmasıdır. Dolayısıyla, yazıtların hangi krallar döneminde yazıldığı kolayca anlaşılabilmektedir. Yazıtlarda kral isimlerinin değişik yazılması durumu, Tanrı isimleri için söz konusu değildir. Önceki bölümde okunan yazıtlarda Tanrı Haldi'nin isminin asla yanlış yazılmadığı karşımıza çıkar.

Kral İsimlerinin Değişik Yazılımları:

A Me-i-nu-a-şe (Resim 3)
A Me-i-nu-a-şe (Resim 4)
A Me-nu-a-şe (Resim 6, 2. ve 7. Satır)
A Me-nu-ü-a- şe (Resim 7, 2.Satır)
A Me-i-nu-a-*ni* (Resim 7, 4. Satır)
A Me-nu-a- *hi-ni-şe* (Resim 8, 4. Satır)
A Me-i-nu-ü-a- şe (Resim 12, 2. Satır)
A Me-e-nu-ü-a-şe (Resim 13, 5. Satır)
A Me-nu-a-şe (Resim 14, 1. Satır)
A Mi-nu-a-ni[61]

A İş-pu-ü-i-ni-*hi-ni-şe* (Resim 6, 3. ve 8. satır)
A İş-pu-ü-[i]-ni-*hi-ni-şe* (Resim 7, 2. Satır)
A İş-pu-ü-[i]-ni-e-*he* (Resim 7, 4. Satır)
A İş-pu-u-i-ni-*hi-ni-şe* (Resim 11, 2. Satır)
A İş-pu-u-i-ni-*hi-ni-şe* (Resim 11, 8. Satır)
A İş-pu-ü-i-ni-*hi-ni- şe* (Resim 13, 6. Satır)
A İş-pu-ü-i-ni-e-*hi-ni-e-şe* (Resim 14, 2. Satır)

[61] PAYNE M. R., CEYLAN A., *A New Urartian İnscription From Pirabat*

Kral Argişti'nin adının bazı yazıtlarda yanlış yazılmasına karşın diğer satırlarda bu yanlışlığın düzeltildiği anlaşılır.

^{A} Ar-gi-iş-ti-i-şe (Resim 8, 3. Satır)
^{A} Ar-giş-te-*hi-ni-şe* (Resim 9, 2. Satır)
^{A} Ar-ti-giş-şe[62] daha sonraki satırlarda ise " ^{A} Ar-giş-ti-şe" olarak yazılmıştır.
^{A} Ru-sa-a-şe (Resim 9, 1. Satır)

Tanrı İsimlerinin Yazılımı:

^{D} Hal-di-*ni-ni* (Resim 3, 1. Satır)
^{D} Hal-di-*i (*Resim 4, 3. Satır)
^{D} Hal-di-*şe* (Resim 5 , 6.Satır)
^{D} UTU-e-i-ni (Resim 5, 7. Satır)
^{D} IM-şe (Resim 9, 17. Satır)
^{D} UTU-şe (Resim 9, 18. Satır)
^{D} Hal-di-i-ni-ni (Resim 8, 1. Satır)

Fakat, bazı durumlarda da *"*^{D} *Hal-di-***i**-*ni-ni"* (Levha 18, 1. Satır) ismin okunması için bir sesli harf eklenmiş olması muhtemeldir. Örnek: ^{A} Ar-gi-iş-ti-***i***-*şe* (Resim 8, 3. Satır) "-i" sesinin ti sesini okutturması gibi.

Dil zaman içinde değişimelere uğrar. Yazı, önceleri bütün sesleri ayrı ayrı gösterirken sonraları da kimi kısaltmalar ortaya çıkmaktadır. Urartu dilinde bu tür kullanımlar olsa gerek ki, Kral Argişti'nin ismi yazıtlarda karşımıza çeşitli biçimlerde çıkmıştır.

^{A} Ar-gi-iş-ti-i-*şe* (Resim 8, 3. Satır)	Menua	M.Ö. 810-780
	I. Argisti	M.Ö. 780-760
^{A} Ar-giş-te-*hi-ni-şe* (Resim 9, 2. Satır)	I. Rusa	M.Ö. 730-713
	II. Argisti	M.Ö. 713-685

M.Ö. 780'li yıllarda *"...gi-iş..."* sesleri ayrı yazılırken, M.Ö. 713 yılından itibaren *"...gi*ş.." diye yazılmıştır.

Geçmiş zaman eki olarak "-bi,-ni,-…"ekleri kullanılmıştır. *"-bi"* eki eklendiği eylemi geçmiş zaman birinci tekil kişi yapar ve cümleye görülen geçmiş anlamı katar.

Örnek:	"…^{GIŞ}ul-di	^{GIŞ} za-a-ri	te-rü-bi…"
	(Asma ağacı,	Meyve ağacı	oluşturdum.)

"^{A}	Me-nu-a-şe	^{A}	İş-pu-ü-i-ni-	hi-ni-şe	i-ni	su-si	şi-di-iş-tü-ü-	bi…"
(Kral	Menua	Kral	İşpuini	oğlu	bu	tapınağı	dik	tim.)

[62] MELİKİSHVİLİ G. A., *Urarstkie Klinoobraznye Nadpis II 445*, Moskova, 1960

Ba-du-si-i-e şi-di-iş-tü-ü- bi
(görkemlice dik tim.)

Ha-a-ü-bi: Aldım, zapt ettim.
Ka-ru-bi: Fethettim, korku saldım.
Za-du-bi: yaptım.
Us-ta-bi: Yola çıktım, sefer gittim.

"-ni" eklendiği eylemi geçmiş zaman üçüncü tekil kişisi yapar.

[A] İş-pu-ü-i-ni- hi-ni-şe i-ni su-si **şi-di-iş-tü -ni** (Resim 6)
Kral İşpuini oğlu bu tapınağı **dik ti.**

İ-ni [E.GAL] **şi-di-iş-[tü]- ni** ba-du-si- (Resim 7)
Bu kale'yi **dik ti** görkemli(ce)

i-ni 'a-ri **şu-ü- ni** (Resim 8)
Bu tahıl ambarı **kur du.**

Te-ru-ni: Verdi, kurdu.
Ha-a-ü-ni: Aldı, zapt etti.
Ka-ru-ni : Fethetti, korku saldı.
Za-du-ni: yaptı.
Us-ta-ni Yola çıktı, sefer gitti.

Eylem sonlarındaki "-me" sesinin de eylemleri geçmiş zaman 3. tekil kişisi yaptığını (Resim10, Satır 3'te) görmekteyiz.

uş-ha-nu- me
Eylem *GZE*
Mükafatlandır dı.

Urartu dili ergatif bir yapıya sahiptir. Durum eklerinden biri olan ergatif özellik, ek işlevsel yapı anlamında kullanılmıştır. Bu yapı, bazı Kafkas dillerinde ve Bask dilinde de bulunmaktadır. Genellikle geçişli eylemlerle oluşturulmuş cümlelerde özne bir yapıya bürünür. Geçissiz fiillerin öznesi de "-ni" ekini alarak bu yapıyı içinde barındırır.

Ergatif yapı, günümüzde Bask dilinde[63] de vardır. Aşağıdaki örnekte geçişli ve geçişsiz fiilerin özneleri ve nesnelerinin aldığı ekler görünmektedir.

Örnek: *Gizona etorri da.* "Adam vardı."
Gizonak mutila ikusi du. "Adam oğlanı gördü."
Gizon: Adam
Mutil: Oğlan
etorri da: vardı

[63] Erişim: [http://www.searchspaniel.com/index.php/Ergative-absolutive_language] Erişim tarihi:15 Mart 2004

ikusi du: gördü.

"*Gizon*" sözcüğünün sonundaki "-a" sesi adamın bilinen biri olduğunu gösterebilir. Diğer cümlede eklenen "-k" sesi de ergatif yapıya tekabül etmektedir.

Ergatif yapı Çeçen ve Gürcü dillerinde de bulunmaktadır. [64]

Çeçence'de,

Muasaa-s	šien	woPa- na	aaxča	d-elira
İsim Erg.	*Adıl*	*İsim YDE.*	*İsim*	*D[65]- Eylem (3. Tekil Kişi)*
Musa	kendi	oğluna	para	verdi.

Gürcüce'de,

P'ropesor-ma	st'udent'-s	c'ign-eb-i	ga-u-gzavn-a	
İsim Erg.	*İsim YDE*	*Çoğul İsim*	*Eylem*	*3. Tekil GE.*
Öğretmen	öğrenci ye	kitapları	yolla	dı.

Urartu dilinde de,

A	Me-nu-a-	**şe**	A	İş-pu-ü-i-ni-	hi-ni-	şe	i-ni	su-si	şi-di-iş-tü-	ni
T İsim	*Erg.*		*T İsim*		*İsim*	*Ergatif*	*GS*	*İsim*	*Eylem*	*GE*
Kral Menua			**Kral**	**İşpuini**	**oğlu**		**bu**	**susi (yi)**	**dik**	**ti.**

Urartu dilinde durum eklerinden olan yönelme (-e hali) metinlerin okunması esnasında sıkça karşımıza çıkmıştır.

D	Hal-di-i- **e** (Resim 6)		URU	Tu-uş-pa- a	URU
T	*İsim*	*YDE*	*T*	*İsim*	*YDE* *T*
Tanrı	**Haldi'**	**ye**		**Tuşpa'**	**ya**

Yazıtlarda, bulunma(-da,-de) ve çıkma durum(-dan,-den) ekleride *"-ni"*olarak karşımıza çıkmaktadır.

(Resim 6)

D	Hal-di-i- ni-ni	uş-ma-a-şi-i-	**ni**
T	*İsim TE*	*İsim*	***ÇDE***
Tanrı	Haldi' nin	gücün	**den**

(Resim 3)

tü-ri-	ni-ni	D	Hal-di-	şe
Eylem	*İstek K.*	*T*	*İsim*	*Ergatif yapı*
Yok	et sin		Tanrı	Haldi

ma-a-ni	D	Utu-e-i-	**ni**
Adıl	*T*	*İsim*	***Bulunma durum eki***
Onu		Tanrı Utu	**da**

[64] Erişim: [http://popgen.well.ox.ac.uk/eurasia/htdocs/nichols/nichols.html] Erişim Tarihi: 15 Mart 2005

[65] Çeçencede Parayla birlikte kabul edilen tür öneki için kullanılmıştır.

Yazıtlarda geçen adıllar da aşağıdaki gibidir.

İeşe: Ben
Mani : O
Uli[66] : Başkası
Ainiei: Biri, Herhangi biri

Urartu dilinde iyelik anlamı veren ek "-hi" 'dir.

[A] İş-pu-ü-i-ni-**hi**-*ni-şe* (Levha 16, 3. ve 8. satır)

Koyu yazılan ekin hem iyelik, hem de "oğlu" anlamı vardır. Fakat aynı ek bazen "-he" olarak karşımıza çıkar. (Resim 7). Aynı dönemde ve aynı yerde bulunan başka bir yazıtta ise bu durum "-hi" olarak karşımıza çıkmaktadır(Resim 8). Bunun yazmanlardan kaynaklanan bir yanlışlık olması düşünülebilir.

Urartu dilindeki takılar eklendikleri sözcükte çeşitli görevlere bürünürler.*"-ni"* eki eklendiği sözcüğe yukarıda da belirttiğimiz gibi hem 3. tekil kişi geçmiş zaman, hem geçişsiz fiillerde ergatif yapı, hem de ismin ayrılma durumu olarak karşımıza çıkması buna örnek gösterilebilir. Urartu yazıtlarındaki "*-li*" eki hem çoğul hem de addan ad yapma eki olarak karşımıza çıkar.

Örnek: İ-ni-li = Bunlar
E-re-li= Krallık

Urartu yazıtlarında, buyurma kipinin 2. tekil, 3. tekil, 3. çoğul kişi çekimlerine rastlanmıştır. Yazıtlarda geçen buyurma kipleri aşağıdaki gibidir.

2. Tekil	3. Tekil	3. Çoğul
Tur**i,e** : yok et,	Tür**inini :** yok etsin,	Türu**ti(e)nini:**yok etsinler,
Ul**i** : git,	Ul**inini :** gitsin,	

…tü-ri- ni-ni [D] Hal-di-şe [D] IM- şe [D] UTU -şe
E BK T İsim Erg. T İsim Erg. T İsim Erg.
yok et sin Tanrı Haldi Fırtına Tanrısı Güneş Tanrısı
(Resim 9)

…tü-ri-ni-ni [D] Hal-di-şe (ma)-a-ni
Eylem E. K. Tanım. İsim Erg. Zamir
Yok etsin Tanrı Haldi onu
(Resim 15)

Yazıtlarda, edilgen çatılı eylemlerin buyurma kipine de sıkça rastlanılmaktadır. Ayanis'teki yazıtlarda tanrılara adanan kurbanlarda sıklıkla kullanılan *"...urp**ulini**" ve " nipsid**ulini**"* sözcüğü bu kullanıma örnek verilebilir.

[66] *"Uli"* adılı türkçe'deki *"ol"* adılına benzemektedir.

"...^{D} *Haldie urp-ulini..."* tümcesinde "*Urpu"* sözcüğü "kurban etmek" anlamına gelir. *"-ulini*" eki tümceye *" kurban edilsin, kurban edildi."* anlamı katar.

*"Urp**ulini**"* 'de olduğu gibi *"nipsid**ulini*** " sözcüğü de aynı anlamı vermek için kullanılmıştır. Burada her iki çıkış eyleminin sonundaki *"-u"* ekinin düşüp düşmediği ya da ekin sadece *"-lini"* ya da *"-ulini"* biçiminde karşımıza çıktığı kesin değildir. Edilgen çatının emir kipi 3. çoğulu *"-uali"* olarak yazıtlarda karşımıza çıkar. Resim 6 'daki ***" şi-di-iş-tü-ü-a-li"*** sözcüğü yazıt boyunca iki defa tekrarlanmıştır**.** Eylem kökü ***"şi-di-iş-tü"*** ona eklenen ***"(ü) a-li"*** ekininde sözcüğe edilgenlik anlamı katması olasıdır.

^{D} Hal-di-i-	ni-li-	e-li		şi-di-iş-tü-ü -	a-li
T İsim		*İsim*		*E*	
Tanrı Haldi		**ili**		**dik**	**il (di)**

Resim 6 ve Resim 11 'deki yazıtlarda aynı tümcelerin iki kez tekrarı söz konusu olması bize yazıtların anıtsal amaçlılığın farklı bir yönünü hatırlatır. Üstelik bazı yazıtların farklı yerlerde bulunmasına karşın içerikte aynı şeyleri yansıttığını (Resim 5 ve Resim 15) söyleyebiliriz. Fakat bu tür yazıtlarda sessel bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Urartu dilinde de eş anlamlı sözcüklere rastlamak mümkündür.

Alsuisini= Uşmaaşini=ardişe (gücünden, kudretinden,…)
Şidiiştü= Zadu (yapmak, kurmak, inşa etmek,…)
Haaübi=Karubi(fethettim, korku saldım, aldım, zapt ettim…)

Ayrıca, yazıtlardaki tümce ve sözcük tekrarında anlamsal ifade aynı olduğu gibi yazı yönüde aynı olabilmektedir.

i-ni	su-si-e	şi-di-iş-tü	ni		i-ni	su-si	şi-di-iş-tü-	ni	
GS	*İsim*	*E*	*GE*		*GS*	*İsim*	*E*	*GE*	
bu	**susi(yi)**	**dik**	**ti**		**bu**	**susi(yi)**	**dik**	**ti.**	

E.GAL	şi-i-di-iş-tü-	ni		E.GAL	şi-i-di-iş-tü-	ni	
T	*E*	*GE*		*T*	*E*	*GE*	
kale(yi)	**dik**	**ti**		**kale(yi)**	**dik**	**ti.**	

4.4. HURRİ(CE)-URARTU(CA) İLİŞKİSİ

Urartu dili üzerine çalışan araştırmacılar bu dilin Hurri diliyle yakın bir ilişkide içinde olduğunu belirtmişlerdir. Ek işlevsel yapıdan başka, Hurri dili ile Urartu dili arasındaki benzerlikler, kısaca şöyle sıralanabilir:

- Her iki dil de bitişken dillerdir ve her tür çekim soneklerle yapılmaktadır.
- Hem Urartuca hem de Hurrrice'de soyut isim yapmakta kullanılan ek (-şe)'dir.
- Sahiplik soneki, her iki dilde de (-hi)'dir.
- İki dil arasında, zamirler açısından benzerlikler bulunmaktadır.
- Her iki dildeki bağlaçlar eşdeğerdir.
- Urartu dilindeki olumsuzluk eki (-ui), Hurrice'deki (-uya) ile açıkça benzeşir.
- Gelecek zaman eki Urartu dilinde (-le), Hurri dilinde (-leve)'dir.

Yukarıda kısaca sayılan birkaç özellik dışında, Hurri dili ile Urartu dili arasında tümce yapısı, söz dağarcığı, eylem çekimi ve ekler açısından benzeşme dikkat çekicidir.[67] Urartu dilinin Hurri dilinin geç bir sürümü olduğu görüşü ve Hurrice ile Urartuca arasında bir *dede – torun veya ana – evlat ilişkisi* [68] olduğu şeklinde anlatılabilir.

Son yıllarda ise Urartuca'nın Hurrice'nin geç bir sürümü değil, aynı kökenden türemiş ve farklı bir gelişim süreci geçirmiş bir dil olduğu öne sürülmüştür. Yukarıda belirttiğimiz özelliklerde de olduğu gibi Hurrice ve Urartuca benzeyen kelimeler aşağıdaki gibidir.[69]

HURCA		URARTUCA	
İbri/Evri	: Kral	Euri	: Kral, Efendi
Ar	: Vermek	Ar(u)	: Vermek
Hurati	: Savaşçı	Huradi	: Savaşçı
Pala	: Kanal	Pili	: Kanal
Hari	: Yol	Hari	: Yol
Urb	: Kurban kesmek	Urbu/o	: Kurban
Tarzuva	: İnsan	Tarsu(u)a	: İnsan
Taze	: Armağan	Tase	:Armağan
Teae	: Çok	Teae	: Çok
Savala	: Yıl	Sale	: Yıl
Papa	: Dağ	Baba	: Dağ
Umini	: Ülke	Ebani	:Ülke

[67] TARHAN M., *M. Ö. 13. yüzyılda Uruatri ve Nairi Konfederasyonları*, İstanbul, 1978, s. 19-23
[68] GOETZE A., *Kleinasien (Kulturgeschichte des Alten Orients, III/3)*, München, 1957
[69] BELLİ Oktay, a.,g.,e., İstanbul, 1982, s.106

Hurri ve Urartu uygarlıkları arasında dilbilimsel ve arkeolojik yakınlık bulunmaktadır. Dilbilimsel olarak, Ön-Hurri-Urartuca, Doğu Kafkas dillerinin bir alt kolu olarak kabul edilmektedir. Doğu Kafkas dilleri, altı temel grupta sınıflandırılmaktadır:[70]

1. Dargin – Lezgi Dil Grubu: Lezgi (Tabasaran, Agul, Rutul, Tsakur, Kritz, Buduk, Arçi, Udi ve Aghvan alt grupları ile), Dargin, Kinalug dilleri

2. Lak Dili: Lak dili ve lehçeleri

3. Avar – Andi – Tsez Dil Grubu: Avar, Andi (Botlik, Godoberi, Karata, Akhvakh, Bagvali, Tindi, Tsamalal alt grupları ile), Tsezian (Tsezi, Hinuk, Khvarşi, İnkhokvari, Bezta ve Hunzip alt grupları ile) dilleri

4. Nakh (Nokh) Dil Grubu: Çeçen, İnguş ve Bats dilleri

5. Hurri – Urartu Dil Grubu: Hurri dili, Urartu dili ve bu dillerin olası alt kolları[71]

6. Gut Dili (Gutice): Kutian veya Kutiyum; sadece bazı şahıs isimlerinden tespit edilebilmektedir

Diakonoff ve Starrostin'e göre Urartu dili Doğu Kafkas dillerinin alt dalı olarak kabul edilmektedir. Fakat bu görüşün ortaya çıkmasındaki tek dayanak Urartu dilinin ek işlevsel yapıya (ergatif) sahip olmasıdır. Ek işlevsel yapıya ilişkin açıklama ve örnekleri bir önceki başlık altında değinmiştik.(Sayfa 47, 48) Aynı yapının Bask dilinde de olması Urartu dilinin Bask diliyle akraba olduğunu göstermez. Sonuç olarak Urartucanın, söz dizim özellikleri, tamlayan ve tamlanan oluşumu, durum eklerinin varlığı ve benzerliği, biçim bilim yapısı Altay dilleriyle örtüşür.

[70] DİAKONOFF M. –STAROSTİN S.A., *Hurro-Urartian as an Eastern Urartian Language*, R. Kitzinger, München, 1986, s. 2-6

[71] DİAKONOFF M. –STAROSTİN S.A., a.,g.,e., s. 2-6

5. URARTULARIN DİĞER BELGELERİ

5.1. URARTULARIN KULLANDIĞI ÖLÇÜLER

Urartularda günümüze kadar tespit edilen ölçü birimleri aşağıdaki gibidir[72].

1. Akarki.
2. Ti(e)rusi
3. Liş(Alusi)
4. Kapı

2 Akarki

3 Akarki

Akarki, görünüm olarak altı ve üstü olmaya bir sürahiyi andırır. Yazıtlarda Urartu yazısının *"A"* imgesiyle karşımıza çıkar

3 Ti(e)rusi

4 Ti(e)rusi

[72] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ M., *Documenta Asiana I, Ayanis I, İnsriptions on clay ,* CNR, İstituto Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici , Roma , 2001, s.278-315

Tirusi, biçim olarak, akarkiden değişik yanı, üstü kapalı bir sürahi görümünde olmasıdır. Yazıda *"ti"* sesiyle kısaltılmış olarak karşımıza çıkar.

8 Liş

4 Liş

3 Liş

Bunlarla birlikte kullanılan *"kapı"* (Yazıda, *baneş* olarak yazılır.)adlı ölçü birimi de yazıtlarda vardır. Bu ölçü birimi (151,56 litre)[10] 'a denk olduğu sanılmaktadır. Yapılan çalışmalardan hareketle, "*1 kapi'nin aşağı yukarı 14.8litre olduğu hesaplanabilmiştir."*[73]Ayrıca kapı sıvılar dışındaki ölçümlerde de kullanılmıştır.

Örnek[74]:

1. ….
2 . 6 BANEŞ[75] ŞEPAD[76] … (6 Kapı arpa)

1 Akarki = 237 litre
1 Ti(e)rusi = 23,7 litre
1 Liş = 1.185 litre

[73] Erişim: [www.tebe.org/tr/yayinlar/bulten/b13/b13-2.htm] Erişim tarihi: 21 Mart 2004
[74] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ M., a.,g.,e., s.278-315
[75] *"BANEŞ"* bir Sümer logogramıdır. Akadça karşılığı *"ŞİMDU"* 'dur.
[76] Burada, *"ŞEPAD"* arpa tanımlayıcısıdır. Urartular yazıyı Asulardan almıştır. Yazıyla birlikte Asurların kullandığı bir Sümer geleneği olan tanımlayıcılarıda kullanmışlardır.

Urartularda kullanılan bazı ölçü birimleriyle ilgili örnekler Van bölge müzesinde mevcuttur.

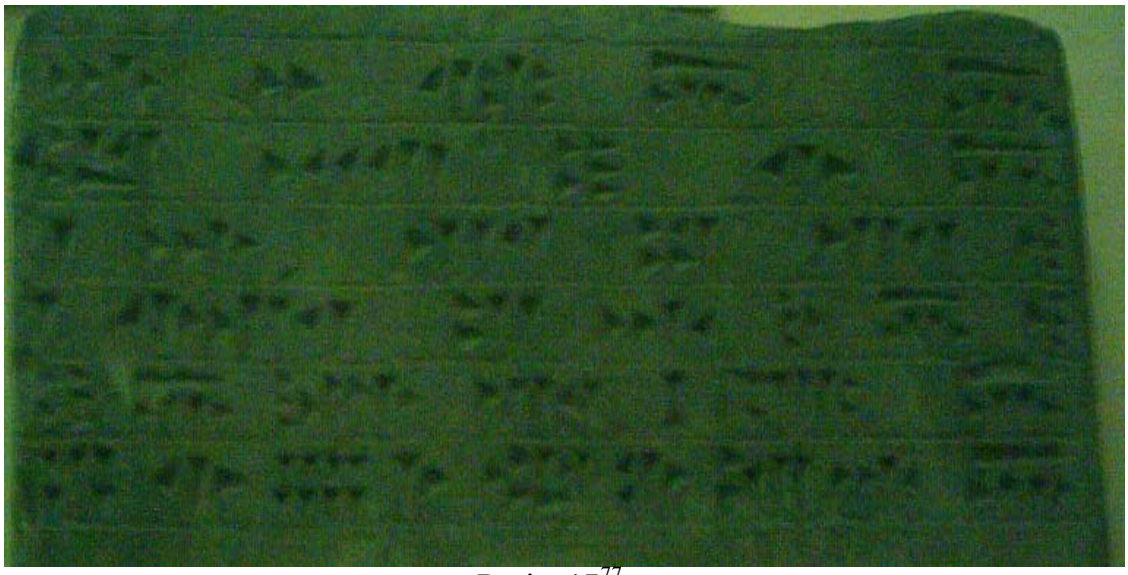

Resim 17[77]

1. ^{D} Hal-di- ni-ni
   T *İsim* *TE*
   Tanrı Haldi' nin

2. al-su-i-şi- ni
   İsim *ÇDE*
   Gücün den

3. ^{A} Sar-du-ri- şe
   T *İsim* *Erg.*
   Kral Sardur

4. ^{A} Ar-giş-ti- hi-ni- şe
   T *İsim* *İsim* *Erg.*
   Kral Argişti oğlu

5. i-ni ti-ri-şu-ü-ni
   GS *İsim*
   Bu mahzeni

6. 5- di 8- me ka-pi iş-ti- ni
   S İsim *S İsim* *İsim* *İlgeç* *BDE*
   5 bin **8 yüz** **ölçek ora da**

1-6. Tanrı Haldi'nin gücünden, Kral Sarduri, Kral Argişti oğlu, bu mahzeni 5800 ölçek koydu.

[77] Van Bölge Müzesine, Gürpınar Çavuştepe kalesindeki depolardan getirilen ,Y: 36cm., E: 59 cm., K: 6 cm. olan , metnin içeriğinde ölçü olarak kabul edilen "*kapi*"'nin kullanıldığı 64.1.2. envanter numaralı tablet.

Resim 18[78]

1. [A] Sar-du-ri-i- şe
   T *İsim* *Erg.*
   Kral Sardur

2. [A] Ar-giş-ti- hi-ni- şe
   T İsim *İsim* *Erg.*
   Kral Argişti oğlu

3. i-ni [E] ti-ri-şu-u-ni
   GS *T İsim*
   Bu **tahıl ambarını**

4. u-şi 3- di 2 - me ka-pi iş-ti- ni
   S İsim *S İsim* *isim* *İlgeç BDE*
   3000 **200** **ölçek** **ora da**

1-4. Kral Sarduri, Kral Argişti oğlu, bu mahzeni 3200 ölçek koydu.

[78] Van Bölge Müzesinde bulunan 65.1.48 envanter numaralı, Y: 33 cm., E: 56 cm., K: 13 cm. olan , metnin içeriğinde ölçü olarak kabul edilen "*kapi*"'nin kullanıldığı tablet

5.2. URARTU MÜHÜRLERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ [79]

Urartu krallarının ve yöneticilerinin mühürleri aşağıdaki gibidir.

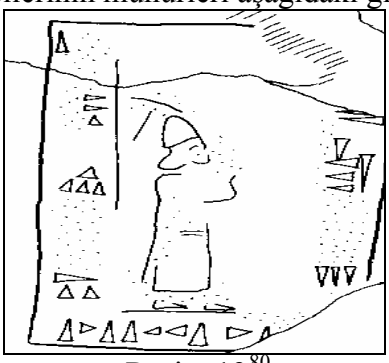

Resim 19[80]

A Ru-sa i	A Ar-giş-te- hi-ni-i
T İsim BDE	*T İsim İsim*
Kral Rusa'yı	Kral Argişti oğlu

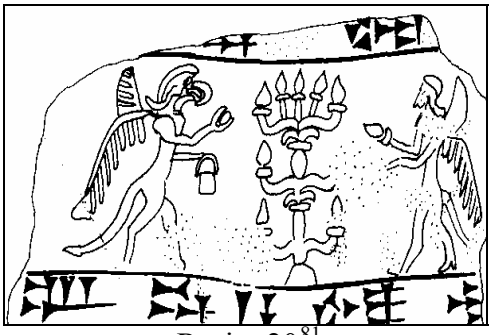

Resim 20[81]

KIŞIB LU a-şu-li

T T İsim

Resmi görevli

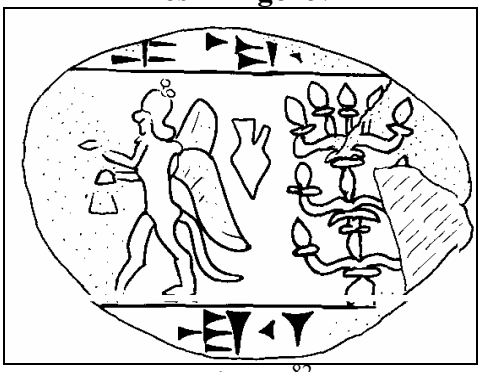

Resim 21[82]

KIŞIB LU a-şu-li

T T İsim

Resmi görevli

[79] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ a.,g.,e., s.278-315
[80] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ a.,g.,e., s.278-315
[81] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ a.,g.,e., s.278-315
[82] ÇİLİNGİROĞLU A., SALVİNİ a.,g.,e., s.278-315

5.3. URARTULARIN KULLANDIĞI SAYILAR

Mezopotamya'da yaşayan uygarlıklar aynı sayı düzeneğini kullanmaktaydılar.

1		**21**		**70**	
2		**22**		**80**	
3		**30**		**90**	
4		**31**		**100**	
5		**32**		**200**	
6		**40**		**300**	
7		**40**		**400**	
8		**41**		**500**	
9		**42**		**1000**	
10		**50**		**2000**	
11		**51**		**3000**	
12		**52**		**10000**	
13		**60**		**20000**	
20		**60**		**30000**	

Çizelge 6[83]

Urartuların sayı düzeneklerine ilişkin bilgilerimiz, şimdilik ambar yazıtlarındaki anlatımlarla sınırlıdır. (Resim 17.18) Çavuştepe kalesindeki ambarlarda bulunan yazıtlarda yüz ve katlarını yazmak için *"ME*", bin ve katlarını yazmak için "*Dİ*" sesleri kullanılmıştır.

Örnek:

100 = 1 ME
200 = 2 ME
300 = 3 ME
1000 = 1 Dİ
2000 = 2 Dİ
10000 = 10 Dİ
20000 = 20 Dİ değerlerini ifade eder.

Urartu sayı sistemine göre bir rakamı yazmak içim onları yan yana getirip soldan sağa doğru dizeriz. (Resim 17)

5	di	8-	me	ka-pi	iş-ti-	ni
S	*İsim*	*S*	*İsim*	*İsim*	*İlgeç*	*BDE*
5	**bin**	**8**	**yüz**	**ölçek**	**ora**	**da**

Örnek: 2 sayısı için

9 sayısı için

10 sayısı için

[83] İFRAH Georges,*Rakamların Evrensel Tarihi 3, Akdeniz Kıyılarında Hesap*, Çeviren: Kurtuluş DiNÇER, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ajans-Türk Matbacılık,Ankara 2000, s.180

6. EKLER

6.1. URARTU TANRILARININ RESİMLERİ

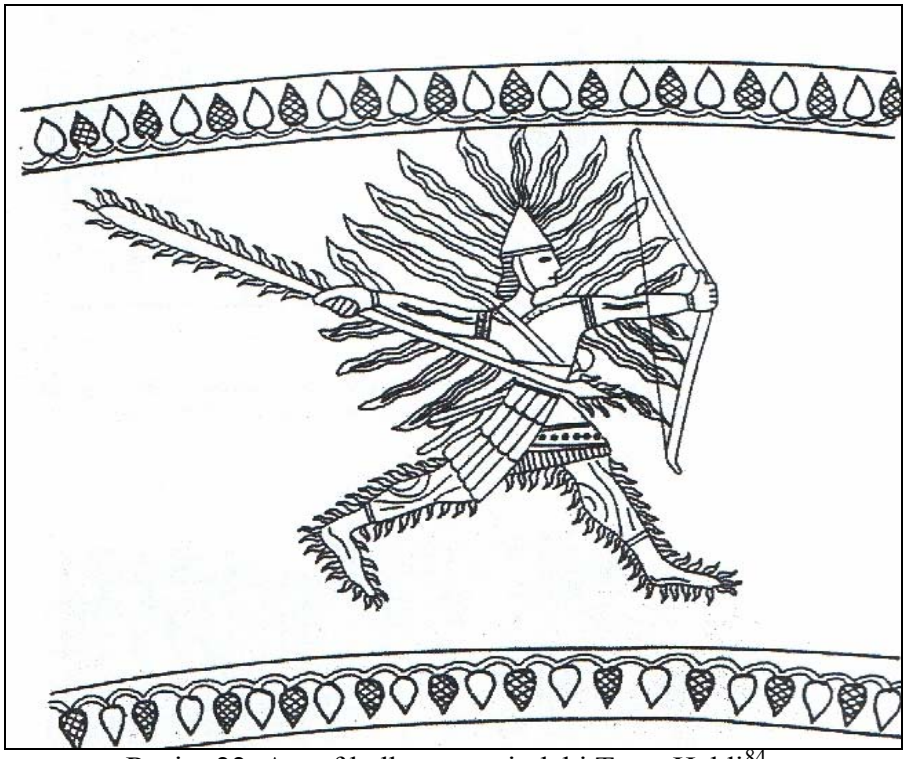

Resim 22. Anzaf kalkanı üzerindeki Tanrı Haldi[84]

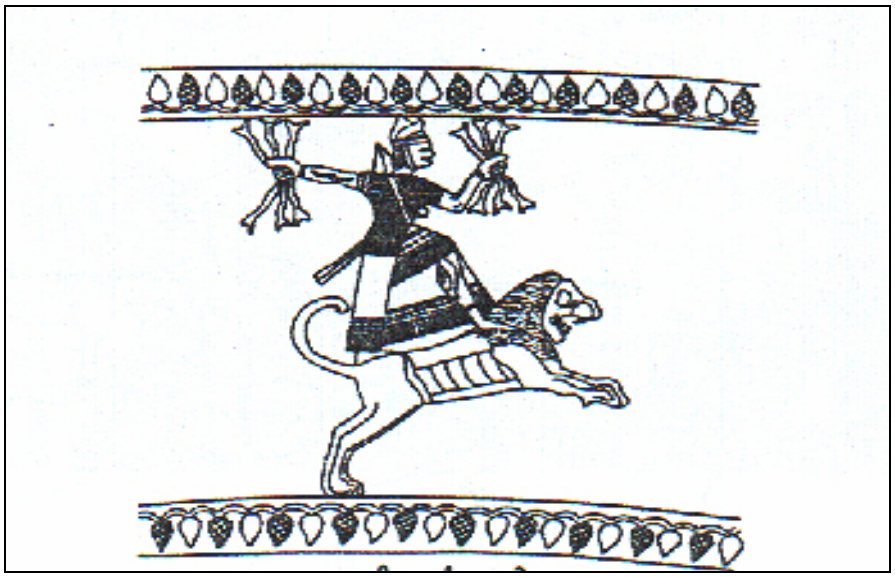

Resim 23. Yukarı Anzaf kalesindeki ele geçen kalkan üzerinde, arslan üzerindeki Tanrı Teişeba[85] ([D] İM)

[84] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Anzaf kalkanı üzerindeki Urartuların Baş Tanrısı Haldi
[85] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanı aslan olan Tanrı Teişeba

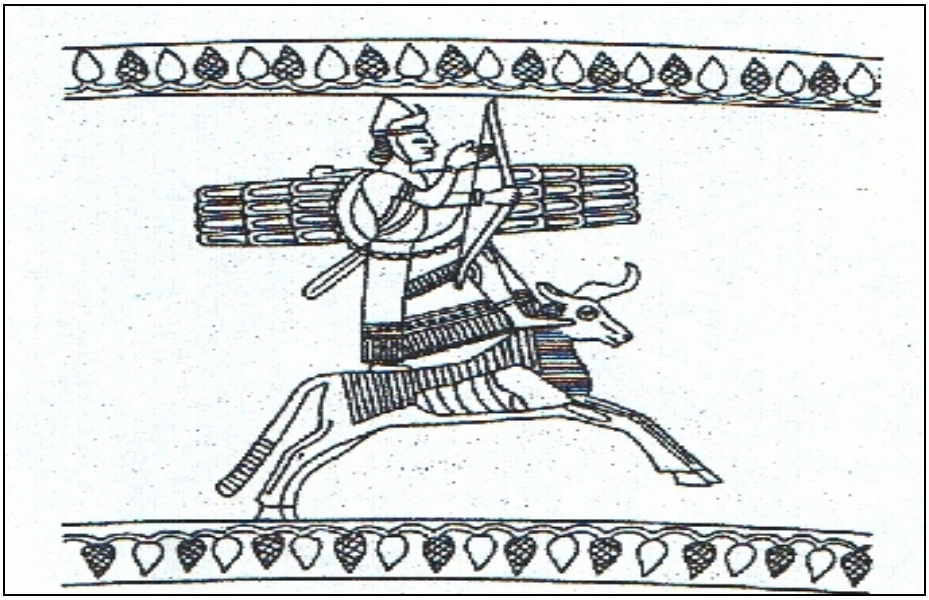

Resim 24. Yukarı Anzaf kalkanı üzerinde boğaya binmiş Güneş Tanrısı Şiuini[86] (^{D} UTU)

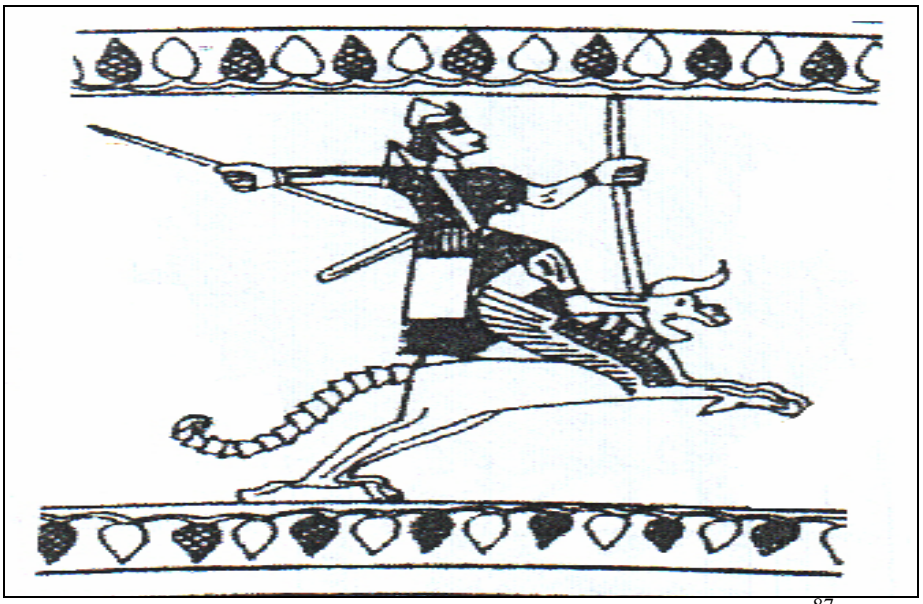

Resim 25. Yukarı Anzaf Kalkanı üzerinde Tanrı Hutuni[87]

[86] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanı boğa olan Tanrı Şiuini
[87] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Anzaf kalkanı üzerindeki Tanrı

Resim 26 . Yukarı Anzaf Kalkanı üzerinde Tanrı Turani[88]

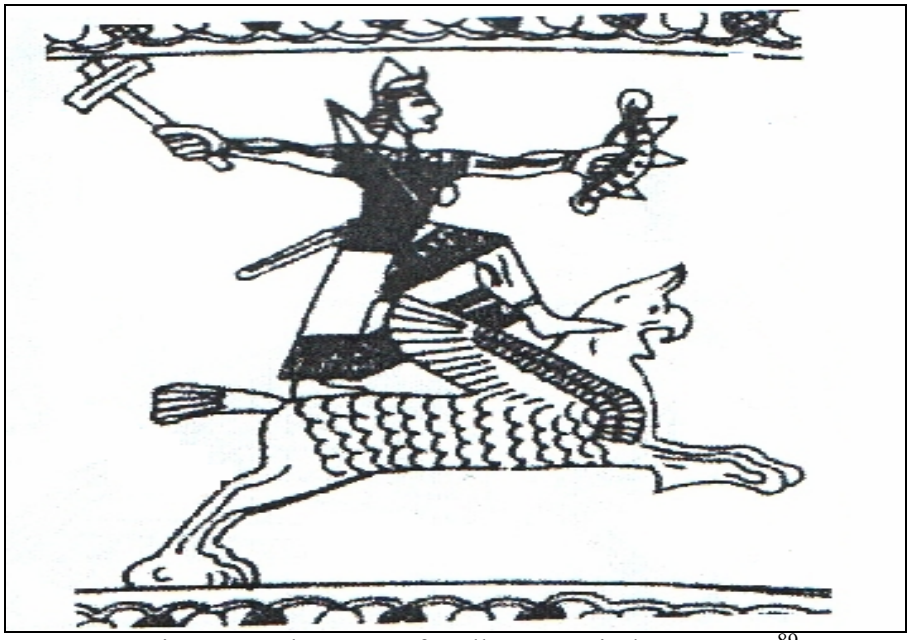

Resim 27. Yukarı Anzaf Kalkanı üzerinde Tanrı Ua[89]

[88] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Yukarı Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanıyla Tanrı Turani
[89] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Yukarı Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanıyla Tanrı Ua

Resim 28. Yukarı Anzaf Kalkanı üzerinde Tanrı Nalaini[90]

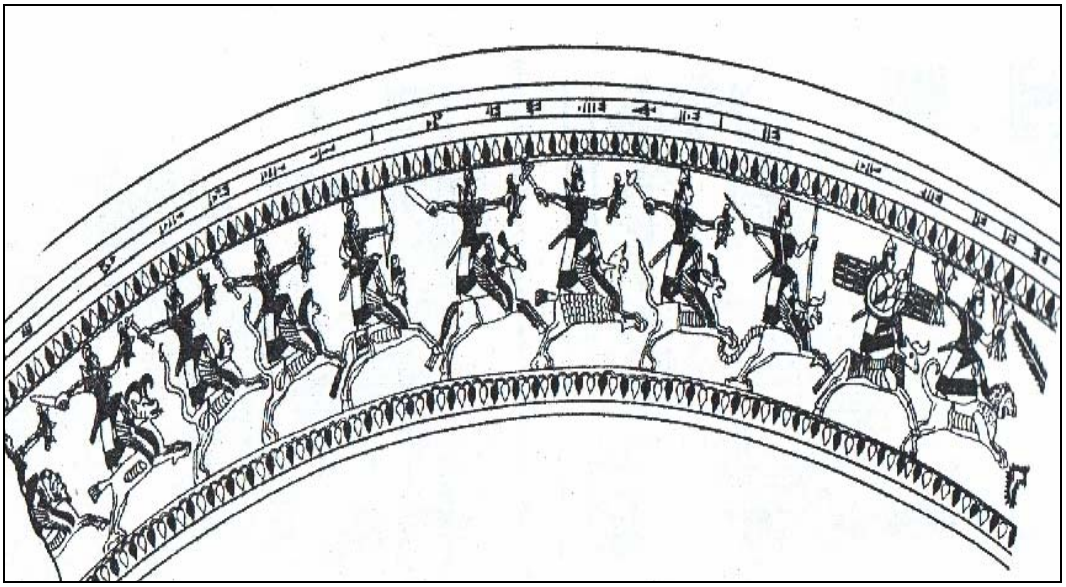

Resim 29. Yukarı Anzaf Kalesinde bulunan kalkan üzerindeki tasvir edilen bazı Urartu Tanrıları.[91]

[90] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Yukarı Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanıyla Tanrı Turani
[91] Van Bölge Müzesinde sergilenen, Yukarı Anzaf kalkanı üzerinde kutsal hayvanlarıyla Tanrılar

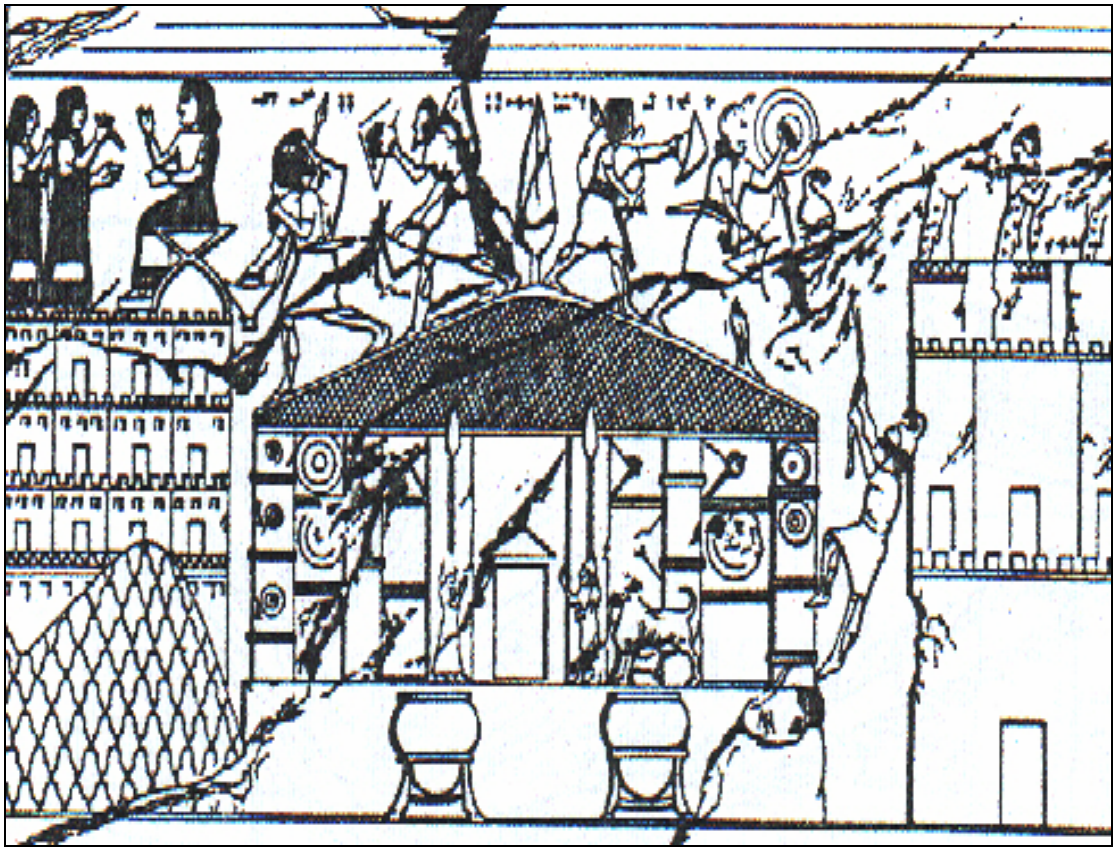

Resim 30. Musaşir şehrindeki tapınağın Asurlular tarafından yağmalanmasını gösteren kabartma[92]

[92] BAŞTÜRK B.M., a.,g.,e.,

6.2. URARTU YAZISI

A	E	İ	U	Ü		BA	BE	Bİ
BU		AB	İB	UB	DA	Dİ		DU
GA	Gİ	GU	HA	HE	Hİ	HU	KA	KE
KU		LA	Lİ	LU		AL	EL	
							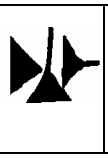	
UL	MA	ME	MU	MA	NA	Nİ	NU	
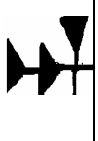		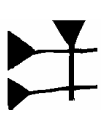		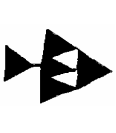				
AN	PA		Pİ	PU		KA	Kİ	
RA	Rİ	RU	AR	AR , ER	İR		UR	SA

SU	Sİ	SU		(ÇA)ŞA	(Çİ)Şİ	(ÇU)ŞU	(AÇ)AŞ	(IÇ)İŞ
	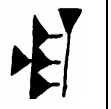							
(UÇ)UŞ	TE			TU		TÜ	Tİ	
			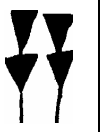					
TA	AT	İT	ZA	Zİ	ZU	Kİ	KU	Sİ
YA	AD	(ÇAR)ŞAR	BER	KAR			SİB	GİŞ
DİN	BAL	BAR	SAL	TAR	ŞUR	DUR	HAL	HAR
KUL	KUR	GUR						

Çizelge 7

6.3. URARTULARIN KULLANDIĞI BAZI TANIMLAYICILAR

***Dingir*/TANRI**		**ADAM, ULU, İNSAN, SOYLU,YÖNETİCİ, BEYEFENDİ**				
***Uru*/ŞEHİR**	***Gud*/BÜYÜKBAŞ BOYNUZLU HAYVAN**	***Gış*/ASMA BAĞI**	***Id*/IRMAK**	***Udu*/KOYUN**	***Kür*/DÜŞMAN**	***E*/YAPIT, EV**
***Aşşur*/ASUR**	***Sal/* -sal, sı eki**	***Meş*/ ÇOĞUL EKİ**			***Anşu*/DEVE**	***Dubte*/YAZIT**
***Kurun*/GÜZEL**	***Dannu*/GÜÇLÜ**	***Bil*/YENİ**	***Şepad*/ARPA**	***Pagru*/ÖLÜ**	***Sılım*/SAĞLIK**	***Tak*/ KÖTÜLÜK**
***Kur*/ÜLKE**		***Udme*/ GÜN**	***Urud*/BAKIR**	***Pi*/KANAL**	***Mana*/MADEN**	**Na/TAŞ**
Gan/**BAHÇE**	***Bibu*/ KOÇ**					

Çizelge 8

6.4. ASUR YAZISI (Urartuların Asurlulardan aldığı yazı)

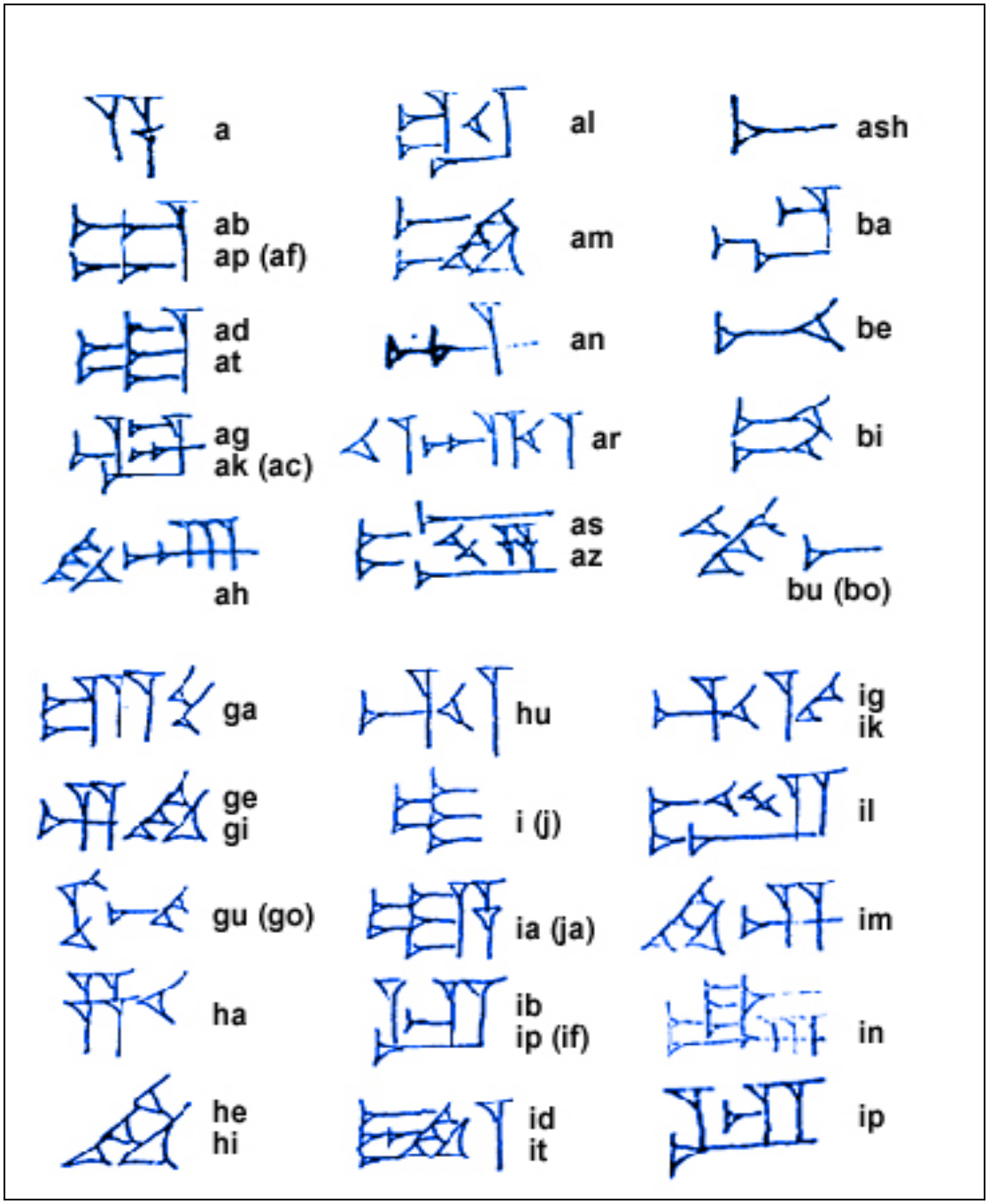

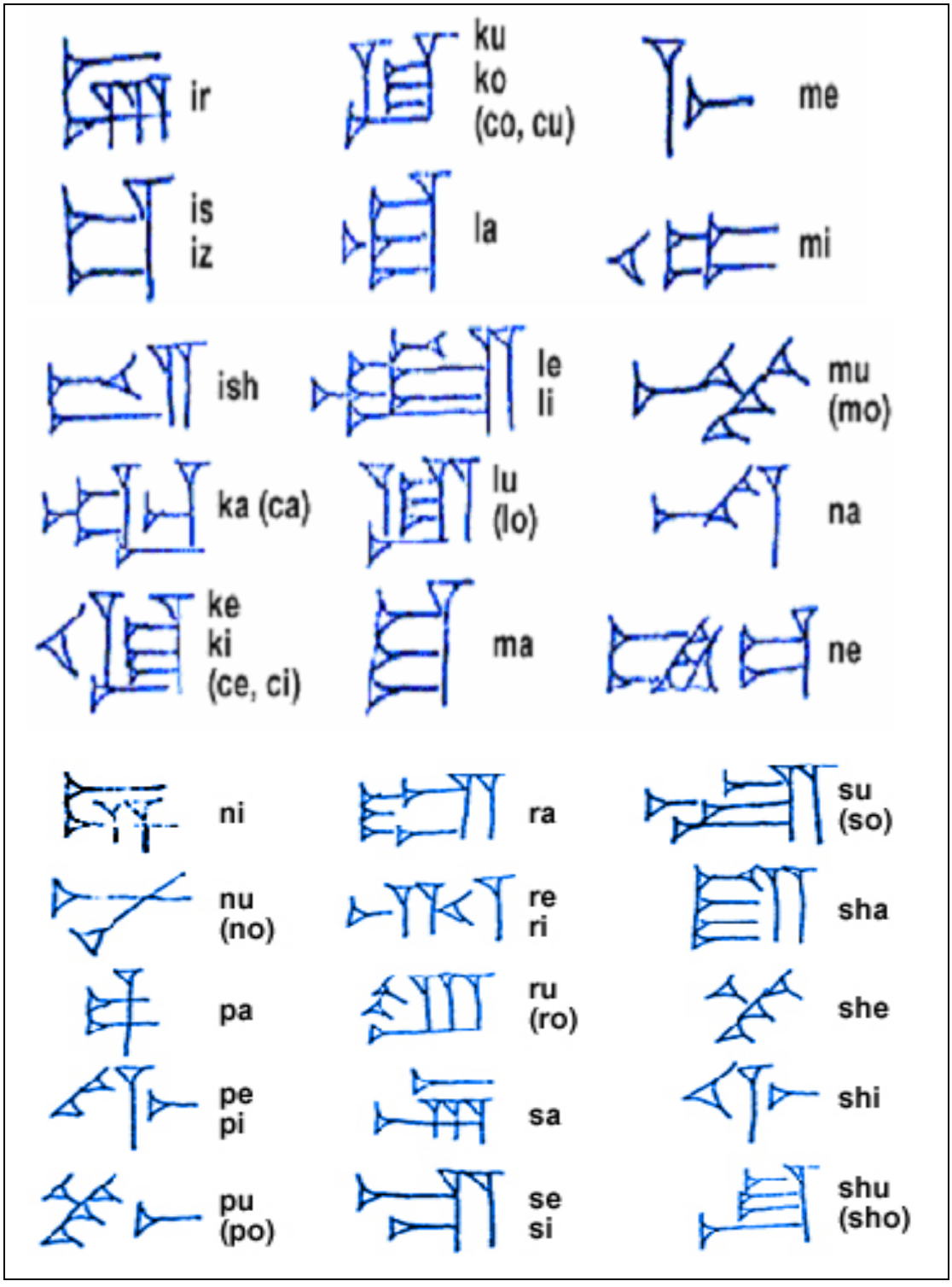
ir
ku
ko
(co, cu)
me
is
iz
la
mi
ish
le
li
mu
(mo)
ka (ca)
lu
(lo)
na
ke
ki
(ce, ci)
ma
ne
ni
ra
su
(so)
nu
(no)
re
ri
sha
pa
ru
(ro)
she
pe
pi
sa
shi
pu
(po)
se
si
shu
(sho)

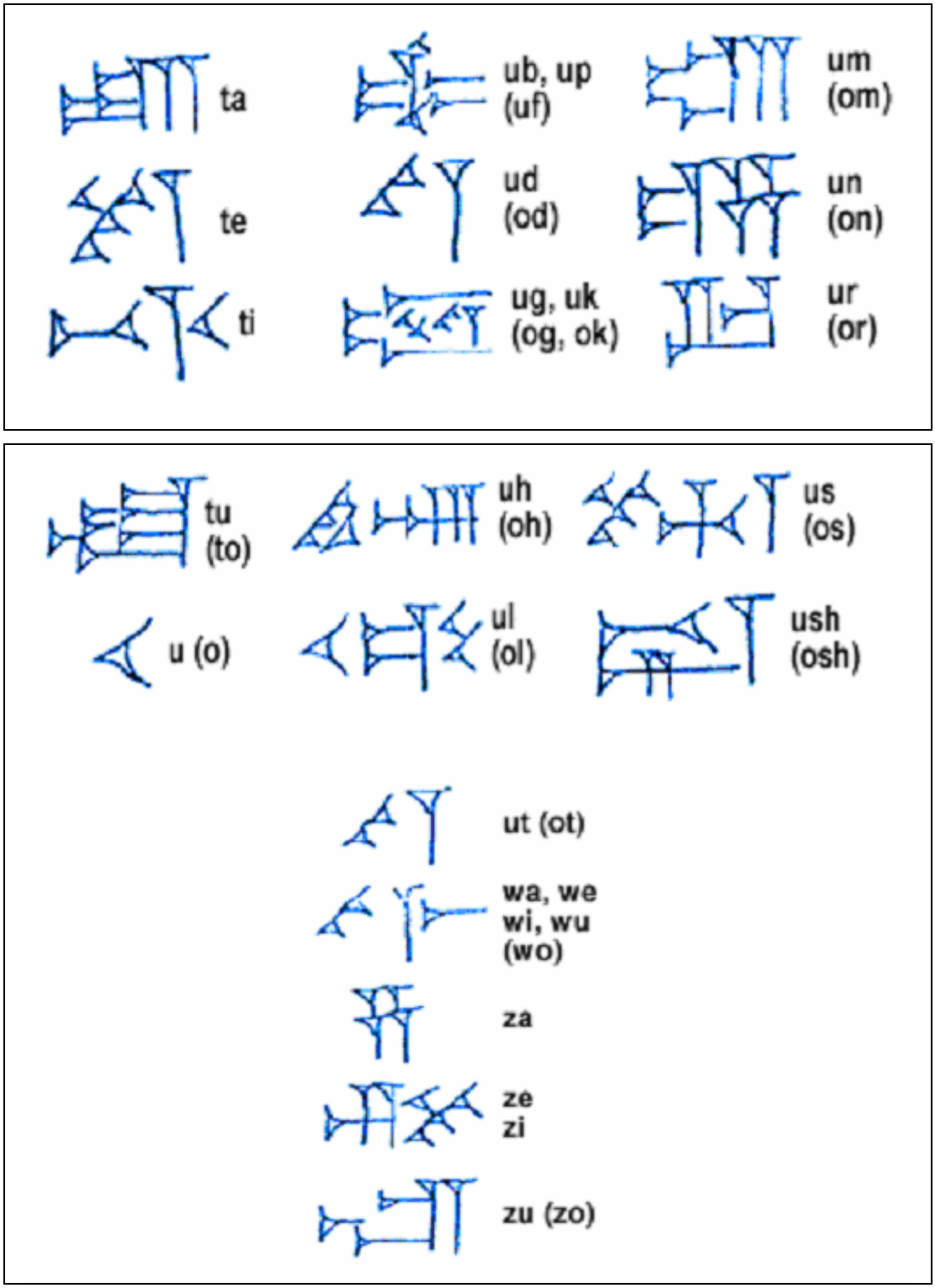

Çizelge 9. Urartular yazıyı Asur çivi yazısından almışlardır.[93]

[93] Erişim: [www.ddc2000.com/products/samples/aw/images/3cune6.jpg.] Erişim Tarihi:21.03.2004

Urartular, komşuları ve düşmanları olan Asurlulardan aldıkları yazıda bazı değişikliklere gitmişlerdir. Değişikliğin yanında, bazı sesleri anlatan biçimleri de aynen kabul etmişlerdir.

Örnek:

Asurlarda	**Urartularda**
ni	ni (Benzeyen İmgeler)
a	a (Benzeyen İmgeler)
ta	ta (Benzeyen İmgeler)
u	(Benzeyen İmgeler)

Ayrıca, Urartular bazı seslerin yazımını iki imgeyle anlatmışlardır.

te	ya da te
ti	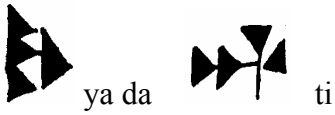 ya da ti

Değişikliğe uğramış imgelerde vardır.

si	si

6.5. TANIMLAYICILARIN KULLANIMLARINA AİT BAZI ÖRNEKLER.

- Çoğul ekinin kullanımıyla ilgili bazi örnekler:

Be – li – meş [ ] “Silahlar”

- “lu” tanımlayıcısın kullanıldığı bazı yerler:

“Asker” aşağıdaki gibi yazılır.

LU- erin [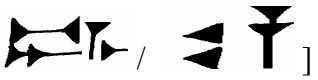]

“Piyade” aşağıdaki gibi yazılır.

LU- Erin-gir [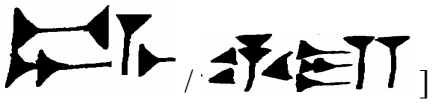]

“Vali” aşağıdaki gibi yazılır.

LU- en-nam [ ]

“Baba “ sözcüğünü aşağıdaki gibi yazılır.

LU-ad [ ]

“Dede” sözcüğü aşağıdaki gibi yazılır.

LU-ad-ad [ ]

- “Kişi, kral, adam” tanımlayıcısının kullanıldığı bazı yerler.

^{A}- Me-nu-a [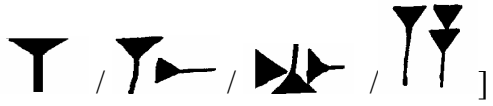]

“Tapınak” sözcüğünün yazılışı aşağıdaki gibidir.

E [ ]

“Taht” sözcüğünün yazılışı aşağıdaki gibidir.

E-BA-RA [ ]

“Kale” sözcüğünün yazımı aşağıdaki gibidir.

E-GAL [ ]

“Tanrı Haldi” ’ nin yazılışı aşağıdaki gibidir.

^{D}- Hal- di

[ ] veya [ ]

“Ay Tanrısı”’ nın yazılımı aşağıdaki gibidir.

^{D}- **Ay (Tanrısı)**

“Gök Tanrısı” ‘nın yazılımı aşağıdaki gibidir.

^{D}- Im [ ]

“Güneş Tanrısı” ‘nın yazılımı aşağıdaki gibidir.

^{D}- Utu [ ]

“Kuzu” nun yazılımı aşağıdaki gibidir.

Udu-maş [ ]

“Koç” sözcüğün yazılımları aşağıdaki gibidir.

Udu- Nita [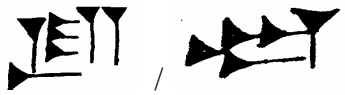]

Bi-bu [ ]

Udu- şe [ ]

“İnek” sözcüğünün yazılışı aşağıdaki gibidir.

Gud-ab [ ]

6.6. URARTUCA VE TÜRKÇE BENZER SÖZCÜKLER

Urartuların tanrı ve tanrıçaları, şehirleri, onların krallarının Aramca'dan geçen isimleri Melikişvili tarafından bir sözlük halinde verilmiştir.[94] Genellikle çivi yazısı š Türkçe sesbirimlerde bazen c/j (<y), ç/ch (<t) ile bazen de s,ş/sh, ve t ile uyuşur.

- /-ı/-i/-u/-ü Türkçe isim fiil son ekleri, öteki isim fiil son ekleriyle olduğu gibi (-ip,-ıp), *"Kör-ü, biling"* Örnek: at-u, kuš-u , par-i, par-u…
- e/-ı/-i-a/-e/-ye/-ya/-ge/-ga/-ke/-ka Türkçe'de istek anlatan kişi (gereklilik) 3.tekil kişi eki, "Gidelim, …" Örnek: Nah-a…
- –dar eki farsça'dan geçmiştir. Örnek: Sarduri/Sardur.
- -dı/-di/-ti/-tı/-tu/-du/-dü Türkçe'de tekil 3. kişi geçmiş zaman eki olarak kullanılmış, sıfatlar ve isimleri özel isim yapmada şimdiki zamanın hikayesi olarak kullanılmıştır. Örnek: 'al(a)-du, ar-du, Argishti, aiš-ti aš-ti, aš-tu/aš-du, Bagmashtu, eir^S-idu, Khaldi, nip-sidu-, sulu- šti-, še(i)r(i)-du-, uš-ta, etc.
- –e/-a (e,a,ye,ya,için…) Örnek : Ushpina, Erebuni, iš-tine, šul-e, etc.
- –hin/in Türkçe'deki gibi aynı görev ve görüntüdeki ekler kullanılmıştır. "-in/-ın, -nin/nın, Örnek: Haldi-ni-<u>nin</u> uš-ma-i-si-ni
- –i/-ü 3. tekil kişi sahiplik eki Örnek: Argishtihinili, Biainili, gazu-li, kur-uni, mar-ini, Rusahinili, šal-i, etc.
- -i/-ı/-si/-sı Türkçe 3. tekil kişi iyelik zamiri eki, Örnek: *ti-ni*, *ur-išhusi*, *zil(i)bi*,
- –ni Türkçe'de belirtme eki, Örnek : $^{(KUR)}$*eba-ni*, *gun-ušini*, *šus-ini*, *ti-ni*, *tiš-ni.*
- ab-a "istemek, arzulamak" < Tr. ab-a? "avlamak"; (2) Karluk-Oğuz Tr. aba?/apa? "Anne"; Çuv. ama "anne; Kadın": *ab/av* "av, avlayan"
- abili-du- "takılmak, katılmak,…" < Tr. övüldü?
- Ada " tekrar" < Tr. o da
- A-le " oturma, durma yeri" < Tr. balı?/balık? " şehir, korunmuş yer"
- A(i)ni(ei) " biri, birisi, kimse" < Tr. nı/onu
- Aiş-ti- " atlamka, sıçramak
- 'Al(a)-du- "için üzgün hissetmek, yedek, fazla, boş" < Tr. ağla-dı.
- Al(a)s(u)-in-/e " Geniş " < Tr.- Arab. alâsı- ı-nı
- A-la-hú(?)-e(?) " Sahip" < Tr.-Arab. Allah
- ^{KUR} alga-ni " dağ" < Tr. kır-alku-nı " bütün tepeler "
- Ali "hangi, ne, böyle öyle" < Tr. öyle
- Aliki "hem" < Tr. öyle-ki
- Aliki…aliki "hem…hem" < Tr. öyle-ki…öyle-ki
- Alipi, ali…alipi " kimi….kimi" < Tr. alıp(al-ı)…Alıp veya öyle bi(r)...öyle bi(r)
- Aluki "hangi" < Tr. ola ki
- Alusi " Usta, yönetici" < Tr. ol-issi " O usta"
- Alu-şe " Hangi, ne" < Tr. Öylece
- Aniar-duni "bağımsız" < Tr.-Arab. anlar/onlar-<u>duni</u>
- Akarki "Sıvılar için ölçü birimi" < Tr. akar ki

---

[94] Melikishvili, G. A., *Die Urartäische Sprache.* A. Kammenhuber, M. Salvini. Studia Pohl 7. Rome: Biblical Institute Press, 1971,
Bu sözlüğe ulaşılan internet adresi, Erişim :[http://www.lostlanguages.com/urartian.htm] Erişim tarihi: 16 Mayıs 2004, Sözlük aynen alınıp Türkçe'ye çevrilmiştir.

- Ar-du “vermek” < Tr. ar-dı
- Argişti “Urartu kralı” < Tr. Er-kış-dı
- Argiştihinili “ Kral Argiştinin ili “ < Tr. Argiştinini ili. *“il”* şehir, *“-i”* sahiplik ekidir. Ayrıca, “*-in/-nin/”* ekleri de tamlayan ekleridir.
- Ar-u “ vermek” < Tr. ar-u? “ aldatma, yorma” veya (v)er- ü “verme”
- Aşe “Kalkan, siper” < Tr. aşu(k)/yaşuk “miğfer, kalkan”
- ^{Lu} Aşe “ adam” < Tr. ula-te < ulan at-ı “ (oğlan) onun adı”
- Aş-tu , aş-du “ değişmek, değiştirmek” < Tr. aç-tı, aş-tı
- Aş-u “ ayrılmak, izlemek” < Tr. aş-u-, aşu “ koşmak, karşıya geçmek”
- Ate- “baba” < Tr. ata
- Atibi “onbin” < Tr. tümen “ tibi(n)<timin)
- Atka-na “kurban, feda edilen şey” < Tr. Iduk-ana “ ona kurban edilme”; yada Iduk-ı-na “
- Atka-nadu “Kurban etmek “ < Tr. Iduk(ı)-onadı. “ kurban etmek”
- at-u “ atmak,fırlatmak, bozmak” < Tr. at-u = atan, bozan ”;
- ^{LU} auera-şi Tr. “askeri komutan” Tr. ula-uruş < oğlan-uruş “Şavaşçı”
- Bad-gul “kuşatmak, çevrelemek” Tr. batgıl
- Bagmashtu “ Urartu tanrıçası, Tanrı Haldinin karısı “ Tr. Beg-bas-tı “ kocasının üstesinden gelen kadın “
- Biainili “ Urartu ülkesinin adı, Asurlular onlara Urartu demişlerdi.” < Tr. Buyun–il-i “ Ulus toprağı ,insan kıtası “ Bayan-il-i “ Verimli toprak “ Oğuzlar da buyun “halk, ulus” anlamına gelir. Ayrıca il-i sözcüğünün sonundaki -i eki iyelik ekidir.
- Burg-ana “korunmuş yer” < Tr. Berk-ana “ İyi korunmuş kadın, Tanrıça”
- D-u “yapmak, yapmaya neden olmak “ < Tr. İt-ü “ yapan “
- Durb-a- “ isyan “ < Arab. darbe “ İsyan “
- Durb-aie “ Asi, başkaldıran “ < Arab. Darbe < Tr. -iye eki hakim, hükümdar eki anlamına gelmektedir.
- ^{KUR} eba-ni “ ülke, kır “ < Tr. Kır-eb-ni “kır evi”
- Eir^ş-idu “ yerleşmek, yerleştirmek, iskan etmek “ < Tr. erişti
- Erebuni I. Argişti tarafından kurulmuş Urartu şehri < Tr. Er-e-bunu , Bunu insanlara
- Eri-da- “ gözükmek” < Tr. Erdi.
- ^{Lu} ere-li, eri-li “Kral” < Tr. Ula-er-e-li “ Kahraman kral “
- Erimena “ III. Rusa’nın babası “ < Tr. Eri-meme, Er-bana “ Bana, beni kahraman”
- Eur-i “ Kral ” < Tr. egiri(g) “Kuralları düzenleyen, koyan” Tr. egir- “ tamamlamak, yollamak”
- Gazu-li “ güzel, iyi “ < Tr. güzel-i “ güzel, güzeli”
- Guguna “Sardurun oğlunun iline II. Sardur tarafında inşa edilmiş ırmak üzerindeki kanal” < Tr. Gök-ön-ü
- Gun-uşe “ savaş, kavga “ < Tr. kun-iş-i “ güç, kuvvet işi”
- Gun-uşini “ savaşçı” < Tr. kun-işi-ni “ kuvvet işini ”
- Hin-i “ oğlan, aile üyesi “ < Tr. ini “ genç kardeş, büyük evlat “
- Huba “ Hurrice Hepat, Tanrıça, Teişebanın karısı” < Oğuz, Tr. Aba “anne”

- ^{Lu} Hur-adi “savaşçı, ordu” < Tr. oğlan-ur-at-ı “öldüren insanlar” Ayrıca, Türkçe de ur-/ vur- fiil kökenidir.
- Huş-u “ atmak salıvermek” < Tr. koş-u, koş-a
- İe-şe “ ben “ < Tr. (k)işi?
- İn-a “ aynı, yine “ < Tr. yene, yine
- İn-ani “ bu (biri) “ < Tr. Yine onu
- ^{Lu} İr-di “ Vali “ < Tr. Oğlan-erdi “ erişmiş adam”
- İş-ti “ kalkmak, ayrılmak, izin “ < Tr. üsti? “ yukarısı “
- İş-tine “ –e doğru” < Tr. Üstüne “üstüne doğru”
- İş-tini “ Orada, oraya,…” < Tr. üstün-ü “ üstünde, yukarıda “
- İşhpuini “ I. Sardurun oğlu “ < Tr. Eş-ben-e “ Eşbana ” , Eş-bin-e “ Bine eşit”
- Kapka-ru- “ zaptetme” < Tr. kabgar-u, kabar-u “ saldırganlaşma”
- Kabka-şu- “ zapetmek, yetki vermek” < Tr. kavga-cı
- Kan-i “ önü “ < Tr. önü, veya kanı “ Hani”
- Kar-u “ Zaptetmek” < Tr. Kar-u “ koşan, akan, güvenen, taşan “
- Khaldi “ Urartuların baş tanrısı “ < Tr. Kaldı “ Kalan, ölümsüz olan”
- Khubushkia “ Kuzey doğuda bölge “ < Tr. Kavuşak-ia “ kavşak yeri”
- Ki/a-danu- “ Yollamak “ < Tr. kiden-i
- Kub-uşe “ Kask, miğfer” < Tr. kop-aşu(k)? “ bütün kasklar”
- Ku-iu- “ İnşa etmek, birisi için kendini kesmek” < Tr. koy- (mak) veya kıy-(mak)
- Kur-uni “ güçlü, yüksek dağ” < Tr. Kır-ön-i/ü veya korum? “kaya”
- Kuş-u- “yöntem, metod, ilerleme, -e kadar ” < Tr. koş-u (isim-fiil eki)
- ^{KUR} Lulu(inili) “ düşman kara” < Tr. kır adamları-(nın-ili) veya kur-ula-ula-ın-ili “ Dağ adamlarının ili”
- ^{KUR}Luluinişe “ –e zararlı, düşman” < Tr. kır-adamlar-ın-ıssı “Dağ adamlarının ustası”
- Lutipri “ I. Sardurun babası” < Tr. Ulu- Temir “Büyük demir”
- Mak-ulu “(ok) atmak” < Tr. mıhla- “-e mıhlamak, okla vurmak”
- Maku-ri “uygun,müsait, tür” < Tr. mahir? (Farsça) becerikli
- Ma-ni “ o,ona” < Tr. meni ? “ beni”
- Man-u- “olmak, var olmak, dolaşmak, gezinmek” < Tr. man-u “ “içine dalma”
- Mari “ Atlı adam, süvari sınıfı” < Tr. (sü)vari (Farsça) “ Atlı adam, süvari sınıfı”
- Mar-ini “büyük kale, süvari kampı “ < Tr. (sü)vari in-i “atlı askerin saklanma yeri”
- Me “olumsuzluk eki “ < Tr. –me-/-ma- “yapma”
- Menua “Urartu kralı, devletin en güçlü olduğu dönemde batıdaki Malatya krallığının ve Mana halkıyla ilişkili kral” < Tr. Men-ağa “Ben ağa”
- Nah-a “ yükselmek, gelmek” < Tr. (a)na-ağ-a “yükselsin” Türkçe 3. kişi istek kipi.
- Nap-ah-ia “ evcilleştirme, köleleştirme” < Tr. ana-bağ “ona bağ, ilişki”
- Nar-ani “halk” < Tr. onlar anı / onu
- Nip-sidu- “ katletme” < Tr. inip-sı-dı “ tepelerden aşağı gelen” , “-ip” eki fiilden isim yapma ekidir.
- Par-i “Tüm yolları” < Tr. bar-ı “ varış, gidiş, gitme, işleyen, giden”
- Par-u- “ ileri sürmek “ < Tr. bar- u “ Süren, varış, varma,…”
- Pit-u- “ yıkmak, vurmak” < Tr. buta- budamak, ayırmak ,parçalamak”

- Salm-athi “sol” < Tr. solum
- ^{LU} sie(se) “ Din adamı, papaz “ < Tr. ula-isi “ Tanrının adamları”
- Sue “ göl, su yolu” < Tr. sub, su
- Suid-u- “fırlatmak, düşmanı geri püskürtmek, atmak ” < Tr. sı-dı “(düşmanı) yıktı”
- Su-inişe “ suya ulaşma, elde etme” < Tr. su-niçe “çok su”
- Sui-nişini ”gölle birlikte iyi sağlanmış” < Tr. su-yın-iç-i-ni
- Sulu-şti “ eğilerek selamlaşma” < Tr. Salış-tı “ Birileriyle selamlaşma”
- Shivini “Urartu güneş tanrısı” < Tr. Işığ-ini “ Güneşin kardeşi”
- Š(Ç)al-i “ sene, yıl” < Tr. yıl-ı
- Š(Ç)an-i “bardak, çanak” < Tr. çana(k)
- Š(Ç)at-u- “götürmek, ellerinden tutmak” < Tr. çat-u ,çatu(k)/çatık
- Šauei “ Kral naibi, yönet.c.” < Tr. Yabgu (Şau>jau>yavu) Prens
- Š(ç)e-(i)r(i)-du- “Bölmek, ayırmak” < Tr. yır-dı (cir-di, jir-di) “Parça parça yırtılmak”
- Š(Ç)er-i “ayrılmış” < Tr. çeri, çerig “ ordu, asker çizgisi”
- Š(C)i-edue “dışarıya doğru ana, gelen < Tr. cı-dı, cığdı.
- Š(Ç)iş(ç)-tini “ 3. Defa” < Tr. Üç tane (cüç-tini<yüç-tini)
- Š (C)-u- “ yaratmak, doğmak, yığmak, toplamak” < Tr. yı-, yığ-, (>cu-, cı-)
- Š(Ç)-uhi “ düzenleme, emir, sipariş” < Tr. toku(Çokı<tokı) “ kanun, kural, kullanım”
- Š(C)u-ia- “düşman” < Tr. yagı , cuyı “ düşman”
- Š(Ç)u-ini “ herşey, tamamı” < Tr. çoğunu veya cı-nı, cığın-ı “yığın-ı”
- Š(Ç)uku-ri “ davetli” < Tr. çağrı
- Š(Ç)ul-i, Š(Ç)ul-e “ Verimsiz, çöl “< Tr. çöl-ü, çöl-e
- Š(Ç)ur-ishi “at ahırı” < Tr. (ö)çür-iş-i “patlamak üzere olan iş, hecelemede nefesi verme işi”
- Š(Ç)us-ini “Tek “ < Tr.-Arab. cüz-i-ni “-i” eki sahiplik eki, “-ni” belirtme ekidir.
- ^{UDU}Š(C)uš(C)e “ küçük boynuzlu sığır “ < Tr. ud-cüce “ Ud: sığır, öküz”
- Tan-u- “yapmak, yaratmak” < Tr. tan-u “şaşırma”, veya < Tr. tanu- “danışmak, tartışmak, yada < Tr. tanğ-u “bir şeyle birlikte etrafına sarmak”
- Tara-(g)e/i “güçlü, kuvvetli “ < Tr. tiri-g-i “ kuvvetli olan”
- Tara-iuhi “güçlü, kuvvetli “ < Tr. tiri-g-i “ kuvvetli olan”
- Tar-ani “ ikinci defa “ < Tr. ıtar-anı? “gönderir.” veya < Tr. iter-anı? ”itmek”
- Tar-gini “güçlü, kuvvetli” < Tr. tiri-g-i-ni “kuvvetli, güçlü olan”
- ^{LU}Tarşu-atuhi “cesaret, kahramanlık” < Tr. ula-tirişi-ıtık-ı “ keskin ve canlı olan genç adam”
- Ta-š(ç)e “ hediye” < Tr. taç-ı
- Teişeb(a) “Hurilerin Fırtına Tanrısı Teşup’un dengi, Urartuların üç baş tanrısından birisi ” < Tr. Iti-sub “ Su tanrısı ”
- Tek-u- “ akıtmak, dökmek” < Tr. tök-ü “ akma, dökme”
- Ter-du- “ Sermek, yatıştırmak, kalkmak, püskürmek” < Tr. Ter-di “ topladı “
- Te-ru “ Sermek, tohum ekmek” < Tr. ter-ü “Toplama” veya tarı “besin, çiftlik, buğday.”
- Ti-au- “ söylemek, konuşmak” < Tr. ti-yü “söyleme” “ti” söylemek.
- Ti-ni “isim” < Tr. (a)t-ı-nı ,adını, “-nı” belirtme eki, “-ı” sahiplik zamiri

- Tiş-ni/u “kalp” < Tr. tüş-ni? “rüya, düş”
- Tuag-i/e “temiz” < Tr. tog-ı? “Tozunu alma” veya < Tr. tok-ı “ boynuzsuz hayvan”
- Tur-u- “yıkmak, yok etmek” < Tr. tür-i , dür-ü “ katlamak, dürmek”
- Turuşpa “ Van şehri sınırıları içindeki Urartuların baş şehri” < Tr. Ta(n)rı-sub-(i)a “(Su) Tanrısının toprağı”
- Tuşba “ Şimdiki Van kalesi, Urartuların eski başkenti” < Tr. Iti-sub-(i)a “(Su) Tanrısının toprağı”
- Ubar-aduia “ emretmek, hükmetmek ” < Tr. (h)umar(u)-ata? “ eskiler, atalar”
- Ubar-dudu “ emretmek, hükmetmek ” < Tr. (h)umar(u)-dede? “ eskiler, atalar”
- Uel-i “toplantı” < Tr. el-i “yaklaşma” “el-“ yaklaşmak
- Uel-idu- “ toplamak” < Tr. el-di “ yaklaştı”
- Ul-a – “ herkese yetmek, birlikte olmak” < Tr. ula- “erişmek, karşılaşmak, birlikte gelmek”
- Ulg-uš(ç)e “ hayat” < Tr. ülüg-uç-ı “mutluluk, ferahlılık kenarı”
- Ulh-u – “emir, sipariş” < Tr. ülkü “kabul, söz, amaç,erek”
- Ul-u “yönetmek” < Tr. ula-? “erişmek, karşılaşmak, birlikte gelmek”
- Ul-uš(ç)tia- “keşif, izci, keşfetmek” < Tr. ulaş-tı? “ Erişti, a- vardı”
- Urartu “Urartular için Asurluların verdiği isim” < Tr. Urı-artı “ eksiksiz kusursuz insan(lar)”
- Ur-išhi “ silah, saldırı ” < Tr. uruş-gu “vuruşa, kavgaya yardımcı silah”
- Ur-išhusi “silah, zırhlı ” < Tr. uruşgu-sı “silahı”
- Urp-u “ Kurban etmek, < Tr. Uru-p “ vurma, çarpma, öldürme”
- Ursa veya Rusa “ Urartu kralı” < Tr. Urı-isi “ Çocuk tanrı, Tanrı adam” veya < Tr. Er-isi “ Baş tanrı, kahraman tanrı”
- Uš(ç)-tı “ sıvışmak, kaymak, gitmek, başlamak” < Tr. uç-tı
- Uaš-u- “kuvvetlendirmek” < Tr. saç-u? “ dağıtmak, yaymak” veya < Tr. seç-ü? “seçme”

6.7. URARTUCA VE TÜRKÇE SÖZLÜK[95]

Genellikle çivi yazısı š Türkçe sesbirimlerde bazen c/j (<y), ç (<t) ile bazen de s, ş ve t ile uyuşur.

A

ab-a, arzu etmek, istemek
abili-du-, -e bağlamak, katmak
ada, tekrar
ag-u-, sevk etmek, idare etmek, bastırmak
agun-uni, tahkim edilmiş
ai-a-, kendini bulmak, bulunmak
a-le, ev, ikamet
a(i)ni(ei), herhangi biri
a**(i)še(i),** daima, her zaman,
aiš-ti-, zıplamak, atlamak
aku-ki-, bazı, birkaç, biri
'al(a)-d/tu-, üzüntü duyma, yedek, esirgeme
al(a)s(u)-ini/e, geniş
a-la-ú(?)-e(?), bey
ale/i, (O) konuşur, konuşuyor
(KUR)alga-ni, dağ
ali, hangi, ne,böyle, öyle
aliki, benzer, aynı, kesin
aliki ... aliki, bazı . . . (ve) bazı . . .
alipi, ali ... alipi, bazı . . . (ve) bazı . . .
aleu(i)še, ölçü, rütbe,
aluki/e, hangi, ve
alusi/e, yönetici, hükümdar, bey
alu-še, hangi, kim
amaš-tu-, yakmak, yanmak
a(n)da-ni, bölge, ilçe, semt
anda-ni, sağ, doğru, hak
ani(?), bir ölçü birimi
aniar-duni, bağımsız
apti-ni, yön, yan, taraf
aqarqi, sıvı ölçü birimi
ar(a)-ni, lütuf, iyilik
ar-daie, takdim etme, sunma
ar-diše, güç, kuvvet, emir
ar-du-, vermek(verdi)
arnu-ia-, amacına varmak,
ar-še, çocuk, oğlan
arš-u-, kural, emir, zapt etmek
arSi-bi, kartal
ar-u-, hediye etmek, vermek
ar-use, iyilik, lütuf, ihsan
aSu-ni, bayram, tatil
aše, zaman, ne zaman
aše, siper, kalkan
(LÚ)aše, adam
ašg-u-, almak, yakalamak, tutmak
ašh-u-, boşlukları doldurmak,
aš-t/du-, değiştirmek
aš-u, bırakmak, ayrılmak
ate-, ayrılmak
ath-u-, inşa etmek
atibi, on bin(10.000)
atqa-na, öneri, adak
atqa-nadu-, adamak, önermek
at-u-, yıkmak
(LÚ)auera-ši, komutan
auiei, herhangi bir yer
'ari, tahıl ambarı

B

baba, dağ
bad-gul-, çevirmek, kuşatmak
badu-si/e, değerli, önemli, büyük
bau-še, kelime, emir, mesele
bi/ed-i/e, dönmüş, dönen, kıyı,
bid-ia-, etrafında dönme
bi/ed-ini, yönünden
bid-u-, koymak, geri vermek
bid-uiaše, döndükten sonra
LÚ)bura, köle, uşak
(burg-ana, kale

[95] Erişim:[http://www.geocities.com/Athens/Forum/2803/c-HURRIAN-URARTIAN 9_bibliography.htm] Erişim Tarihi: 15 Ocak 2005, Sözlük, internetten alınıp Türkçe'ye çevrilmiştir.

D

(ÍD)dainal-a/itini, ırmak kolu
did-gugi,sürü, sürüye katmak
di/er-asia-, korku, korkmak
d-u-, yapmak, dolayı yapmak
durb-a-,isyan, ayaklanma, ayaklanmak
durb-aie, darbeci, isyancı

E

e'a (eai), ve, de kadar iyi
e'a (eai) . . . e'a (eai), A, B kadar iyidir.
(KUR)eba-ni, ev, ülke, yurtluk
edia, orada
edini/e, dışarıdan, oradan
egur-hu, özgür
eir^S-idu, yerleşmek, yerleşme
eri-da-, gözükmek, görünmek
(LÚ)ere/i-li, kral
eur-i, efendi, lord

G

gar-ini, kale
gazu-li, güzel, muhteşem, iyi
gi/e, mahzen, şarap deposu
gun-uše, kavga, şavaş
gun-ušini, savaşçı

H

hai-u-, taşımak, çalmak, fethetmek, götürmek,
halul-i/e, ayin, merasim, protokol
hara-ri, refah, gönençlik
har-e, yol, patika, zafer
harhar-šu-, yıkmak, tahrip etmek
haš-ia-, kulak vermek, ilgili olma
haš-u-, işitmek, duymak, itaat etmek
hin-i, oğul
h(a)-u-, (başka biri için): taşımak, çalmak, götürmek, aşırmak
hub-i,vadi
(LÚ)hur-adi, savaşçı, ordu
hur-išhi, sulamak, sulama
huš-u, dışarı atmak, fırlatmak
hut-ia-, özür, izin, dua
HuT-uini, [yalvaran, yakaran biri(?)]

İ

iar-ani, bir çeşit tapınak
ibir-ani, bütün, dolu, doldurmak,
ie-še, Ben (Kişi zamiri)
ikuka-bini, şu, o (biri)
ikuka-ni/e, şu, o (biri)
in-a, içinde,
in-ahini, bu (biri)
in-ani, buradan, burdan
in-ani, bu (biri)
in-i, bu
iph-u-, kırmak
ipt-u-, gizlemek, saklamak
irb-u-, uzağa götürmek, ele geçirmek
(LÚ)ir-di, vali
ir-idu-, değiştirmek, değiştirme
iS-i, sulama kanalı
iš-ani, oradan, şuradan
išpui-še, şans
išpui-u-, şanslı olmak
iš-ti-, ayrılmak, terketmek
iš-tine, -e doğru, için
iš-tini, orada, oraya, şurada, şuraya, üstüne
iš-tinini, oradan, şuradan, üstünden
iu, ne zaman (ikinci cümlecik)
izid-u-, emretmek,öğüt vermek, ihtar vermek
izid-uše, emretmek, emir, koşul, şart

K

ka(i)-(ni), önünde
ka(i)-uki/e, önümde('Benim'[?])
kan-i, önünde
kap-i, ölçü birimi
kar-u-, fethetmek, zaptetmek
ki/a-danu-, yollamak, postalamak
kiri, bardak, kase, tabak
kub-uše, başlık
kui/e, muhakkak ki, hatta
ku-iu-, doğmak, inşa etmek
kul-me, zenginlik, refah
kul-u-, bırakmak, uzağa fırlatmak, ayrılmak
kul-uarši-, kaçmak, uçup gitmek
kuri, ayak[?]
kur-uni/e, güçlü, yüksek(dağ)
kuš-u-, usul, yöntem, -e kadar, –e değin
kuT-ia-,ileriye varmak, ulaşmak
kuT-u-, ..kadar uzağa gitmek, ulaşmak

L

lak-udu-, zarar vermek, ziyan
(KUR)Lulu(inili), düşman (ülke)
(KUR)Luluiniše, düşman
(MÍ)lu-tu, kadın, kadınlar

M

maku-ri, becerikli, mahir
mak-ulu-, mıhlamak(okla)
mane, 505 gram ağırlığında bir ölçü
ma-ni, o, onu
man-ka(-)li, bir çeşit yağ[?]
man-u-, olmak, var olmak
mari, atlı, süvari
mar-ini, kale
ma-si/e, onun(erkek)
me(i), olumsuzluk eki
mep-u-,defnetmek
meš-e, haraç, vergi, saygı
(ÍD)mun-a, ırmak[?]
mur-i, gizli hazine ya da hazine odası[?]
muS-i, gerçek

N

nah-a-, gelmek, çıkmak, tırmanmak
nah-u-, götürmek, taşımak, uzağa taşımak
nap-ahia, tutsaklaştırma, evcilleştirme
nar-ani, kalk
nar-u, people
niki-du-, su, sulamak
nip-sidu-, katliam, boğazlamak
niribe, sığır, davar, sürü
nu-a-,olmak, meydana gelmek, rast gelmek
nul-du-, yenmek, mağlup etmek, saltanat sürmek
nun-a-, gelmek, gelme

P

(GUD)pah-i/ani/e, büyükbaş hayvan sürüsü
par-i/e, -e doğru herşey
par-u-, almak, uzağa sürmek, varmak
pat-ari/e, şehir
pil-i/e, kanal
pi/e, altında
pi/eni/e, altından
piS-uše, eğlence, neşe
piS-ušini, eğlence dolu, neşeli
pit-u-, yıkmak, mağlup etmek
(NA$_4$)pul-usi/e, kitabe

Q

qabqa-ru-, saldırmak, saldırganlaşmak,
qabqa-šu-, saldırgan(?) kavgacı(?),
(NA$_4$)qarbi/e, kaya
qarmehi, kutlama, bayram
qarqar-ani, donanmış, zırh
qi(u)ra, toprak, dünya
qul-dini/e, vahşi, tek edilmiş, işlenmemiş

S

salm-athi, sol
sal-zi, yokuş, sarp
(LÚ)sie(se?), din adamı
(MÍ)sil-e, kız çocuk
silu-a-, -e uygun olmak
silu-nini, -meye hazır olmak, huyu olmak
suid-u-, ileri fırlatmak, geri fırlatmak(düşmana)
sulu-šti-, önünde eğilmek
susi/e, tapınak çeşidi
suT/du-qu-, ayırmak, yırtmak, zorla almak
Si/e, içinde
Sirab-ae, işiz, meşgul olmayan
Sue, göl (suyun geçtiği yol)
šal-i, yıl
šan-i, kap
šat-u-, tutmak
šaue/i, prens
šeh-i/eri/e, yaşayan
še(i)r(i)-du-, bölmek, parçalara ayırmak
šepu-iaru-, yağmalamak, bozmak
šer-i-, ayrılmış, askerlerin bir kısmı, ordu
ši-a-, gitmek, uzaklaşmak
šid-iš(i)tu-, kurmak, inşa etmek
šid-u-, hazırlamak, yetiştirmek
ši-edue, durdurmak, önlemek
šiš-tini, Üç parça, üçüncü defa[?]
šiš-uhani, yeniden[?], tekrar[?]

ši-u-, taşımak, ileriye götürmek
š-u-, kurmak, tesis etmek, düzenlemek
š-uhi/e, düzenleme
šu-ia-,düşmanca
šu-ini, her şey, bütün
šuki, gibi [?]
šuku-ri, davetli, çağrılmış
šul-i/e, sürülmemiş, yetişmemiş
(GIŠ)**šur-(g)i/e(ni),** silah
(KUR)**šu-ri/e**, dünya, krallık, devlet
šur-ishi, at ahırı[?]
šus-ini, tek, yalnız, bir
(UDU)**šuše,** küçük boynuzlu hayvan sürüsü

T

tam-hu-, ayırmak, ayıklamak
tan-u-, yapmak, yaratmak
tara-(g)e/i, güçlü, kuvvetli
tara-iuhi, güçlü, kuvvetli
tar(a)man-e/i/eli, blok ev
tar-ani, ikinci defa
tar-gini, güçlü, kuvvetli
(LÚ)**taršu-a(ni/e),** insan[?]
(LÚ)**taršu-atuhi**, kahramanlık, yiğitlik
ta-še, armağan
taš-mu-, esir almak
(LÚ)**taš-muše**, esir, tutuklu
(LÚ)**ta-(ú)-tú-hi**, kısaltma[?]
(LÚ)**taršuatuhi**
teq-u-, yere atmak
tera(g)i/e, yerleştirmek, uzatmak
ter-du-, kalkmak dikmek
te-ru-, yerleştirmek, tanımlamak, tohum ekmek
ti-au-, söylemek, konuşmak
ti-ni, isim
tiš-ni/u, kalp, yürek
tuag-i/e, temiz, temizlemek
tur-u-, yıkmak, kökünü kazımak
Ti/er-usi, sıvı ölçü birimi, muhtemelen akarki'nin 1/10'u kadar
Tubardu-, el değiştirmek, geçmek

U

ubar-aduia, emir, emretmek
ubar-dudu-, emir, emretmek
ued-iadu-, hadım etmek, kesmek
(LÚ) **or** (MÍ)**ued-ia(ni)**, kadın
uel-i, toplantı
uel-idu-, toplanmak
(LÚ)**uel-isine,** topluluk
ui/e, olumsuzluk eki
-uki, benim
ul-a-, oraya buraya gitmek
(GIŠ)**ul-di/e,** taraçalanmış asma kütüğü
ulg-uše, yaşam, hayat
ulh-u-, emir
ul-i/e, öteki
(ANŠE)**ultu,** deve
ul-u-, önder(çevresinde)
ul-uštia-, izci, keşfe çıkmak
ur-išhi, silah
ur-išhusi/e, silah, mühimmat
urp-u-, feda etmek, kurban etmek
urp-ue, teklif, kurban
uš-gi, kuvvet, güç, mukavemet
ušh-anu-, mükafat vermek, hediye vermek, … için sevgi hissetmek
ušm-aše, güç, iktidar
uš-ta-, yol almak, yola çıkmak
uš-tipte, acele, sefer, gezi
uš-tu-, sunmak, hediye vermek,

Z

zad-u-, yapmak, almak, katlanmak, uğramak, yaratmak
zad-uše, ifa, icra, idam
zainua, yukarı, yüksek
(GIŠ)**zar-i/e**, meyva bahçesi
zaš-e, kuvvet, güç
zaš-gu-, öldürmek, vurmak, kökünden kazımak
zaš-ili, güçlü, kuvvetli, birçok
zaš-u-, güçlenmek, çoğalmak
ziel-di/e-, bastırmak, itmek, bağımlı kılmak, silmek
ziel-du-, bastırmak, itmek, bağımlı kılmak, silmek
zil(i)bi/e, tohum, çekirdek, züriyet, döl

7. SONUÇ

Biainili medeniyeti, M.Ö. 9. yüzyılın ortalarında, Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan küçük devletler birleşerek merkezi (Turuşpa, Tuşpa) Van olmak üzere Urartu[2] Devletini kurdular. Urartular kendilerine Biainili (Vianili) demekteydiler. Ülkenin sınırları kuzeydoğuda Ermenistan'a, güneydoğuda Urmiye Gölüne, kuzeybatıda Erzincan'a, güneybatıda ise Malatya yöresi ve Toros dağlarına kadar uzanıyordu.

Urartu uygarlığının dini yapısı kökeni Sümer'e uzanan, çok tanrılı din anlayışına dayanır. Çok tanrılı bir inançta olduklarını yazıtlardan, resim yazılarından, anlıyoruz. Devletin kurulmasıyla dikilen Meherkapı yazıtında, sıra sıra tanrı adları verilmiştir. Urartular çok tanrılı bir dinin bağlısı olmalarına karşın yazıtlarda baş tanrı Haldi'nin kesin egemenliği bulunmaktadır. Diğer tanrıların adlarına, gerek tapınak gerek kale yazıtlarında rastlanmaktadır.

Urartuların kullandığı çivi yazısının bilinen ilk kullanıcıları Sümerlerdir. Sümerler'den sonra Akadlarla başlayarak Elamlar, Babiller, Asurlar ve Urartular bu yazıyı kullanmışlardır. Urartuların ilk yazıtları (Topzava ve Keleşin) Asurca-Urartuca yazılmıştır. Asurlar'dan aldıkları çivi yazısını kendilerine göre yorumlayıp geliştirmişlerdir. Bu tür yazıya ilk örnek, Van kalesinin kuzeybatı eteğindeki çivi yazısıyla yazılmış olan Madırburcu yazısıdır. Çivi yazısını genelde devlet işlerini, resim yazısını da dini anlatımların yapılmasında kullanmışlardır. (Budin düzlemi, dini konuların anlatımında kullanılmıştır.)

Urartu diliyle ilgili araştırmalar sonucunda, bu dilin Hint-Avrupa, ya da Sami değil, Ural-Altay yapı ve dokusundan olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca Hurri dili ile yapı, ses bilgisi ve söz dağarcığı yönünden bir köken ilişkisinin varlığı birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Her iki dilin aynı bölgede konuşulması, bölgenin kültür kalıntılarının da benzerlik göstermesi, bu iki dilin bir kökten olduğu görüşünü de güçlendirir. Ural-Altay dillerinin ortak bir özelliği olan bitişkenlik Hurrice ve Urartucada da vardır.

Okunan ve incelenen yazıtlarda, Urartu dil yapısının sondan eklemeli olduğu açık ve nettir. Ekler, sözcük köklerini değiştirmez.

Örnek:	Ar : vermek	Atkana : önermek
	Ar-u-ni : verdi	Atkana-du: öneri, teklif
	Durba: Darbe	Pisu-şe: Eğlence
	Durba-ie: Darbeci	Pisuşini: Eğlenceli

[2] Daha önce de belirttiğimiz gibi "*Urartu*" ismiyle Asur yazıtlarında karşılaşıyoruz. Urartu uygarlığı yazıtlarda kendileri için "*Biainili*" sözcüğünü kullanmaktaydılar. Bu sözcük yazıtlarda *"Biainili"* ya da "*Bianili"* olarak karşımıza çıkar.

Eb: Ev, Yurt	Gunu-şe: Kavga
Eb-ani: Yurtluk	Gunuşi-ni:Kavgacı
Hut-ia: Dua,özür	Kabka-su: Saldırgan
Hut-uini: Yalvaran	Kabka-ru : Saldırmak
İşpui-şe: Şans	İzidu: Emretmek
İşpui-u: Şanslı olmak	İzidu-şe: Emir

SÖZDİZİM VE BİÇİMBİLİM ÇALIŞMASI

i-ni	‘a-ri	şu-ü-	ni
GS	*İsim*	*Eylem*	*GE*
Bu	**ambarı**	**kur**	**du.**

GIŞ[3]	ul-di	GIŞ	za-a-ri	te-r-ü-	bi
T	*İsim*	*T* *İsim*		*Eylem*	*GE*
	Asma,	**meyve**	**bahçe(leri)**	**kur**	**dum.**

i-ni	su-si	şi-di-iş-tü-	ni
GS	*İsim*	*Eylem*	*GE*
Bu	**susi(yi)**	**dik**	**ti.**

A	Me-nu-a	hi-ni	-şe	i-ni	E-GAL	şi-di-iş-tu-u -	ni
T	*İsim*	*İsim*	*Erg.*	*GS*	*T*	*Eylem*	*GE*
Kral	**Menua**	**oğlu**		**bu**	**kaleyi**	**dik**	**ti.**

İ-ni	E-GAL	şi-di-iş-tü-	ni	ba-du-si-e
GS	*T*	*Eylem*	*GE*	*Zarf*
Bu	**kale(yi)**	**yap**	**tı**	**eksiksizce**

D	Hal-di-i	e	D	İM -	a
T	*İsim*	*YDE*	*T*	*Tanım.*	*YDE.*
Tanrı	**Haldi’**	**ye**	**Tanrı**	**Teişeba’**	**ya**

e-u-ri-i-	e	KUR	ü-ri-e
İsim	*YDE*	*T*	*İsim*
Efendi	**ye**	**Düşman**	**toprak**

D	Hal-di-ni-	be-di-ni	A	Me-nu-a-	şe
T	*İsim*	*ÇDE*	*T*	*İsim*	*Erg.*
Tanrı	**Haldi’**	**den**	**Kral**	**Menua**	

[3] *“GIŞ*” tanımlayıcısı bize “*ağaç*” sözcüğünü çağrıştırmaktadır. Zaten, bu tanımlayıcı ağaç ya da ağaçtan yapılmış ürünlerin sözcükleri önüne gelir.

Bazı yapıların anlamları aynı olmasına rağmen, yazılışlarında küçük farkların olması bize yazıyla uğraşanların yazım hatası yapabileceğini ve yazım biçimlerinin değişik olabileceğini düşündürdü. Asur yazısının dilin özelliğini tam olarak yansıtma da yetersiz kalabileceğini de öngördük.

Örnek: "kurmak" eyleminin değişik yazılımları vardır.

şi-di-iş-tü-(ni) (İnşa etti)
şi-di-iş-tu-u –(ni) (İnşa etti)

Urartular kendi dillerinde yaklaşık olarak 400- 450 kadar yazıt bırakmışlardır. Bunların büyük çoğunluğu yapılar, adaklıklar, savaş tasvirleri üzerinde yer alan yazıtlar ve yıllık metinlerden oluşmaktadır.

Urartuların dili ve yazısıyla ilgili çalışmalar, dilin yapısıyla ilgili tüm sorulara yanıt bulmamıza yardımcı olacaktır. Fakat bu konuda derinleşebilmek için öncelikle, Sümer, Akad, Elam uygarlıklarının dilleri ve yazıları hakkında bilgiye sahip olmamız gerekir. (Tanrı tanımlayıcısının*"D"* Sümerce'den Urartuca'ya kadar yazıda aynı olması, insan, kral tanımlayıcısının da bu dillerde aynı yazımla karşımıza çıkması gibi.,)

Yazının günümüze gelinceye kadar kat ettiği yol ve geçirdiği evreler insanlarca sürekli ilgi konusu olmuştur. Bu çalışmada biçimbilim ve sözdizimden yola çıkarak Urartu dilinin özelliklerini incelemeye çalıştık. Aynı bölgede bulunmamız kaynaklara ulaşmamızı kolaylaştırmıştır.

Urartu dilinin yapısı, son tümce ve son sözcüğünün çözümlenmesine kadar sürecek bir çalışmadır.

8. KAYNAKÇA

1. ÇİLİNGİROĞLU A. – SALVİNİ M., *Documenta Asiana I Ayanis I, İnsriptions on clay ,* CNR, İstituto Gli Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici , Roma , 2001

2. GRAYSON A.K, *Assyrian Royal İnscriptions I*, Weisbaden,1972, s.527

3. PAŞA Sabri Süleyman, *Van Tarihi ve Türk Kürtleri hakkında İncelemeler,* Yay. Haz. Gamze Gayeoğlu, 3. Baskı,Türk Kültürü ve Araştırma Enstitüsü, Ayyıldız Matbaası, A.Ş., Tandoğan, İstanbul, 1982

4. LUCKENBİLL D.D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia I and II*, Chicago, 1926, s.614

5. MELİKİŞVİLİ G.A., *Urarstkie Klinoobraznye Napsidi*, Moskova , 1960, s.117

6. SCHİMMEl Annamarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Kırkambar Yayınları, Eylül 1999, s. 46

7. FRİEDRİCH Johannes, *Kayıp Yazılar ve Diller*, Çev: Recai Tekoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Kanaat Basımevi, İstanbul, 2000, s. 54

8. TAFFET, Avia, *Urartuların Festival takvimine ilişkin deneme niteliğinde bir araştırma*, Tel Aviv Üni., Arkeoloji Enst. S.2

9. ÇİLİNGİROĞLU Altan, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı,* Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları, İzmir, 1998, s.153

10. BAŞTÜRK Mahmut Bilge, *Urartu'nun Etnik Kökeninin dil ve din açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ege Üni., İzmir 2003, S. 56,57,58,

11. SALVİNİ Mirgo, *Gesschichte und Kultur der Urartaer*", Darmstadt: Wiss. Buchges, 1995, s. 185,186

12. KOÇ Nurettin, *Yeni Dilbilgisi,* İnkîlap Yayınevi, 2.Baskı, s.33

13. BOZKURT Fuat, *Türk dili,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, I. Baskı, MEB Mesleki ve Teknik A.Ö.O. Matbaası Teknikokullar Ankara, 1999, s.61.

14. PAYNE, R. Payne, *Urartu Yazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul, 1993, S.4

15. HIRÇIN Selen, *Çivi Yazısı*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yayınları, İstanbul, s.20

16. ÇILINGIROĞLU Altan, *Urartu ve Kuzey Suriye Siyasal ve Kültürel İlişkiler*, İzmir, 1984, s. 81

17. BELLI Oktay, *Anadolu Uygarlıkları*, Urartular, İstanbul,1982, s. 196

18. ÇILINGIROĞLU Atlan, *Urartu Krallığı Tarihi ve Sanatı*, İzmir, 1997,s. 151

19. PAYNE, M., *Urartian İscriptions in Erzurum Museum*, Anadolu Araştırmaları s. 418

20. TARHAN M., *M. Ö. 13. yüzyılda Uruatri ve Nairi Konfederasyonları*, İstanbul, 1978, s. 19,23

21. GOETZE A., *Kleinasien (Kulturgeschichte des Alten Orients, III/3)*, München, 1957

22. BARNETT D. R., *The Hieroglyphic of Urartu,* Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of His 65th Birthday, İstanbul Nederlands Historisch-Archaeologisch instituut in Het Nabije Oosten, 1974 s.43

23. MELIKISHVILI, G. A., *Die Urartäische Sprache.* A. Kammenhuber, M. Salvini. Studia Pohl 7. Rome: Biblical Institute Press, 1971

24. DİAKONOFF M. –STAROSTİN S.A., *Hurro-Urartian as an Eastern Urartian Language*, R. Kitzinger, München, 1986, 2-6

İNTERNET KAYNAKÇASI

Erişim: [http://www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/caglar/urartu.htm], Erişim Tarihi: 10 Nisan 2004

Erişim: [http://www.van.gov.tr/Kultur/Kaleler.htm] Erişim Tarihi: 23 Mart 2004

Erişim: [http://www.ayakizi.org/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=190] Erişim tarihi: 23 Mart 2004

Erişim:[http://www.chgs.umn.edu/Visual___Artistic_Resources/Armenia/Petroglyphs_From_Armenia__9000/petroglyphs_from_armenia__9000.html] Erişim Tarihi: 21 Mart 2004

Erişim: [www.ddc2000.com/products/samples/aw/images/3cune6.jpg.] Erişim Tarihi:21.03.2004

Erişim: [http://www.geocities.com/Athens/Forum/2803/c-HURRIAN-URARTIAN-9_bibliography.htm] Erişim Tarihi: 15 Ocak 2005

Erişim: [http://www.arkeolog.netteyim.net/arkeo/caglar/urartu.htm], Erişim Tarihi: 10 Nisan 2004.

ÖZET

Yazının asıl doğup geliştiği bölge Ortadoğu'dur. Mezopotamya'da Sümerlerle başlayan resim yazısı (piktografi), çivi ve hiyeroglif olarak iki biçimde gelişmiştir. Sümer çivi yazısı bazı uygarlıklarla Anadolu'ya ulaşmıştır. Anadolu`da, ilk yazı örnekleri M.Ö. 2000'li yılların başlarında ortaya çıkmış, önce resim yazısı ile başlayan bu tür, sonradan bir hece yazısına dönüşmüştür.

M.Ö. 900'de, Doğu Anadolu Bölgesinde güçlü bir uygarlık kuran Urartular, çivi yazısını düşmanları olan Asurlulardan almışlardır. Hurrilerin devamı olduğu düşünülen bu uygarlık, birçok alanda doğu Anadolu'nun gelişmesine yardımcı olmuştur.

Günümüze ulaşan çeşitli yazıtları, yapıları sayesinde onlar hakkında yeni yeni bilgiler edinmekteyiz. Bunlar içinde en önemlileri sayılan yazılı belgeler bizi dil alanında da aydınlatmaktadır.

Bugün birçok araştırmacının da kabul ettiği gibi, dillerinin Ural-Altay dillerinden olduğu yaptığımız çalışma ve incelediğimiz tümce analizlerinde açıkça görünmektedir.

Urartu dilinin sözdizimi Altay dilleri gibidir. Tümcenin temel öğeleri olan "Özne, Nesne, Yüklem," sırasında bu uyum açık biçimde görünür. Urartu dilinin takıları sözcük sonlarında kendini gösterir.

Ere	- li		Euri	- e	^{D} Hal-di-		ni-ni
İsim	*Addan Ad Yapma Eki*		*İsim*	*YDE*	*T*	*İsim*	*TE*
Kral	**lık**		**Efendi**	**'ye**	**Tanrı**	**Haldi'**	**nin**

Urartu dilinin tamlamaları Türkçe'nin tamlamaları gibidir. Her yazıtın ilk sözcük öbeği olan *"^{D} Hal-di-ni-ni uş-ma-şi"* güzel bir örnektir.

^{D}	Hal-di-i-	ni-ni	uş-ma-si
T	*İsim*	*TE*	*İsim*
Tanrı	**Haldi'**	**nin**	**gücü**

Urartu dilinin en önemli bir özelliği de durum eklerinin varlığıdır. Çalışmada tespit edebildiğim durum ekleri aşağıdaki gibidir.

^{D} Hal-di- e (Yönelme Durum Eki)
^{D} Hal-di- i (Belirtme Durum Eki)
^{D} Haldi- ni (Bulunma ve Çıkma Durum Ekleri)

Yaptığımız çalışma, Urartu dilinin Ural-Altay diline bağlı olduğunu göstermiştir. Vardığımız nokta, bundan sonraki yapılacak olan çalışmalara ışık tutacaktır.